NIETZSCHE

Antichristul

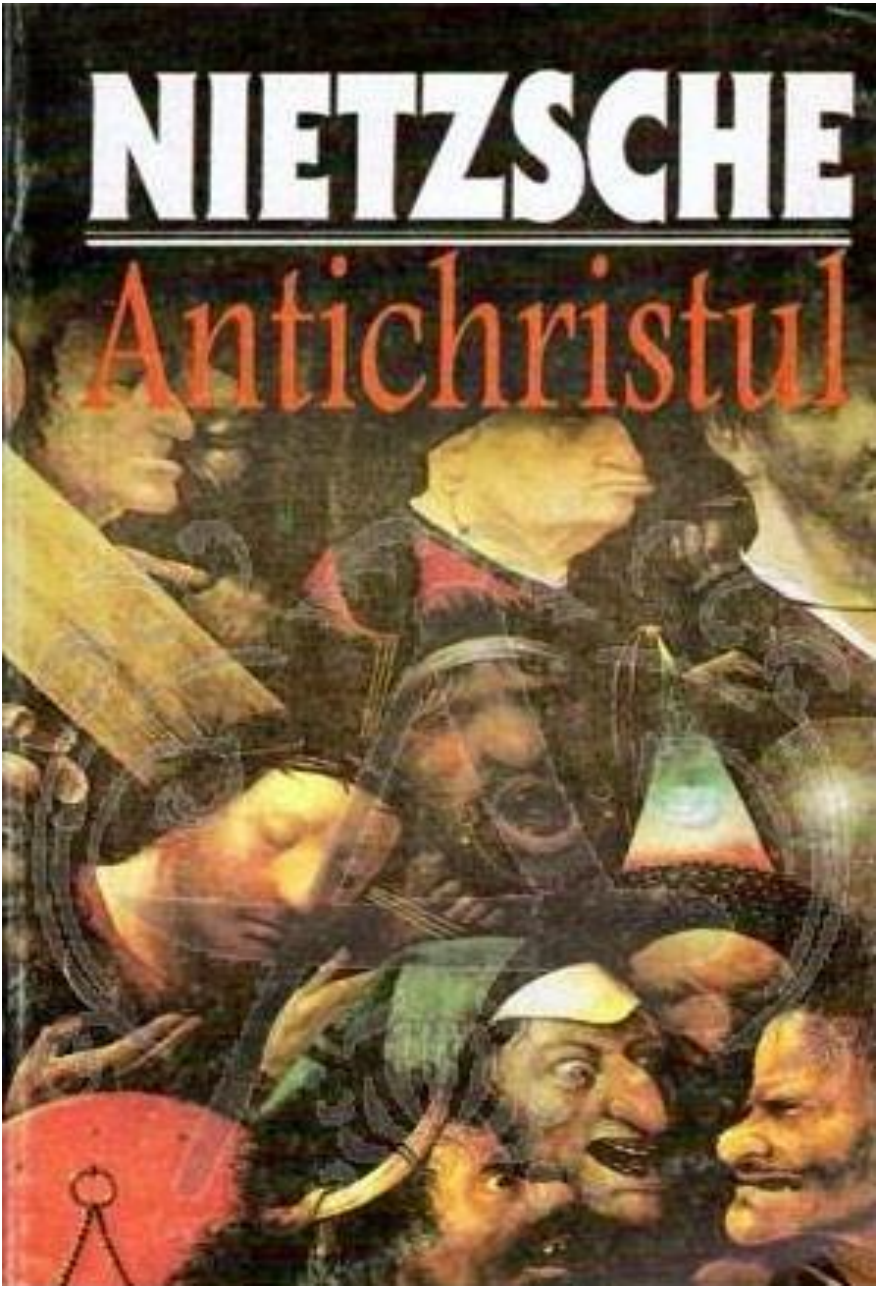

FRIEDRICH NIETZSCHE

ANTICHRISTUL

Traducere, note şi postfaţă de
VASILE MUSCĂ

(v.1.0)

BIBLIOTECA
APOSTROF
1996

Coperta de
Călin Stegerean
după Hieronymus Bosch

Nietzsche's Werlke
Taschen Ausgabe
BandX
Leipzig
C. G. Naumann Verlag

Nota traducătorului

Volumul de față conține traducerea lucrării din 1888 a lui Nietzsche, *Antichristul*, ultima pe care a izbutit s-o mai termine, înainte ca tenebrele bolii sale mentale să-l ia definitiv în stăpânirea lor. Lucrarea a văzut lumina tiparului abia după moartea lui Nietzsche, în 1901, ca prima parte a unui proiect mai vast, ce ar fi urmat să cuprindă patru cărți, proiect ce n-a apucat să fie isprăvit, intitulat *Reevaluarea tuturor valorilor*: Ultimul plan, toamna lui 1888, arată astfel:

Prima carte. **Antichristul. Încercare a unei critici a creştinismului.**
A doua carte. **Spiritul liber. Critica filosofiei ca o mişcare nihilistă.**
A treia carte. **Imoralistul. Critica celui mai funest mod de neştiinţă, morala.**
A patra carte. **Dionysos. Filosofia eternei reîntoarceri.**

În româneşte, lucrarea a mai apărut la Bucureşti, la „Librăria Stănciulescu", în 1920, în traducerea, pe care în linii mari o putem aprecia că fiind reuşită a lui George B. Rareş; o actualizare, care însă repetă multe din greşelile, inclusiv tipografice, ale acestei traduceri, a apărut în 1991, Ia Editura Eta din Cluj.

Prezenta traducere s-a făcut pe baza ediției

Friedrich Nietzsche's Werke (Taschen Ausgabe), C.G. Naumann Verlag, Leipzig, 1906. Antichristul se află la paginile 353-456 din volumul X al acestei ediții. Sublinierile din text aparțin lui Nietzsche. Notele traducătorului, numerotate cu cifre arabe, sunt trecute la sfârşitul volumului.

V.M.

Cuvânt înainte

Această carte se adresează celor mai puțini. Poate că încă nici nu trăieşte vreunul dintre ei. Aceştia ar putea fi cei care l-au înțeles pe Zarathustra, al meu: căci cum aş putea să mă confund cu aceia cărora chiar astăzi abia li se-au desfundat urechile? — Numai ziua de poimâine îmi aparține. Unii se nasc postum.

Cât priveşte condițiile în care pot să fiu înțeles, în care sunt cu necesitate înțeles, acestea eu le cunosc prea bine. Omul trebuie, să fie cinstit în cele spirituale, cinstit până la duritate, pentru a putea suporta, seriozitatea mea, pasiunea mea. Trebuie să fie obişnuit pe creste de munți pentru a vedea sub el trăncănelile zilnice despre, politica, şi egoismul popoarelor. Trebuie să devină indiferent, să nu se întrebe niciodată dacă adevărul este folositor, dacă acesta poate deveni o fatalitate pentru cineva… Preferința celor puternici față de întrebările pentru care astăzi, nimeni nu are curaj;

curaj pentru cele interzise; predestinarea pentru labirint. Experiență născută din şapte singurătăți.. Urechi noi pentru o muzică nouă. Ochi noi pentru ceea ce este mai îndepărtat. O conştiință nouă pentru adevărurile rămase până acum mute. Şi voință, pentru economia stilului mare: pentru a aduna la un loc puterea sa, însuflețirea, sa… Respectul față de sine însuşi; iubirea de sine; libertatea recondiționata față de noi înşine…

Ei bine! Doar aceştia, sunt cititorii mei, adevărații mei cititori, cititorii mei predestinați; ce-mi pasă de restul? — Restul este numai omenirea. Omul trebuie să fie superior omenirii prin forță, prin înălțimea sufletului – prin dispreț…

Friedrich Nietzsche

PRIMA CARTE

ANTICHRISTUL

Încercare a unei critici a creştinismului

1.

Să ne privim în față. Suntem hiperboreeni[1] – noi ştim suficient de bine la ce depărtare vieţuim. „Nici pe pământ şi nici pe mare nu vei găsi calea ce duce către hiperboreeni"; aceasta o ştia despre noi deja Pindar[2]. Dincolo de miazănoapte, de gheţuri, de moarte – viața noastră, fericirea noastră... „Noi am descoperit fericirea, noi cunoaştem calea, noi am găsit ieşirea din mileniile labirintului. Cine altcineva ar fi găsit-o? — Poate omul modern?" –

---

[1] *hiperboreeni* – nordici. În mitologia greacă formează o populație bogată, iubitoare de pace, care trăieşte dincolo de hotarele vântului nordic, Boreas.

[2] *Pindar* (520 î.e.n. - 422 î.e.n.) – poet liric grec, autor al Odelor grupate de gramaticii epocii alexandrine în patru serii: 12 ode Olimpice, 12 ode Pythice, la care se mai adaugă ciclul Nemeenelor şi Istmicelor. Nietzsche face aici aluzie la versurile: – „... Nici pe corabie, nici pe jos/Fiind, spre templul sărbătorilor hyperboreene n-ai să găseşti dumnezeiescul drum" (*Pythianica a zecea* – 5 (antistrofa), în Pindar, *Ode II*, Bucureşti, Ed. Univers, 1975.

„Nu ştiu nici să ies şi nici să intru; sunt tot ceea ce nu ştie nici să iasă, nici să intre”, suspină omul modern… Suntem bolnavi de această modernitate – de pacea leneşă, de compromisul laş, de întreaga murdărie virtuoasă a modernului da şi nu. Această toleranță a inimii, acest *largeur* al ei, care „iartă” totul fiindcă „înțelege” totul, este pentru noi un fel de *Scciroco*[3]

Este de preferat să vieţuieşti printre ghețuri, decât între virtuțile moderne şi alte vânturi din miază-zi!… Am fost destul de curajoşi, nu ne-am cruțat nici pe noi şi nici pe alții; însă, multă vreme, nu am ştiut la ce este bună vitejia noastră. Am devenit mereu mai posomorâți şi am fost numiți fataliști. Destinul nostru era deplinătatea, tensiunea, acumularea puterilor. Eram însetați de fulgere şi fapte; ne-am păstrat cât mai departe de fericirea slăbănogilor, de „resemnare”. Plină de furtună era atmosfera noastră, natura din noi se întuneca, căci nu aveam niciun drum în față. Iată formula fericirii noastre: un da, un nu, o linie dreaptă, un țel…

[3] *Sciroco* – vânt african cald

2.

Ce este bun? Tot, ceea ce face să crească în om sentimentul puterii, voința de putere, puterea însăşi.

Ce este rău? Tot ceea ce provine din slăbiciune.

Ce este fericirea? Sentimentul a tot ceea ce face puterea sa crească, sentimentul că va fi învinsă o împotrivire.

Nu mulțumirea de sine, ci mai multă putere; nu pace în general, ci război; nu virtute, ci iscusință (adică virtute în stilul Renaşterii, *virtù*, virtute lipsită de morală[4]).

Slăbănogii şi degenerații trebuie să piară: acesta să fie primul principiu al iubirii noastre de oameni. Și, pe deasupra, pe unii mai trebuie să-i şi ajutăm.

Ce este mai vătămător decât orice viciu? Milă pentru toți degenerații şi slăbănogii, creştinismul…

[4] *virtute liberă de morală* – termen ce-i aparține lui Nietzsche, desemnând pe acei oameni care nu mai consumă băuturi alcoolice, refuză fumatul şi, desigur, se simt întrutotul liberi față de orice obligații ale moralei curente.

3.

Problema pe care o pun aici nu este ce anume va trebui să înlocuiască omenirea în șirul succesiv al ființelor (omul este un sfârșit): ci, care tip uman trebuie cultivat, trebuie voit ca fiind de o valoare mai înaltă, mai demn de viață, mai sigur de viitor.

Acest tip de o valoare mai înaltă a existat şi până acum destul de des: însă numai ca o întâmplare norocoasă, ca o excepție, niciodată că ceva voit. Dimpotrivă, tocmai de acesta le-a fost cel mai mult frică, până acum el a fost cel care a reprezentat cel mai de aproape frica însăşi – şi, pornind din frică, a fost voit, cultivat, înfăptuit tipul opus: animalul casnic, animalul de turmă, omul animal bolnav – creştinul.

4.

Omenirea nu înfățișează vreo evoluție către mai bine, mai puternic sau mai înalt, aşa cum se crede astăzi. „Evoluția" nu este decât o idee modernă, adică o falsă idee. În privința valorilor sale, europeanul de astăzi a rămas mult sub europeanul Renaşterii; dezvoltarea în continuare nu este nicidecum o necesară înălțare, o creştere, o fortificare.

Într-un alt sens, există un permanent succes al cazurilor singulare, în cele mai diferite locuri ale pământului şi din sânul celor mai diferite culturi, datorită căruia ni se, înfățişează, în realitate, un tip mai înalt: ceva care, raportat la întreaga umanitate, constituie un fel de supraom. Asemenea cazuri fericite ale marelui succes au fost întotdeauna posibile şi, probabil, vor fi întotdeauna. Şi, în anumite situații, neamuri, triburi, popoare întregi pot reprezenta asemenea lovituri la țintă.

5.

Nu trebuie să decorăm și să împopoțonăm creştinismul: el a pornit un război pe viață și pe moarte contra acestui tip mai înalt de om, a aruncat anatema asupra tuturor instinctelor fundamentale ale acestui tip, a distilat din aceste instincte răul, pe omul rău: omul puternic drept caz tipic al celui detestabil, „al omului nemerniciei" Creştinismul a ținut partea a tot ceea ce este slab, josnic, degenerat, el şi-a croit un ideal din contrazicerea instinctului de conservare al vieții puternice; el a corupt însăşi dreapta rațiune a naturilor spiritual puternice, întrucât ne-a propovăduit să resimțim valorile cele mai înalte ale spiritualității ca fiind atinse de păcat, ca unele ce conduc la eroare, la ispite. Exemplul cel mai jalnic: perversitatea lui Pascal[5] care credea în coruperea rațiunii sale prin păcatul originar, pe când aceasta era coruptă numai de creştinismul său!

---

[5] Pascal (1623-1662) – om de ştiință, scriitor, filosof mistic francez. Autor al *Scrisorilor provinciale*; de importanță filosofică deosebită sunt fragmentele ce poartă numele comun de *Cugetări*, concepute ca o apologie a creştinismului, dar menite să rămână frânturi dintr-un proiect neisprăvit. Deşi reprezentant ilustru al raționalismului francez, pe unele laturi ale concepției sale constitie, totuşi, un protest tare la adresa exagerărilor raționalismului de tip cartezian, în acord cu recrudescența religioasă a epocii Contrareformei.

6.

Este un spectacol dureros şi plin de groază cel care s-a arătat ochilor mei; căci am ridicat cortina ce acoperă corupția oamenilor. În gura mea, acest cuvânt este cel mai puțin expus vreunei bănuieli că ar cuprinde o acuzație morală la adresa omenirii. Aş vrea să subliniez încă o dată: înțeleg acest cuvânt *fără nicio intenție moralizatoare*: şi aceasta până acolo că resimt cel mai puternic această corupție tocmai în locuri unde, până acum, omul a aspirat în modul cel mai conştient către virtute şi către „divinitate". Înțeleg corupția, cum deja s-a lăsat ghicit, în sensul de *décadence*[6]: susțin că toate valorile în care omenirea şi-a strâns laolaltă cele mai înalte dorințe sunt valori ale decadenței.

Numesc corupt un animal, o specie, un individ care şi-a pierdut instinctele sale, care alege şi preferă ceea ce-i este dezavantajos). O istorie „a sentimentelor mai înalte", a „idealurilor omenirii" – şi poate că va trebui să o înfățişez – ar fi totodată o explicare a motivului *pentru care* omul este atât de corupt. Pentru mine, viața contează ca un instinct de a creşte, a aduna, a acumula putere, *puterea*: unde lipseşte voința de putere, acolo întâlnim

---

[6] *décadence* -decadență (fr.)

decădere. Susțin că tuturor valorilor celor mai înalte ale omenirii *le lipseşte* această voință – că, ascunse după numele cele mai sfinte, dogesc valori ale decăderii, valori *nihiliste*.

7.

Numim creştinismul o religie a *milei*. Mila se opune afectelor tonice care sporesc energia sentimentului vieții; ea acționează depresiv. Omul îşi pierde din putere când îi este milă. Pierderea puterii, pe care suferința o aduce în viață cu sine, sporeşte şi se multiplică pe sine, încă şi mai mult, datorită milei. Însăşi suferința devine contagioasă prin milă; în anumite condiții, datorită milei se poate ajunge la pierderea totală a vieții şi a energiei de viață, care stă într-o relație absurdă cu cuantumul cauzei (cazul morții Nazarineanului). Acesta este primul punct de vedere: mai există însă încă unul, mai important. Să admitem că măsurăm *mila* după valoarea reacțiilor pe care, de obicei, ea le produce; caracterul ei de pericol la adresa vieții va apărea într-o lumină încă şi mai clară. Mila se opune cruciş, în mare şi total, legii evoluției, care este cea a *selecției naturale*. Ea menține ceea ce este copt pentru decădere, se apără pe sine în favoarea dezmoşteniților şi condamnaților vieții, există prin numărul mare al rataților de tot felul, pe care îi *ține* în viață, conferă vieții, înseşi un aspect mai întunecat şi mai îndoielnic. S-a îndrăznit că mila să fie numită virtute (ceea ce în orice morală *nobilă* trece drept o slăbiciune); s-a mers apoi mai departe, s-a făcut din milă *virtutea*, fundamentul şi

originea tuturor virtuților – firește, numai din punctul de vedere al unei asemenea filosofii, fapt ce trebuie avut întotdeauna în vedere, care era nihilistă, care şi-a scris pe drapel *negarea vieții*. Avea dreptate în această privință Schopenhauer[7]: prin milă, viața este negată, *devine şi mai vrednică de a fi negată* – mila constituie *practica* nihilismului. Încă o dată spus: acest instinct depresiv şi contagios se pune de-a curmezişul oricărui instinct care tinde către menținerea şi sporirea valorii vieții; el este, atât ca *multiplicator* al mizeriei, cât şi ca şi *păstrător* al oricărei mizerii, principalul instrument pentru creşterea *decadenței* – asupra a ceea ce ne convinge mila este nimicul… — Omul nu spune „nimicul": el foloseşte pentru aceasta pe „dincolo"; sau pe „Dumnezeu"; sau „viața cea adevărată" ' sau Nirvana[8], stingerea,

---

[7] Schopenhauer (1788-1860) – filosof german în descendența imediată a idealismului clasic german (Kant, Fichte, Schelling, Hegel). Se declară un adept al lui Kant, dar este şi un adeversar declarat al lui Hegel, în numele unui iraționalism ce proclamă voința oarbă, inconştientă, drept principiu metafizic al realității, echivalent al „lucrului în sine" kantian. Opera principală, de mare influență în epocă şi mai ales după aceea – *Lumea ca voință* şi *reprezentare* (1818).

[8] Nirvana – înseamnă literal stingere, evadare din durere. În budhism şi jainism, două curente de factură filosofică ale religiozității indiene vechi, desemnează starea supremă ce încheie şirul incarnărilor (samsara); punând capăt oricărei existențe, înțeleasă ca izvor al durerii, nirvana aduce liniştea absolută.

fericirea… Această retorică nevinovată, ce ține de domeniul idiosincraziei religioase şi morale, apare imediat mult *mai puțin nevinovată* dacă se înțelege tendința care este învăluită aici în mantia sublimelor cuvinte: o tendință adversară vieții. Schopenhauer a fost un adversar al vieții; *de aceea*, mila a devenit la el o virtute… Aristotel[9], cum se ştie, a văzut în milă o dispoziție bolnăvicioasă şi periculoasă, în care am face mai bine dacă i-am administra omului, când şi când, un purgativ; el înțelegea tragedia ca pe un purgativ. Într-adevăr, pornind din instinctul vieții, ar trebui ca omul să caute un mijloc prin care să poată aplica o înțepătură unei asemenea bolnăvicioase şi periculoase acumulări de milă, precum ne-o arată cazul lui Schopenhauer (şi, din păcate, de asemenea, al întregii noastre *decadențe* literare şi artistice, de la St. Petersburg până la Paris, de la Tolstoi [10] până la Wagner [11]), pentru ca ea să

---

[9] *Aristotel* (384-322 î.e.n.) – unul din cei mai mari filosofi ai Greciei Antice; inițial, discipol al lui Platon, în Academia căruia se formează, dar apoi evoluează pe o linie de gândire proprie, de orientare tot mai pregnant antiplatoniciană, devenind un critic înverşunat al teoriei Ideilor. Întemeietor al logicii prin ciclul de lucrări ce poartă numele de *Organon*; alte opere: *Metafizica*, *Fizica*, *Despre suflet*, *Poetica*, *Politica*, *Etica Nicomahică*. Nietzsche se referă aici la concepția lui Aristotel privind mila, din partea dedicată tragediei în *Poetica* (*1449* a, 26 – 27).

[10] *Tolstoi* (1828 – 1910) – mare scriitor rus. Autor al unor celebre romane: *Război şi pace*, *Învierea*, *Ana Karenina*

erupă... Nimic nu este mai nesănătos, în mijlocul modernității noastre nesănătoase, decât mila creştină. *Aici* trebuie să fim medici, aici să fim neîndurători, aici să mânuim bisturiul – aceasta ne aparține *nouă*, acesta este felul *nostru* de a-i iubi pe oameni, prin aceasta suntem noi *filosofi*, noi, cei hiperboreeni!

---

[11] *Wagner* (1813 – 1883) – mare compozitor romantic german, autorul operelor *Olandezul zburător*, *Rienzi*, *Lohengrin*, *Tannhäuser*; *Maeştrii cântăreți din Nürnberg* precum şi al unei tetralogii (*Aurul Rinului*, *Walkiria*, *Siegfried*, *Amurgul zeilor*). Încearcă o formulă dramatică, cu carcater de sinteză, care să îmbine muzica şi dramă pe baza unei mitologii naționale germanice. La început Nietzsche îl admiră fără rezerve, apoi devine un adversar şi critic al său.

8.

Este necesar să spunem pe cine îl simțim drept contrariul nostru: pe teolog și pe toți aceia în vinele cărora curge sânge de teolog – întreaga noastră filosofie… Acest destin trebuie văzut mai de aproape, mai mult, el trebuie trăit în sine, omul aproape că ar trebui să se prăpădească pentru ca mai mult să nu înțeleagă, aici, de glumă (liberă cugetare a domnilor noştri cercetători ai naturii şi fiziologiei nu este, în ochii mei, decât o *glumă* – le lipseşte pasiunea față de aceste lucruri, *suferința* pentru ele). Această otrăvire ajunge cu mult mai departe decât ne gândim; am găsit instinctul teologic al trufiei pretutindeni unde astăzi omul se simte drept un „idealist" – unde omul, în virtutea unei origini mai înalte, îşi arogă pretenția de a arunca asupra realității o privire superioară şi străină… Idealistul, la fel ca preotul, ține în mână în întregime toate marile concepte (şi nu numai în mână), el pune în joc un dispreț plin de bunăvoință împotriva „intelectului", „simțurilor", „onorurilor", „vieții bune", „ştiinței", vede asemenea lucruri *de sus*, ca forțe vătămătoare şi ademenitoare, deasupra cărora „spiritul" pluteşte în pură existență pentru sine: ca şi cum umilința, castitatea, sărăcia, într-un cuvânt, sfințenia, nu ar fi adus până acum vieții nespus mai multe

prejudicii decât orice altă oroare şi viciu. Spiritul pur este curată minciună… Atâta timp cât preotul – acest tăgăduitor, acest calomniator şi otrăvitor *prin meserie* al vieții – contează încă drept o *specie superioară* de om, nu există niciun răspuns la întrebarea: ce este adevărul? Adevărul *deja* a şi fost pus cu capul în jos, dacă avocatul conştient al nimicului şi al tăgăduirii trece drept reprezentant al „adevărului „…

9.

Împotriva acestui instinct de teolog pornesc eu război: îi găsesc urmele pretutindeni. Cine are sânge de teolog în vine stă, de la început, într-o relație strâmbă și necinstită față de toate celelalte lucruri. Patosul care se iveşte din ea se numeşte credință: trebuie, odată pentru totdeauna să închizi ochii față de tine însuți pentru ca să nu suferi din cauza înfățişării acestui fals incurabil. Din această optică greşită, care atinge toate lucrurile, se făureşte pentru uz propriu o morală, o virtute, o sfințenie, conştiința *bună* este legată de un unghi de vedere *fals* – se pretinde că niciun fel de altă optică nu mai poate avea dreptate, după ce, cea proprie, sub numele de „Dumnezeu", „mântuire", „eternitate", a fost declarată sacrosanctă. Peste tot am dezgropat instinctul de teolog: el este forma cea mai răspândită, cu adevărat *subpământeană*, care se poate întâlni pe pământ, a falsității. Ceea ce un teolog socoate ca adevărat, trebuie să fie fals: avem în asta aproape un criteriu al adevărului. Instinctul său de conservare cel mai josnic este acela care, în orice punct al ei, îl împiedică să cinstească realitatea sau măcar s-o lase să cuvânte. Acolo unde pătrunde influența teologilor, *judecata de valoare* este răsturnată, conceptele de „adevăr" şi „fals" sunt înlocuite în mod necesar unul prin altul:

ceea ce este mai vătămător pentru viață se cheamă, în acest caz, „adevăr”, iar ceea ce o înalță, o intensifică, o solicită, o justifică, o face să triumfe, se cheamă „fals”. Dacă se întâmplă ca teologii – prin intermediul „conştiinței” principilor (*sau* a popoarelor) – întind mâna după putere, să nu ne îndoim în privința *a ceea ce* se petrece în fond de fiecare dată: cea care vrea să parvină la putere este voința de sfârşit, voința nihilistului…

10.

Între germani se înțelege imediat dacă spun că filosofia a fost coruptă prin sângele teologilor. Pastorul protestant este bunicul filosofiei germane, iar protestantismul însăşi *peccatum originale*[12] al ei. Definiția protestantismului: paralizia, pe de o parte, paralizia creştinismului pe de altă parte, a rațiunii… Trebuie doar să rostim cuvântul „seminarul din Tübingen”[13] pentru a pricepe ce este, luată în fundamentele sale, filosofia germană – o teologie *perfidă*… Şvabii sunt cei mai buni mincinoşi din Germania, ei mint cu nevinovăție… De unde acea jubilare care la apariția lui Kant[14] a trecut peste lumea savantă germană, alcătuită pe trei sferturi din fii de preoți şi învățători. — De unde convingerea germană, care îşi găseşte până astăzi ecoul, că odată cu Kant ar începe o întoarcere către *mai bine*? Instinctul de teolog ascuns în învățații

---

[12] *peccatum originale* – păcat originar (lat)

[13] *seminarul din Tübingen* – institutul teologic protestant unde la sfârşitul secolului al XVIII-lea s-au întâlnit ca studenți, fiind colegi de cameră, „cei trei şvabi”, Hegel, Hölderlin, Schelling.

[14] Kant (*1724 – 1804*) – părintele idealismului clasic german prin lucrările sale „criticiste”: *Critica rațiunii pure* (1781), *Critica rațiunii practice* (1788). *Critica puterii de judecată* (1790). A avut o influență hotărâtoare asupra urmaşilor săi, Fichte, Schelling, Hegel, prin afirmarea primordialității Eului ca subiect al cunoaşterii, activ în raport cu obiectul.

germani a ghicit ce anume este, de acum, din nou cu putință... S-a deschis un drum pieziş către idealul antic, conceptul de „lume *adevărată*, acela de morală înțeles ca *esență* a lumii (două din cele mai periculoase greşeli din câte există!) au devenit, iarăşi, datorită unui scepticism viclean şi invidios, dacă nu demonstrabile, cel puțin imposibil de *respins*... Rațiunea, *dreptul* rațiunii nu ajunge atât de departe... S-a făcut din realitate o „aparență"; o lume în întregime *născocită*, lumea existentă a devenit una reală... Succesul lui Kant este numai un succes de teolog: Kant, precum Luther[15] şi precum Leibniz[16], a fost doar o frână mai mult pentru onestitatea germană, şi aşa atât de labilă în sine.

---

[15] *Luther* (1483 – 1546) – călugăr german, teolog şi profesor de teologie la Universitatea din Wittenberg. Inițiatorul Reformei, care a dus la desprinderea protestantismului lutheran din sânul catolicismului. Traducător în germană al Bibliei.

[16] Leibniz (1646 – 1716) – mare om de ştiință şi filosof german, adevăratul părinte al filosofiei germane moderne. În concepția sa privind cunoaşterea încearcă să medieze între cele două curente opuse, al raționalismului şi al empirismului, iar în concepția sa generală susține alcătuirea monadologică a realității, centre energetice de natură spirituală. Opere: *Teodiceea*, *Monadologia*

11.

Încă un cuvânt împotriva lui Kant ca şi *moralist*. O virtute trebuie să fie născocirea *noastră*, apărarea şi nevoia *noastră* cea mai personală: luată în orice alt înțeles este numai un pericol. Tot ceea ce nu determină viața noastră, *îi* dăunează: o asemenea virtute, care constă numai într-un sentiment de respect față de noțiunea de virtute, aşa cum vroia Kant, este vătămătoare. „Virtutea", „datoria", „binele în sine", binele având un caracter de impersonalitate şi de valabilitate generală – toate acestea nu sunt decât năluci, în care capătă expresie declinul, ultima atenuare a vieții, chinezăria din Köningsberg[17]. Legile cele mai adânci ale conservării şi ale creşterii poruncesc exact contrariul: anume, ca fiecare să-şi găsească singur *propria* sa virtute, *propriul* său imperativ categoric. Un popor se prăpădeşte atunci când confundă datoria *sa* cu conceptul general de datorie. Nimic nu este mai adânc şi interior ruinat decât conceptul de datorie impersonală, ca jertfa în fața zeului Moloch[18] al abstracției. Cum se poate

---

[17] *chinezeria din Köningsberg* – referire la Kant, care a trăit toată lunga sa viață la Köningsberg, pe atunci capitala Prusiei Orientale, azi Kaliningrad, în Rusia.

[18] *zeul Moloch* – zeul războiului în mitologia feniciană. Desemnează

că imperativul categoric al lui Kant n-a fost resimțit ca *pericol de viață!*... Doar instinctul de teolog l-a putut lua în paza sa! — O faptă iscată din instinctul vieții își găsește dovada că este o acțiune *justă* în plăcere; iar acest nihilist cu măruntaie creştine, dogmatice, înțelege plăcerea ca pe o *obiecție*... Căci ce distruge oare mai repede decât a lucra, a gândi, a simți fără nicio necesitate lăuntrică, fără alegere adânc personală, fără *plăcere*? ca un automat al „datoriei"? Este chiar *rețeta* pentru decadență, ba chiar pentru idiotism... Kant a devenit idiot. Şi omul acesta a fost contemporan cu *Goethe!*[19] Iar acest păianjen, prin puterea soartei, trecea drept filosof german – şi încă mai trece!... Mă feresc să spun ce gândesc despre germani... Ceea ce Kant[20]

---

sacrificiul de prunci, jertfa adusă divinității. În Cartagina, unde era adorat cu deosebire i se aduceau ca ofrande copii din cele mai de vază familii pentru a cuceri bunăvoința divinității în războaie.

[19] *Goethe* (1749 – 1832) – personalitate titanică a culturii germane; scriitor, dar şi om de ştiință şi filosof. Autorul unor lucrări celebre: *Faust*, *Suferințele tânărului Werther*, *Wilhelm Meister*, *Afinități elective*, *Teoria culorilor*, *Metamorfoza plantelor*.

[20] Ceea ce Kant a văzut în Revoluția Franceză – alături de alți contemporani de seamă ai săi (Schiller, Goethe, Fichte, Hegel); şi Kant a fost un mare admirator al Revoluției Franceze şi al idealului de liberate afirmat de aceasta (vezi Kant, *Der Streit der Fakultäten*, *Werke*, Akademie Ausgabe, Bd VII, p, 85 şi urm.) De altfel, W. Dilthey considera entuziasmul stârnit de Revoluția Franceză ca unul din factorii determinanți ai vieții culturale germane din epocă (W. Dilthey, *Trăire şi poezie*, Bucureşti, Ed, Univers, 1977, p.336).

a văzut în Revoluția Franceză oare nu este trecerea de la forma anorganică a statului la cea *organică*? Nu şi-a pus oare întrebarea dacă există un eveniment ce nu poate fi explicat altfel decât printr-o înclinație morală a omenirii, astfel încât să se *poată* dovedi prin el, o dată pentru totdeauna, „tendința omenirii către mai bine”? Răspunsul lui Kant sună: – „aceasta este revoluția”. Instinctul care se înşală în toate, instinctul contra naturii, decadența germană ca şi filosofie – acesta este Kant!

12.

Las de o parte pe cei câțiva sceptici care, în istoria filosofiei, țin de tipul celor cinstiți: ceilalți nu cunosc nici măcar pretențiile elementare ale onestității intelectuale. Toți aceşti mari visători, aceste animale miraculoase fac, precum tinerele femei: ei consideră „sentimentele frumoase" drept argumente, „pieptul ridicat" ca suflarea foalelor dumnezeirii, convingerea drept criteriu al adevărului. În cele din urmă, Kant încă, în nevinovăția sa „germană", prin conceptul de, rațiune practică" a încercat să dea un aspect ştiințific acestei forme de corupere, acestei lipse de conştiință intelectuală: a născocit o formă proprie de rațiune pentru cazurile în care omul nu trebuie să se lase preocupat de rațiune; anume, când morala, cerința sublimă a lui „tu trebuie", se face auzită cu putere. Dacă avem în vedere că la aproape toate popoarele filosoful este numai dezvoltarea în continuare a preotului, această moştenire preoțească, *aceasta emisie de monedă falsa, ce se petrece chiar în fața ochilor* noştri, nu mai surprinde pe nimeni. Dacă avem însărcinări divine, de exemplu aceea de a-i face pe oameni mai buni, de a-i salva, de-a le aduce mântuirea – dacă purtăm în piept dumnezeirea, dacă suntem transmițătorii unui imperativ de dincolo, printr-o

astfel de misiune ne situăm deja în afara tuturor acelor evaluări care sunt pur raționale; printr-o asemenea sarcină devenim deja, prin noi înşine, sfinți… Ajungem, imediat, prin noi înşine, tipuri ale unei ordini mai înalte!… Ce-l interesează *ştiința* pe un preot? El stă prea sus pentru aceasta! Şi până acum preotul este cel care *a stăpânit!* El a *determinat* conceptele de „adevăr” şi „neadevăr”!…

13.

Să nu subapreciem aceasta: noi *înşine*, noi, spiritele libere, suntem deja o „reevaluare a tuturor valorilor", o declarație de *război şi de planificată victorie* la adresa tuturor conceptelor vechi de „adevăr" şi „neadevăr" Cele mai prețioase opinii vin cel mai la urmă; dar cele mai valoroase opinii sunt *metodele*. *Toate* metodele, *toate* presupozițiile spiritului nostru ştiințific şi-au atras împotriva lor, timp de milenii, cel mai adânc dispreț: datorită lor, omul a fost exclus din circuitul oamenilor „oneşti" – în felul acesta, el a fost socotit că un „duşman al lui Dumnezeu", ca manifestând dispreț față de adevăr, ca un „posedat". În privința caracterului ştiințific, omul a fost un Ciandala[21]... Am avut împotriva noastră întreg patosul omenirii – conceptul acesteia cu privire la ceea ce trebuie să fie adevărul, la cum trebuie să fie serviciul adevărului: până acum fiecare „tu trebuie" a fost îndreptat împotriva noastră... Obiectivele noastre, practicile noastre, firea noastră liniştită, prudentă, suspicioasă – toate acestea le-au apărut pe deplin nedemne şi

[21] *Tsandala* (*Ciandala*) – cea mai disprețuită castă hindusă din india antică; aceasta rezultă şi din înțelesul actual al termenului, care înseamnă un om acaparat de ocupații murdare, desconsiderate, o scursură a societății.

vrednice de disprețuit. În cele din urmă, am avea voie să ne întrebăm, cu o oarecare îndreptățire, dacă ceea ce a ținut omenirea într-atât de lungă orbire *nu a fost, de fapt*, *un anume gust estetic*; el cerea adevărului un efect *pitoresc*; la fel, el cerea celui care cunoaşte să acționeze cu putere asupra simțurilor. *Modestia* noastră a fost cea care s-a opus cel mai mult gustului... O, cum de au mai ghicit-o, aceşti curcani ai lui Dumnezeu...

14.

Ne-am schimbat pe noi înşine. Am devenit mai modeşti în toate. Pe om nu-l mai derivăm din „spirit”, din „divinitate”, ci l-am aşezat între animale. El trece pentru noi ca cel mai puternic animal, pentru că este cel mai viclean; o consecință a acestui fapt o constituie spiritualitatea sa. Pe de altă parte, noi ne apărăm împotriva unei deşertăciuni, care aici ar vrea iarăşi să-şi audă cu putere vocea: ca şi cum omul ar fi marea intenție ce acționează în spatele întregii evoluții animale. El nu este, de fel, o încununare a creației: orice ființă este, alături de el, pe o treaptă de perfecțiune…

Şi întrucât afirmăm aceasta, nu am spus încă prea mult; omul este, luat în sens relativ, cel mai nereuşit dintre animale, cel mai bolnăvicios, acela care, în modul cel mai periculos, s-a lepădat de instinctele sale – fireşte, în ciuda tuturor acestora, rămâne şi cel mai interesant! În ceea ce priveşte animalele, Descartes[22], cel dintâi, cu o îndrăzneală demnă de admirație, s-a încumetat să gândească animalul drept o maşină: întreaga noastră fiziologie

---

[22] *Descartes* (1596 – 1650) – părintele filosofiei franceze moderne, reprezentant de seamă al raționalismului modern din a cărui concepție porneşte spiritul ştiințific şi filosofic modern. Opere: *Discurs asupra metodei… Meditații metafizice, Principiile filosofiei.*

se străduieşte să dovedească această afirmație. Noi, din punct de vedere logic, nu îl mai aşezăm pe om aparte, cum a făcut-o Descartes: ceea ce astăzi este, în general, înțeles din om, se întinde atât de departe cât concepția despre om ca maşină. Odinioară, ca o înzestrare din partea unei ordini superioare, omului i s-a dat „liberul arbitru": astăzi, i-am luat însăşi voința, în sensul că prin aceasta nu mai avem voie să înțelegem nicio aptitudine. Vechiul cuvânt" voință" serveşte numai pentru a desemna o rezultantă, un fel de reacție individuală care urmează cu necesitate, în parte contrazicând, în parte acordându-se unei excitații: voința nu mai are „putere de acțiune", ea nu mai „incită". Mai înainte, se vedea în conştiința omului, în „spiritul" său, dovada originii sale mai înalte, a divinității sale; pentru fi desăvârşit, omul a fost sfătuit să-şi retragă în sine simțurile precum o broască țestoasă, să suspende legăturile cu cele pământeşti, să se lepede de învelişul său muritor: atunci rămâne din el numai esențialul: „spiritul pur". Şi prin aceasta noi am ajuns să gândim mai bine: faptul de a fi devenit conştienți, „spiritul", intră în considerație tocmai ca un simptom al unei relative nedesăvârşiri a organismului, ca o încercare, o bâjbâire, o greşeală, o trudă pentru care se iroseşte inutil prea multă forță nervoasă – negăm faptul că ceva poate fi dus la perfecțiune,

atâta timp cât este făcut în mod conştient. „Spiritul pur” este curată prostie: dacă dăm la o parte sistemul nervos, simțurile, „învelişul muritor”, ne desființăm pe noi înşine – un mai departe nu mai există!...

15.

În cazul creştinismului, în niciun punct, nici morala şi nici religia nu intră în contact cu realitatea. Cauze cu totul imaginare („Dumnezeu", „Suflet", „Eu", „Spirit", „liber arbitru" – sau chiar „neliber"); acțiuni cu totul imaginare („păcat", „mântuire", „îndurare", „ispăşire", „iertarea păcatelor"). O legătură între *existențe* imaginare („Dumnezeu", „spirite", „suflete"); o *ştiință a naturii* imaginară (antropocentrică; lipsa totală a conceptelor unor cauze naturale); o *psihologie* imaginară (numai neînțelegeri de sine, interpretări plăcute sau neplăcute ale unor sentimente generale, de exemplu, ale stării lui *nervus sympathicus*[23], cu ajutorul limbajului de semne al idiosincraziei religioase şi morale – „penitență", „remuşcări de conştiință", „ademenirea diavolului", „intimitatea lui Dumnezeu"); o *teologie* imaginară („împărăția lui Dumnezeu", judecata din urmă", „viața veşnică"). Această lume de *pure ficțiuni* se deosebeşte pe sine de lumea visului, şi încă total în defavoarea sa, prin faptul că cea din urmă *răsfrânge* realitatea, în timp ce *aceasta* o falsifică, o devalorizează, o neagă. După ce, mai întâi, s-a

---

[23] *nervus sympathicus* – Nervul simpatic (lat)

inventat conceptul de natură ca un contra-concept în raport cu Dumnezeu, acest cuvânt a trebuit să fie „în mod natural" unul „reprobabil" – întreagă această lume de ficțiuni îşi are rădăcina în *ura* față de natural (realitatea!) şi constituie expresia unei adânci nemulțumiri provocate de realitate… *Dar cu aceasta totul este lămurit*. Căci cine are motiv *să se mintă singur* pe *sine* pentru a abandona realitatea? Acela care *suferă* din pricina ei. Însă a suferi din cauza realității înseamnă a fi noi înşine o realitate *nereuşită*… Preponderența sentimentului de suferință față de sentimentul de plăcere este *cauza* acestei morale fictive şi a religiei: o asemenea preponderență oferă formula, pentru *décadence*…

16.

O critică a conceptului creştin de Dumnezeu ne obligă la o concluzie asemănătoare: Un popor care mai crede în el însuşi mai are încă Dumnezeul său propriu. În acest Dumnezeu sunt venerate condițiile prin care el este victorios, virtuțile lui – se proiectează în aceasta plăcerea ce şi-o procură lui însuşi, sentimentul său de putere într-o existență căreia să-i poată mulțumi pentru aceasta. Cine este bogat, acela vrea să dăruiască: un popor mândru are nevoie de un Dumnezeu pentru a-i înălța jertfe… Religia, înăuntrul unor asemenea condiții, este o formă a recunoştinței. Omul este recunoscător lui însuşi; de aceea este nevoie de un Dumnezeu. Un astfel de Dumnezeu trebuie să poată fi folositor şi dăunător, trebuie să poată fi un prieten şi un duşman – îl admirăm în cele bune ca şi în cele rele. Castrarea *împotriva naturii* a unui Dumnezeu într-un Dumnezeu numai al binelui rămâne aici în afară oricărei dorințe. Avem nevoie de Dumnezeu cel rău la fel ca şi de cel bun: existența noastră proprie nu o datorăm tocmai toleranței, iubirii de oameni… Ce ar putea însemna un asemenea Dumnezeu care nu cunoaşte ce înseamnă mânia, răzbunarea, invidia, disprețul,

viclenia, silnicia? Şi poate nu i-ar fi cunoscută nici *ardoarea*[24] molipsitoare a victoriei şi a nimicirii? Nu am putea înțelege un asemenea Dumnezeu: de ce am avea nevoie de el? Fireşte: când un popor se duce de râpă; când simte că-i dispare pentru totdeauna credința în viață, speranța în libertate; când în conştiința sa supunerea îi apare ca cel dintâi dintre foloase, iar virtuțile supunerii ca şi condiții ale conservării, atunci şi Dumnezeul său *trebuie* să se schimbe. Atunci el devine fățarnic, temător, modest, dă sfaturi în vederea „păcii sufleteşti", pentru încetarea urii, pentru toleranță, chiar pentru „iubirea" atât față de prieteni cât şi față de duşmani. El moralizează în permanență, se furişează în bârlogul tuturor virtuților particulare, devine un Dumnezeu pentru fiecare, devine un particular şi un cosmopolit… Odinioară a reprezentat un popor, forța unui popor, tot ceea ce este agresivitate şi sete de putere în sufletul unui popor; acum el este numai Dumnezeul cel bun… În fapt, nu există o altă alternativă pentru Dumnezei: *sau* ei întruchipează voința de putere – şi atâta timp vor fi Dumnezeii unui popor – sau neputința față de putere – şi atunci vor fi în mod necesar *buni*.

[24] în original apare cuvântul francez *l'ardeur*

17.

Acolo unde o oarecare formă a voinței de putere descreşte, există, de fiecare dată, şi o cădere fiziologică, o *decadență*. Dumnezeirea *decadenței*, căreia i s-au retezat virtuțile şi instinctele sale bărbăteşti, de acum înainte va deveni cu necesitate Dumnezeul celor retardați fiziologic, al celor slabi. Desigur, ei se consideră pe ei înşişi nu cei slabi, ei se numesc „cei buni". Se poate înțelege, fără a mai fi necesar vreun alt indiciu, în ce moment al istoriei a devenit cu putință, mai întâi ficțiunea dualistă a unui Dumnezeu bun şi a unuia rău. Cu acelaşi instinct cu care cei supuşi îşi coboară Dumnezeul ca „binele în sine", ei şterg calitățile bune din Dumnezeul învingătorilor lor; ei se răzbună pe stăpânii lor făcând din Dumnezeul acestora *un diavol* – Dumnezeul cel bun ca diavol: amândoi s-au născut ca produse ale *decadenței*. Cum se pot face încă astăzi atâtea concesii prostiei teologilor creştini pentru a se decreta împreună cu ei că dezvoltarea conceptului de Dumnezeu, de la „Dumnezeul lui Israel", de la Dumnezeul unui popor la Dumnezeul creştin, la conceptul de bine absolut, ar fi un progres? — Renan[25] însuşi a făcut

[25] *Renan* (1823 – 1892) – filosof şi istoric al religiilor francez, în vogă la sfârşitul secolului trecut. Autor al unei Vieți a lui Isus.

aceasta. Ca şi cum Renan ar fi avut dreptul de a fi inept! Căci tocmai contrariul este ceea ce sare în ochi. Dacă premisele vieții *ascendente*, dacă tot ceea ce este puternic, curajos, măreț, mândru este eliminat din conceptul de Dumnezeu, dacă acest concept decade tot mai mult la simbolul unui toiag pentru cei obosiți, al unui colac de salvare pentru toți cei care se înecă, dacă el devine Dumnezeul oamenilor săraci, Dumnezeul *par excellence* al păcătoşilor şi bolnavilor şi, *în urmă* mai rămân numai predicatele de „Mântuitor", „Izbăvitor", ca predicate divine în general: atunci *despre ce* vorbeşte o asemenea transformare? o asemenea reducție a divinului? Desigur, prin aceasta împărăția lui Dumnezeu a devenit mai mare. Odinioară el a avut numai poporul său, poporul său „ales". Între timp, întocmai ca poporul său însuşi, el s-a dus între străini, pe căile pribegiei, şi de atunci nicăieri nu a mai dat de linişte: până când, în sfârşit, peste tot s-a simțit acasă, marele cosmopolit – până nu a dobândit de partea sa „marea majoritate" şi jumătatea globului pământesc. Însă Dumnezeul „marii majorități", democratul între zei, în ciuda tuturor, nu a devenit mândrul zeu al păgânilor: el a rămas iudeu, a rămas Dumnezeul ungherelor, Dumnezeul tuturor colțurilor şi locurilor întunecoase, al tuturor mahalalelor nesănătoase ale întregii lumi!...

Imperiul său universal, după, la fel ca şi înainte, este un imperiu subpământean, un spital, un imperiu *souterrain*[26], un imperiu gheţar[27]… Şi el însuşi atât de palid, atât de slab, atât de *decadent*… Chiar şi cei mai palizi dintre palizi au devenit stăpâni peste el, domnii metafizicieni, *albineţi* ai conceptului. Aceştia au ţesut atât de mult jur împrejurul lui până când, hipnotizat de mişcările lor, a devenit el însuşi păianjen, el însuşi un metafizician. Acum el a ţesut iarăşi lumea din sine – *sub-specie Spinozae* [28] – acum el s-a transformat pe sine în ceva mereu mai subţire şi mai palid, a devenit „ideal", a devenit „spirit pur", a devenit „absolutum", a devenit „lucru în *sine*". *Decăderea unui Dumnezeu*: Dumnezeu a ajuns „lucru în sine".

---

[26] un imperiu *souterrain* – L 'esprit souterrain a fost titlul volumului din Dostoievski pe care Nietzsche l-a citit în 1887.

[27] un imperiu *ghetou* – în ţările catolice, îndeosebi în Spania şi în Italia, evreii locuiau în mahalalele oraşelor care se numeau ghetou.

[28] *sub specie Spinozae* – se pare că Nietzsche încearcă aici un joc de cuvinte între *Spinne* – păianjen, în limba germană, şi numele filosofului olandez de origine evreiască, *Spinoza*.

18.

Conceptul creştin al lui Dumnezeu – Dumnezeul bolnavilor, Dumnezeu ca păianjen, Dumnezeu ca spirit – este unul din cele mai corupte concepte de Dumnezeu la care s-a ajuns vreodată pe acest pământ: el reprezintă poate nivelul de adâncime al dezvoltării coborâtoare a tipului de Dumnezeu, Dumnezeu care a degenerat *în contrazicere a vieții*, în loc de a fi preamărire a acesteia, un veşnic *Da* spus vieții! A vesti în numele lui Dumnezeu duşmănia față de viață, față de natură, față de voința de viață! Dumnezeul ca formulă pentru toate calomniile „de dincoace" şi pentru toate minciunile „de dincolo"! Neantul îndumnezeit în Dumnezeu; voința de nimic devenită sfântă!…

19.

Faptul că rasele puternice din nordul Europei nu l-au respins pe Dumnezeul creştin nu este, într-adevăr, spre cinstea aptitudinii lor religioase – asta pentru a nu mai vorbi nimic despre gust. Ele ar fi *trebuit* să termine cu acel produs bolnăvicios şi sleit de bătrâneţe *al decadenţei*. Dar apasă asupra lor un blestem, din cauză că nu s-au socotit cu acesta: ele au absorbit în toate instinctele lor boala, bătrâneţea, contradicţia – de atunci ele nu au mai *creat niciun Dumnezeu!* Aproape două milenii şi *niciun Dumnezeu nou*! În schimb, mai stăruie încă în drepturi, ca un ultimatum *şi* maximum al puterii creatoare de zei, a *creator spiritus*[29]- ului din om, acest Dumnezeu demn de milă al monotonoteismului creştin! Această plăsmuire hibridă a decăderii, alcătuită din nimic, din concept şi din contradicţie, în care toate laşităţile şi oboselile sufletului *şi-au* găsit sancţiunea lor!…

[29] *creator spiritus* – spirit creator (lat.).

20.

Prin condamnarea de către mine a creştinismului nu aş dori să comit nicio nedreptate împotriva unei religii înrudite, care, prin numărul adepților ei, îl întrece chiar: împotriva *budhismului*[30]. Amândouă se potrivesc ca religii nihiliste – ele sunt religii ale decadenței; totodată ele sunt separate una de alta în modul cel mai ciudat. Deoarece ele pot fi acum *comparate*, criticul creştinismului se arată adânc îndatorat învățaților indieni. Budhismul este de o sută de ori mai realist decât creştinismul – el are tradiția punerii obiective şi calme a problemei, el urmează unei mişcări filosofice ce a durat mai multe secole; atunci când el apare, conceptul de Dumnezeu era gata făcut. Budhismul este singura religie cu adevărat pozitivistă pe care ne-o arată istoria: chiar şi în teoria sa a cunoaşterii (un fenomenalism neguros) nu ne mai predică „lupta contra păcatului", ci, recunoscând în întregime drepturile realității, „lupta contra suferinței".

El depăşeşte – şi aceasta îl deosebeşte profund de creştinism – autoiluzia conceptelor morale – el stă, ca să mă exprim în termenii mei, *dincolo* de bine şi

---

[30] *budhism* – religie apărută în India antică prin sec, VI – V, î.e.n., al cărei întemeietor este Budha; constitue o reacție la adresa brahmanismului.

de rău. Cele două fapte fiziologice pe care se sprijină şi pe care le are în vedere sunt: *în primul rând o* supra-iritabilitate a sensibilității care se exprimă ca o capacitate rafinată de a suferi, apoi un fel de supra-spiritualizare, o prea lungă viață între concepte şi procedee logice, în care instinctul personal este păgubit în favoarea celui „impersonal" (amândouă stările cunoscute, cel puțin unor cititori ai mei, cei „obiectivi", la fel ca şi mie însumi, din experiență). Pe baza acestor condiții fiziologice se naşte o depresie:, Budha previne aceasta prin igienă. El recomandă împotriva acesteia viața în aer liber, viața în pribegie; cumpătarea şi bună alegere în alimentație; precauția împotriva spirtoaselor; în mod asemănător, precauția împotriva tuturor afectelor care produc fiere şi înfierbântă sângele; nicio grijă, nici față de sine şi nici față de alții. El pretinde reprezentări care fie provoacă linişte, fie însenineză – el născoceşte mijloace de a se renunța la celelalte. El înțelege bine faptul de a fi prielnic, în favoarea sănătății. *Rugăciunea* este exclusă, la fel ca şi *asceza*; niciun imperativ categoric, în general, nicio *constrângere*, nici chiar înăuntrul comunității monahale (se poate ieşi iarăşi din ele). Toate acestea sunt numai mijloace pentru a întări acea iritabilitate, şi aşa exacerbată. Tocmai de aceea, el nu cere niciun fel de luptă

împotriva celor care gândesc altfel; doctrina sa nu se apără de nimic mai mult decât de sentimentul de răzbunare, de aversiune, de *ressentiment* [31] („duşmăniei nu i se poate pune capăt prin duşmănie", astfel sună refrenul cel mai mişcător al întregului budhism…). Şi aceasta în mod justificat: tocmai aceste afecte sunt total *nesănătoase* din punctul de vedere al intenției dietetice principale. Împotriva epuizării spirituale pe care o găseşte la venirea sa şi care se exprimă într-o prea mare „obiectivitate" (aceasta înseamnă slăbirea interesului individual, pierderea centrului de greutate al egoismului) el luptă printr-o riguroasă întoarcere chiar şi a intereselor individuale în direcția *persoanei*. În doctrina lui Budha egoismul constituie o „datorie: singurul lucru necesar" [32], adică acela „cum *te* poți elibera de durere", reglează şi limitează întreaga dietă spirituală (probabil avem voie aici să ne amintim de acel atenian, de Socrate[33], care, în mod asemănător, a făcut război

---

[31] *ressentiment* – resentiment (fr.)

[32] „*singurul lucru necesar* „- compară cu *Sfânta Evanghelie după Luca* – „Dar un lucru trebuie: căci Maria partea cea mai bună şi-a ales, care nu se va lua de la ea" (10, 42) (În continuare, trimiterile biblice se fac după *Biblia sau* Sfânta Scriptură, Editura institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1990).

[33] *Socrate* (469 – 399) – filosof grec care l-a avut ca discipol favorit pe Platon. Deşi nu a scris nimic, a avut prin personalitatea şi concepția sa o influență enormă asupra gândirii greceşti, deschizând epoca clasică a

împotriva purei „ştiinţificităţi”, care a ridicat egoismul personal în imperiul problemelor la nivelul moralei).

dezvoltării acesteia.

21.

Premisa budismului o constituie o climă foarte blândă, o mare blândețe şi liberalitate a moravurilor, *niciun fel* de militantism; şi că păturile mai înalte ba chiar cultivate sunt acelea în care acesta trebuie să-şi aibă vatră. Omul vrea ca supremul țel de viață să fie seninătatea, liniştea, absența dorințelor, şi acest țel este chiar atins. Budhismul nu este o religie care aspiră doar la perfecțiunea pură: desăvârşirea reprezintă chiar cazul normal.

În cadrul creştinismului, instinctele celui supus şi asuprit sunt cele care păşesc în prim-plan: păturile cele mai de jos sunt acelea ce-şi caută, prin el, mântuirea. Aici, cazuistica păcatului, autocritica, inchiziția conştiinței sunt exersate ca *preocupare*, ca mijloc împotriva plictiselii; aici, sentimentul împotriva cuiva *puternic*, numit Dumnezeu, este menținut în permanență (prin intermediul rugăciunii); aici, ceea ce mai este înalt contează ca ceva inaccesibil, ca şi un dar, ca şi milă. Aici, lipseşte până şi publicitatea: creştinismul este uşa închisă, spațiul întunecos. Aici timpul este disprețuit, iar igiena respinsă ca senzualitate; Biserica se apără chiar şi împotriva curățeniei (prima măsură creştină după alungarea maurilor a fost închiderea băilor publice al căror

număr numai în Cordoba era de 270). A fi creştin înseamnă, într-un anumit sens – cruzimea față de tine însuți şi față de alții; ura față de cei care gândesc altfel decât tine; voința de a persecuta. În avanscenă păşesc reprezentări mai posomorâte şi mai tulburătoare: stările cele mai râvnite, cele denumite cu numele cele mai înalte, sunt cele epilepsoide; regimul de dietă era astfel ales încât el să poată favoriza fenomene morbide şi să suprasolicite nervii. Creştinismul înseamă ura de moarte contra celor ce stăpânesc pământul, contra celor nobili şi, totodată, o concurență ascunsă şi secretă (le lăsăm „trupul", vrem numai „sufletul"…). Creştină este ura contra *spiritului*, a orgoliului, a curajului, a libertății, a acelui *libertinage* al spiritului[34]; creştină este ura contra simțurilor, contra prietenilor simțurilor, contra prietenilor în general…

[34] *acel libertinage al spiritului* – joc de cuvinte, menit să indice necredința şi desfrâul. Cuvântul francez *libertinage* apare în original.

22.

Când creştinismul şi-a abandonat terenul pe care a apărut, păturile cele mai de jos, lumea *subpământeană* a lumii antice, când a umblat după putere între popoarele barbare, el avea ca punct de plecare nu nişte oameni *obosiți*, ci unii sălbăticiți interior, ce se sfâşiau unii pe alții. — nu omul puternic, ci ratații. Nemulțumirea față de sine, suferința în sine *nu* este ai ci, ca şi la budhişti, o iritabilitate [35] şi o capacitate de-a suferi exagerate, ci, dimpotrivă, mai degrabă dorința de a provoca o suferință ce depăşeşte orice limită, de a lăsa tensiunea interioară să ducă la acțiuni şi reprezentări contradictorii între ele. Pentru a stăpâni peste barbari, creştinismului îi erau necesare concepte şi valori *barbare* acestea sunt jertfa primelor roade; băutul sângelui din Cina cea de taină[36]; disprețul manifestat față de spirit şi cultură; tortura sub toate formele, sensibile şi nesensibile; marea pompă a cultului. Budhismul este o religie pentru oamenii veniți mai târziu, pentru rasele devenite bune, blânde, cu o

---

[35] ca şi la budbişti, o *iritabilitale* – *hiperesthezie*, în termeni medicali

[36] *Băutul sângelui, Cina cea de taină* – obicei barbar păgân. Nietzsche se referă aici la presupusa sa preluare de către creştini în scopul atragerii barbarilor păgâni la credința lor.

sensibilitate matură, care simt mult prea uşor durerea (Europa nici pe departe nu este coaptă încă pentru asta); el este o întoarcere a acestora înapoi spre pace şi seninătate, spre dietă în cele spirituale, spre o anumită fortificare în cele trupeşti. Creştinismul vrea să stăpânească peste nişte animale de pradă; mijlocul său este de de-a le îmbolnăvi – slăbiciunea constituie rețeta creştină pentru *a domestici*, *pentru civilizație*" Budhismul constituie o religie pentru sfârşitul şi oboseala civilizației; în fața creştinismului nu există încă această civilizație – el o întemeiază numai între anumite circumstanțe.

23.

Încă o dată spus, budhismul este de o sută de ori mai rece, mai veridic, mai obiectiv. El nu are nevoie ca, prin interpretarea păcatului, să-şi facă demnă de cinste, suferința şi capacitatea de a îndura durerea – el spune numai ceea ce gândeşte, „eu sufăr". Dimpotrivă, pentru barbar suferința în sine nu prezintă nimic demn de cinste: mai întâi, el are nevoie de o explicație *pentru* a mărturisi că suferă (instinctul său îl în dreaptă mai degrabă în spre negarea suferinței, către suportarea ei în linişte). Aici, cuvântul „demon" s-a dovedit a fi cu adevărat o „binefacere" – şi astfel n-a fost nevoie să se ruşineze pentru că suferă din cauza unui asemenea duşman.

Creştinismul are în fundamentele sale câteva finețuri care aparțin Orientului. Înainte de toate, el ştie că în sine este absolut indiferent dacă ceva este adevărat, dar că este cu mult mai important în *ce măsură* este crezut că fiind adevărat. Adevărul şi *credința* că ceva este adevărat: două lumi de interese care se desfăşoară independent una de alta, două lumi *aproape opuse* – se poate ajunge, la una, cât şi la cealaltă, mergând pe căi fundamental diferite. A fi încunoştințat cu privire la aceasta –

aproape numai atâta îl făcea pe înțelept în Orient aşa – înțelegeau aceasta brahmanii[37], aşa o înțelegea Plato[38] şi fiecare discipol al înțelepciunii esoterice. Dacă, de exemplu, *fericirea* se află în faptul de a te crede izbăvit de un păcat, atunci nu este deloc nevoie de presupoziția că omul este păcătos, ci doar că el se simte păcătos. Însă dacă, înainte de toate, este nevoie de *credința* ca atare, atunci trebuie ca rațiunea, cunoaşterea, cercetarea să fie aduse într-o stare de discreditare; drumul către adevăr este *interzis*. *Speranța* puternică este însă un *stimulens* al vieții cu mult mai mare decât orice fel de bucurie individuală realizată în fapt. Cel care suferă trebuie ținut în picioare printr-o speranță, care nu poate fi contrazisă de nicio realitate – care nu poate fi lichidată prin nicio împlinire: o speranța de dincolo; (Tocmai din cauza acestei capacități de a-i amăgi pe nefericiți, speranța contează la greci ca răul tuturor relelor, ca răul propriu-zis, perfid: numai el a mai rămas în cutia relelor). Pentru că iubirea să fie cu putință,

---

[37] *brahmanii* – cei care oficiază cultul religios şi se roagă. Nume dat preoților ce formează casta superioară în brahmanismul antic indian.

[38] Platon (428/7 – 348 î.e.n.) – considerat cel mai mare filosof antic şi adevăratul părinte al idealismului filosofic. Elaborează teoria ideilor ce despică realitatea în două lumi opuse, cea a ideilor, singura reală, şi cea a lucrurilor, copii fidele ale ideilor, expusă în lucrări celebre ca: *Menon*, *Fedon*, *Banchetul*, *Republica*, *Parmenide*, *Sofistul*.

Dumnezeu trebuie să fie persoană; şi pentru ca instinctele cele mai josnice să poată primi glas trebuie ca Dumnezeu să fie tânăr. Pentru adorarea femeilor trebuia avut în vedere un sfânt frumos, iar pentru cea a bărbaților trebuia aşezată în prim-plan o Marie. Acestea, în condițiile în care creştinismul vrea să stăpânească un teren unde cultul Afroditei sau al lui Adonis[39] au determinat deja conceptul de cult. Reclamarea *abstinenței* întăreşte vehemența şi interioritatea instinctului religios – ea face cultul mai cald, mai entuziast, mai plin de suflet. Iubirea este starea în care omul vede cel mai mult lucrurile aşa cum ele nu sunt. Puterea de iluzionare se află aici în punctul ei cel mai înalt, la fel ca şi puterea de-a îndulci şi de-a *transfigura.* În iubire omul suportă mai multe decât altminteri, îngăduie totul. Era vorba de-a se găsi o religie în care se poate iubi: cu aceasta, omul se află dincolo de ceea ce este mai rău în viață – nici nu îl mai vede. Atât despre cele trei virtuți creştine, credința, iubirea, speranța[40]; eu le numesc cele trei viclenii creştine. Budhismul este mult prea târziu, prea

---

[39] *Afrodita, Adonis* – zeități ale mitologiei olimpice greceşti. Afrodita era considerată zeița frumuseții şi a dragostei (Venus, la romani); Adonis era un tânăr frumos, fost iubit al Afroditei.

[40] *credința, iubirea, speranța* – vezi *Întâia Epistolă către Corinteni a Sfântului Apostol Pavel* – „Şi acum rămân aceste trei: credința, nădejdea, dragostea (13; 13);

pozitivist pentru ca, chiar în felul acesta, să fie viclean.

24.

Aici eu nu fac decât să ating problema *naşterii* creştinismului. Primul principiu pentru rezolvarea acesteia sună astfel: creştinismul poate fi înțeles numai pe terenul din care a crescut – el *nu* constituie o reacție împotriva instinctului iudaic, este însăşi consecința acestuia, concluzia ce merge mai departe în logica să ce inspiră groază. În formula Mântuitorului -" Mântuirea vine de la evrei"[41]. Al doilea principiu sună: tipul psihologic al galileeanului mai poate fi încă recunoscut, însă numai în deplina sa degenerare (care este în acelaşi timp o schilodire şi o supraîncărcare cu trăsături străine), *doar astfel a putut servi* pentru scopul în care a fost folosit, ca tipul unui mântuitor al omenirii.

Iudeii[42] sunt poporul cel mai straniu al istoriei universale, căci, puşi în fața problemei existenței şi non-existenței, ei au aşezat în față existența, cu o conştiință plină de nelinişte şi *cu orice preț:* iar

---

[41] *„Mântuirea vine de la evrei"* – vezi *Sfânta Evanghelie după Ioan* – „Şi vă închinați căruia nu ştiți; noi ne închinăm Căruia ştim, pentru că mântuirea din iudei este" (4; 22).

[42] *iudeii…* — Se recomandă pentru interpretarea acestui pasaj, ca şi pentru cea a concepției lui Nietzsche cu privire la istoria evreilor, lucrarea lui Julius Wellhausen, *Prolegomena zu Geschichte Israels*, Berlin, 1883, probabil cunoscută şi de Nietzsche însuşi.

acest preț a fost o radicală *falsificare* din rădăcini a oricărei naturi, a naturalului, a oricărei realități, a întregii lumi interioare, la fel ca şi a celei exterioare. Ei s-au delimitat *față* de toate condițiile în care a putut până atunci trăi un popor sau *a avut voie* să trăiască; ei au creat, pornind din sine, un concept contrar condițiilor *naturale* – una după alta, ei au întors religia, cultul, morala, istoria, psihologia într-un mod incurabil, *în contrariul a ceea ce era valoarea lor naturală*. Cu acelaşi fenomen ne mai întâlnim încă o dată, dar mărit într-o proporție de nespus, însă, totuşi, numai că şi copie: biserica creştină, asemenea „poporului sfânt", este lipsită de orice pretenție de originalitate. De aceea, evreii sunt poporul cel mai fatalist al istoriei universale; prin influența lor, ei au falsificat omenirea într-o asemenea măsură, încât astăzi până şi creştinul poate să simtă într-un fel anti-evreiesc, fără a se socoti pe sine *ca şi consecință ultimă a iudaismului*[43].

În lucrarea mea *Genealogia moralei* am arătat,

---

[43] *ca şi consecință ultimă a iudaismului* – pasajul acesta dezvăluie imposibilitatea asimilării lui Nietzsche de partea unui antisemitism creştin. Afirmația sa că creştinismul este un produs al iudaismului şi al instinctului religios iudaic nu se poate interpreta în sens antisemit. Subliniind continuitatea celor două mari religii, de fapt, Nietzsche urmăreşte să răstoarne unul din stâlpii pe care se susține doctrina antisemitismului creştin.

mai întâi dintr-un punct de vedere psihologic, conceptele opuse ale unei morale *nobile* şi a unei morale a *resentimentului*[44], ultima născându-se dintr-un *nu* spus împotriva celei dintâi – însă aceasta este în întregime morală iudeo-creştină. Pentru a putea spune un *Nu* față de tot ceea ce reprezintă pe pământ mişcarea *ascendentă* a vieții, ceea ce este bine făcut, putere, frumusețe, afirmare de sine, trebuia ca aici instinctul resentimentului, devenit geniu, să-şi găsească o *altă* lume, de unde această afirmare a vieții să apară ca răul, ca ceea ce este reprobabil în sine. Privind lucrurile din punct de vedere psihologic, poporul iudeu este poporul celei mai tenace forțe vitale, care, mutat în condiții imposibil de suportat din propria sa voință, cu o adâncă viclenie a conservării de sine, a luat, partea tuturor instinctelor *decadenței* – nu ca şi cum ar fi stăpânit de ele, ci pentru că a ghicit în ele o putere prin care a putut să se impună împotriva lumii. Iudeii sunt opusul tuturor *decadenților*: au trebuit *să se prezinte* ca fiind aceştia până la iluzionare, ei au ştiut să se pună în fruntea tuturor mişcărilor *decadente* printr-un *non plus ultra*[45] al genialității actoriceşti (ca şi creştinism al lui Pavel), pentru a scoate din sine ceva care să fie mai puternic decât

---

[44] în original apare cuvântul francez *ressentiment*.

[45] *non plus ultra* – nu mai mult decât/de (lat)

orice partid *care spune un Da* vieții. În iudaism şi în creştinism, pentru categoria de oameni care îşi revendică puterea, pentru categoria *preoților*; *decadența* constituie numai un instrument: – această categorie de oameni are un interes vital de a îmbolnăvi omenirea, de-a răsturna conceptele de „bun" şi „rău", de, „adevăr" şi, „fals" într-un sens periculos vieții şi defăimător.

25.

Istoria lui Israel este de neprețuit ca istorie tipică a oricărei *denaturalizări* a valorilor naturale: în această privință, indic cinci fapte. La origine, înainte de toate în epoca regalității, şi israeliții stăteau într-o relație corectă, ceea ce înseamnă naturală, față de toate lucrurile. Jehova[46] al lor era expresia conştiinței puterii, a bucuriei în sine, a speranței în sine: de la el se aştepta, izbânda şi mântuirea, prin el se dovedea încrederea că natura va da ceea ce îi este trebuincios poporului – înainte de toate, ploaia. Jahve este Dumnezeul lui Israel şi, *în consecința*, Dumnezeul dreptății: aceasta este logica fiecărui popor care se afla în putere şi are o bună conştiință despre aceasta. În cultul sărbătorii se exprimă aceste două laturi ale afirmării de sine ale unui popor: el este recunoscător marilor destine, cărora le datorează înălțarea sa, el este recunoscător pentru ciclicitatea anuală a anotimpurilor şi pentru întreg norocul în creşterea vitelor şi în agricultură. Această stare de lucruri a rămas încă mult timp un ideal, chiar şi atunci când a luat sfârşit într-un mod trist: anarhia din interior şi asirianul din afară. Însă poporul a reținut ca cea

[46] Jehova – nume dat divinității supreme evreieşti.

mai înaltă dorință viziunea unui rege care este un bun soldat şi un riguros judecător: dar, înainte de toate, acel profet tipic (aceasta înseamnă critic şi satiric al momentului) care este Isaia. Însă orice speranță rămâne neîmplinită. Dumnezeu cel îmbătrânit nu mai *putea* nimic din ceea ce odinioară mai putuse. Ar fi trebuit lăsat să plece. Ce s-a întâmplat de fapt? *S-a schimbat*, conceptul său – s-a *denaturalizat* conceptul său: cu acest preț a fost păstrat. — Jahve, Dumnezeul dreptății – el *deja nu* se mai identifică cu Israel, nu mai este o expresie a sentimentului de sine național: ci, numai un Dumnezeu condiționat… Conceptul său a devenit un instrument în mâna agitatorilor preoți care interpretează toată fericirea numai ca o răsplată, orice nefericire că pedeapsă pentru nesupunerea față de Dumnezeu, că păcat; cea mai mincinoasă manieră de a interpreta pretinsa, „ordine universală morală" prin care, o dată pentru totdeauna, concepte naturale precum acelea de „cauză" şi „efect" sunt răsturnate. Dacă, mai întâi prin răsplată şi pedeapsă, lumea, cauzalitatea naturală este alungată din realitate, atunci este nevoie de o cauzalitate antinaturală: urmează de acum înainte, întreg restul celor nenaturale. Un Dumnezeu *care pretinde* – în locul unui Dumnezeu care dă ajutor, care oferă sfaturi, care, în esență, este cuvântul pentru fericita inspirație a curajului

şi a încrederii de sine… *Morala* nu mai este expresia vieții şi a condițiilor de dezvoltare ale unui popor, nici instinctul său de viață cel mai primitiv, ci ceva care a devenit abstract, ceva opus vieții – morala ca deteriorare fundamentală a fanteziei, ca şi „piază rea" pentru toate lucrurile. *Ce* este morala iudaică şi *ce* este cea creştină? Întâmplarea care şi-a pierdut nevinovăția sa; nenorocul – murdărit de conceptul de „păcat"; „bunăstarea" ca pericol, ca „ispită"; indispoziția fiziologică otrăvită de viermele conştiinței…

26.

Conceptul de Dumnezeu falsificat; conceptul de morală falsificat – preoțimea iudaică nu s-a oprit în acest punct. Dacă nu este nevoie de *istoria* întreagă a poporului: atunci în lături cu ea! Aceşti preoți au dat naştere acelei minuni de falsificare al cărei document stă înaintea noastră ca o bună parte a Bibliei: cu un dispreț fără egal față de orice tradiție, în ciuda oricărei realități istorice, ei *au tradus în plan religios* propriul lor trecut național, ceea ce înseamnă că au făcut din el un mecanism stupid al mântuirii de păcatul împotriva lui Jahve şi de pedeapsă pentru el, de pietatea față de Jahve şi răsplata pentru ea. Noi am resimți cu mult mai duşmănos acest act plin de ruşine al falsificării istoriei, dacă interpretarea istorică bisericească în vigoare de milenii nu ne-ar fi făcut aproape insensibili față de pretenția corectitudinii *in historicis*[47]. Iar biserica i-a atras de partea sa pe filosofi: minciuna „ordinii morale universale" trece prin întrega evoluție a filosofiei moderne înseşi. Ce înseamnă „ordine morală universală"? Că, o dată pentru totdeauna, există o voință a lui Dumnezeu care hotărăşte ce face omul, ce poate să facă; că

---

[47] *in istoricis* – în cele istorice (lat)

valoarea unui popor sau a unui individ se măsoară după cum ascultă, mai mult sau mai puțin, de voința lui Dumnezeu; că în destinul unui popor sau al unui individ se arată ca fiind *stăpână* voința lui Dumnezeu, adică drept una ce pedepseşte şi răsplăteşte conform gradului de supuşenie arătat. Pusă în locul acestei minciuni demne de milă, înseamnă: un soi de oameni paraziți, care prosperă numai cu prețul tuturor formelor sănătoase ale vieții, preotul, abuzează de numele lui Dumnezeu; el socoteşte „împărăția lui Dumnezeu" o anumită stare a societății în care preotul determină valoarea lucrurilor; el numeşte „voința lui Dumnezeu" ca instrumentul în virtutea căruia o asemenea stare poate fi atinsă sau poate fi păstrată; el măsoară cu un cinism rece popoarele, epocile, indivizii, după cum ele au fost de folos ori s-au împotrivit supraputerii preoțeşti. Să-i vedem numai la lucru: în mâinile preoților iudei, *marea* epocă din istoria lui Israel a devenit o epocă a decăderii; anii de robie, ai lungii nenorociri, s-au preschimbat într-o veşnică *pedeapsă* pentru marea epocă – o epocă în care preoții încă nu existau. După nevoi, ei au făcut din figurile puternice, *foarte liber* dezvoltate, ale istoriei lui Israel, nişte fățarnici şi ipocriți, săraci cu duhul sau nişte „necredincioşi", ei au simplificat psihologia tuturor marilor fenomene după formula idioată a „supunerii sau nesupunerii față de

Dumnezeu". Un pas mai departe: „voința lui Dumnezeu" (adică, condiția de menținere a puterii preoțimii) trebuie *cunoscută* – în acest scop este nevoie de o „revelație" Mai pe şleau: devine necesară o mare falsificare literară, se va descoperi o „scriere sfântă" – ea este publicată în condițiile întregii pompe hieratice, cu zile de post şi cu țipete de disperare din cauza „păcatului" îndelung. „Voința lui Dumnezeu" era deja demult stabilită: toată nenorocirea stă numai în aceea că s-a produs înstrăinarea de „scrierea sfântă" Deja lui Moise i s-a arătat „voința lui Dumnezeu" Oare ce s-a întâmplat? Cu rigoare, cu pedanterie, preotul a formulat, o dată pentru totdeauna, până şi marile şi micile impozite ce trebuiau să-i fie plătite (nu sunt de uitat cele mai gustoase bucăți de carne, căci preotul este un mare mâncător de biftecuri), *ceea ce el a vrut*, „aceea este voința lui Dumnezeu". Pornind de aici, toate lucrurile din viață au fost astfel orânduite, încât preotul devine *pretutindeni de neînlăturat*, în toate evenimentele fireşti ale vieții, la naştere, căsătorie, boală, moarte, ca să nu mai vorbim de, jertfă" (ospățul), apare parazitul sacru, *pentru a le falsifica*[48] – în limbajul său:

[48] *pentru a le falsifica* – în sensul de a le îndrepta împotriva naturii din om

pentru a le „sfinți” Aceasta trebuie înțeles astfel: orice obicei firesc, orice instituție naturală (stat, ordine de drept, căsătorie, ajutor medical şi social), oricare din cerințele reclamate de instinctul vieții, pe scurt, tot ceea ce îşi are valoarea *în sine* este făcut, datorită parazitismului preotului (sau „ordinii morale universale”), să-şi piardă fundamental valoarea, ajunge *contrar* valorii: este nevoie ulterior de o sancțiune – este necesară o putere care *conferă valoare*, care neagă natura aflată în acestea, care tocmai prin aceasta *creează*, mai întâi, valoarea… Preotul devalorizează, *desacralizează* natura: acesta constituie prețul pentru că el există în general… Nesupunerea față de Dumnezeu, adică față de preot față de „lege”, primeşte numele de „păcat” instrumentele care servesc pentru „reîmpăcarea cu Dumnezeu” sunt, cum este de aşteptat, instrumentele prin care supunerea față de preoți este garantată într-un mod şi mai temeinic: singur preotul poate „mântui”. Privind lucrurile din punct de vedere psihologic, în orice societate organizată preoțeşte, „păcatul” este indispensabil: de fapt, el constituie pârghiile puterii, preotul *trăieşte* de pe urma păcatelor, el are nevoie să se „păcătuiască” Principiul suprem sună: „Dumnezeu iartă pe acela care face penitență” – altfel spus: *pe acela care se supune preotului.*

27.

Creştinismul a crescut pe un asemenea teren *fals*, unde întreaga natură, orice valoare naturală, orice *realitate* aveau împotriva lor instinctul cel mai adânc al clasei dominante, ca o formă a urii de moarte față de realitate, care până acum nu a fost depăşită. „Poporul sfânt", care pentru toate lucrurile a păstrat numai valori preoțeşti, numai cuvinte preoțeşti şi care, cu o consecvență logică de tip silogistic, inspirat de groază, a îndepărtat de la sine ca pe ceva „nesfânt", ca „lume", că „păcat", tot ceea ce durează pe pământ ca putere – acest popor a dat naştere pentru instinctul său unei ultime formule, care a fost logică până la negarea de sine: s-a negat ca şi *creştinism* până în ultima formă a realității, „poporul sfânt", „poporul ales", realitatea *iudaică* însăşi. Cazul este unul de prim rang: mica mişcare revoluționară care a fost botezată cu numele lui Isus din Nazaret este, *încă o dată*, o expresie a instinctului iudaic – altfel spus, instinctul preoțesc care nu mai suportă preotul ca realitate, inventarea unei forme de existență şi mai *absconsă*, a unei viziunii a lumii încă şi mai *nereale* decât cea pe care o determină organizația unei Biserici. Creştinismul neagă Biserica…

Nu văd împotriva cui a fost îndreptată răscoala al cărei cap este socotit, pe bună dreptate sau *în mod*

eronat, Isus, dacă ea nu a fost o răscoală împotriva bisericii iudaice – „biserică” luată aici exact în sensul în care astăzi noi luăm cuvântul. A fost o răscoală împotriva „celor buni şi drepți”, contra „sfântului Israel”, împotriva ierarhiei societății, *nu* împotriva corupției acesteia, ci împotriva castei, a privilegiului, ordinii, formulelor; a fost *necredința* în „oamenii superiori”, un *Nu* rostit împotriva a tot ceea ce a fost preot său teolog. Dar tocmai ierarhia, care cu aceasta, fie şi numai pentru o clipă, a fost pusă în discuție, era stâlpul care, în mijlocul „apelor”, a permis poporului iudeu să existe şi în continuare, *ultima* posibilitate, dobândită anevoios, de a supraviețui, reziduul propriei sale existențe politice; un atac împotriva acesteia era un atac împotriva celui mai adânc instinct popular, împotriva celei mai tenace voințe populare de viață, din câte-au existat vreodată pe pământ. Acest anarhist sfânt care a chemat poporul de rând, repudiații şi „păcătoşii”, *Ciandala*, la împotrivire față de ordinea dominantă – într-un limbaj care, în caz că Evangheliile ar fi demne de crezare, ar duce încă şi astăzi în Siberia, a fost un criminal politic, atât cât într-o comunitate *absurd de nepolitică* era cu putință un criminal politic. Aceasta l-a dus pe cruce: ca dovadă, inscripția de pe cruce. El a murit pentru *vina* sa – lipseşte orice temei pentru ceea ce se susține atât de des c-ar fi murit pentru vina

altora.

28.

O cu totul alta întrebare este dacă Iisus era conştient de o asemenea contradicţie sau dacă nu tocmai prin el s-a făcut resimţită această contradicţie. Şi, pentru prima oară, aici, eu ating problema *psihologiei Mântuitorului*. Recunosc că sunt puţine cărţile pe care le citesc cu atâtea dificultăţi ca Evangheliile. Aceste dificultăţi sunt altele decât cele a căror dovedire a fost sărbătorită de curiozitatea savantă a spiritului german ca unul din triumfările sale de neuitat. Este deja îndepărtat timpul când eu, asemenea oricărui tânăr învăţat, cu încetineala isteaţă a unui filolog rafinat, savuram opera incomparabilului Strauss[49]. Pe atunci eram de douăzeci de ani[50]: de-acum sunt prea serios pentru aşa ceva. Ce-mi pasă de contradicţiile „tradiţiei"? Cum pot fi numite, de altfel, „tradiţie" nişte *legende-sfinte*! Istoriile sfinţilor constituie literatura cea mai duplicitară din câte există-n în general: a le aplica metoda ştiinţifică, *când nu dispunem de niciun fel de*

---

[49] *Strauss* (1808-1874) – teolog şi filosof german, celebru la vremea sa. A scris o mult citită în epocă *Viaţa lui Isus*, de pe poziţii critice.

[50] *eram de douăzeci de ani* – pe atunci, în 1864, Nietzsche a citit la Bonn, student fiind, lucrarea lui D.F. Strauss, *Das Leben Jesu* (*Viaţa lui Isus*).

documente, mi se pare de la-nceput ceva condamnat – o simplă trândăvie savantă...

29.

Ceea ce mă preocupă este tipul psihologic al Mântuitorului. Acesta, în ciuda Evangheliilor, poate fi aflat în Evanghelii, chiar dacă întrucâtva ciuntit sau împovărat cu trăsături străine: cum şi tipul lui Francis d'Assissi[51] s-a păstrat, în ciuda legendei sale, în legenda despre el. *Nu* este vorba de adevărul cu privire la ceea ce-a făcut, la ceea ce-a spus, cum a murit el de fapt: ci e vorba de întrebarea *dacă* tipul său este încă, în general, reprezentabil, dacă el este încă „transmisibil"? Încercările pe care le ştiu de-a găsi chiar în Evanghelii istoria unui „suflet" mi se par dovezile unei detestabile uşurințe psihologice. Domnul Renan, această paiață *in psychologicis*[52], a adus pentru explicația sa a tipului lui Isus două din conceptele *cele mai potrivite* din câte au fost date până acum: conceptul de *geniu* şi conceptul de *erou* (*heros*). Dacă, însă, există ceva cât de puțin neevanghelic, atunci acesta este conceptul de erou. Tocmai contrariul oricărei lupte, al oricărui sentiment de-a te afla în luptă, a devenit aici

---

[51] *Francisc d'Assissi* (aprox. 1182-1226) – teolog şi poet italian, întemeietorul ordinului franciscanilor (minoriților); canonizat de Biserica catolică.

[52] *in psihologicis* – în cele psihologice (lat)

instinct; incapacitatea de-a te împotrivi („nu te împotrivi răului”[53], cea mai profundă vorbă a Evangheliilor, cheia lor într-un anumit sens), devine aici morală, fericirea în pace, în blândețe, neputința de a duşmăni. Ce înseamnă „bunăvestirea”? Adevărata viață, viața veşnică este găsită – ea nu este promisiune, ea este aici, ea este în voi: ca viață în iubire, în iubire fără reținere şi fără excludere, fără distanță. Fiecare este copilul lui Dumnezeu – prin asta Isus n-are în vedere nimic numai pentru sine, ca şi copil al lui Dumnezeu, este egal cu celălalt… A face din Isus un *erou*! Şi ce neînțelegere este chiar cuvântul „geniu”! Toată conceptualitatea noastră, conceptul nostru cultural de „spirit” nu au, în lumea în care a trăit Isus, absolut niciun sens. Vorbind cu rigoarea fiziologilor, aici ar fi la locul său un cu totul alt cuvânt… şi anume cuvântul de *idiot*[54]. Cunoaştem o stare de iritabilitate bolnăvicioasă a simțului pipăitului, care se dă îngrozit înapoi înaintea

---

[53] „*nu te împotrivi răului*” – vezi *Sfânta Evanghelie după Matei* – „Eu însă vă spun vouă: Nu vă împotriviți celui rău; iar cui te loveşte peste obrazul drept, întoarce şi pe celălalt” (5; 39).

[54] şi anume, cuvântul de *idiot* – acest cuvânt a fost şters din ediția din 1895 a lucrării lui Nietzsche; apoi, reintrodus în text, a fost considerat ca o probă că Nietzsche se afla deja într-o stare efectivă de alienare mintală când a redactat *Antichristul*. De fapt, nu se face decât o aluzie la romanul *Idiotul* al lui Dostoievski.

oricărei atingeri, din fața oricărui obiect tare pe care l-a apucat... Să traducem un asemenea *habitus* fiziologic în consecința sa ultimă – ca instinct de ură împotriva *oricărei* realități, ca refugiu în „ceea ce nu poate fi apucat", în „ceea ce nu poate fi conceput"[55], ca voință care se opune oricărei formule, oricărui concept de timp şi spațiu, contra a tot ceea ce este solid, obişnuință, instituție, biserică; un asemenea a fi acasă în lume, care nu se mai atinge cu niciun fel de realitate, o lume „interioară", „adevărată", „eternă", „împărăția lui Dumnezeu este în voi"[56].

[55] *cea ce nu poate fi conceput* „- desemnează insesizabilul, incomprehensibilul.

[56] „*Dumnezeu este în voi...*" – vezi *Sfânta Evanghelie după Luca* – „Şi nici nu vor zice: Iat-o aici sau acolo. Căci, iată, împărăția lui Dumnezeu este înăuntrul vostru" (17; 21).

30.

Ura instinctivă contra realității: consecința unei extreme capacități de-a suferi şi-a unei iritabilități care, în continuare nu mai vrea de loc să fie atinsă, căci fiecare atingere este simțită mult prea adânc.

Excluderea instinctivă a *oricărei aversiuni, a oricărei duşmănii, a oricăror* gr*anițe şi distanțe în sentimente*: consecința unei extreme capacități de-a suferi şi-a unei iritabilități care resimte orice împotrivire şi chiar necesitatea împotrivirii ca pe-o *nefericire* insuportabilă (adică drept ceva nociv, contrazis de instinctul de conservare); iar fericirea (plăcerea) o recunoaşte numai în faptul că nu se mai realizează vreo împotrivire față de nimeni şi nimic, nici față de rău şi nici față de cel care înfăptuieşte răul – iubirea ca unica, *ultima* posibilitate de viață…

Acestea sunt cele două *realități fiziologice* pe care şi din care a crescut doctrina mântuirii. Le socotesc o sublimă dezvoltare a hedonismului[57], pe nişte fundamente cu totul morbide. Strâns înrudit cu acesta, chiar dacă cu un adaos substanțial al

---

[57] *hedonism* – curent filosofic ce face din plăcere (*he hedone* – în limba greacă veche) scopul declarat al vieții. Principalele filosofii ale epocii eleniste au fost, în general, hedoniste, chiar dacă se deosebeau uneori esențial în interpretarea conținutului plăcerii.

vitalității şi-al energiei nervoase greceşti, rămâne epicureismul, o doctrină a mântuirii păgâne. Epicur, un *decadent tipic*: pentru prima oară recunoscut de mine ca atare. Frica de durere, chiar de durerea oricât de mică, nu poate sfârşi altfel decât într-o religie a iubirii…

31.

De încă mai înainte am dat un răspuns problemei respective. Premisa acesteia este că tipul Mântuitorului ni s-a păstrat numai într-o formă puternic desfigurată. Această desfigurare poartă în ea multă verosimilitate: un asemenea tip, din mai multe motive, nu putea rămâne pur, întreg, liber de adăugiri. Trebuia ca mediul în care se mişca această figură străină să lase urme asupra sa, mai mult încă decât istoria, decât *destinul* primelor comunități creştineşti; acestea l-au îmbogățit, retrospectiv, cu trăsături care pot fi înțelese numai datorită războiului şi scopurilor propagandistice. Această lume ciudată şi bolnavă, în care ne introduc Evangheliile – o lume ca dintr-un roman rusesc, în care pare să-şi dea întâlnire toată drojdia societății, suferințele psihice şi idioțenia „copilăroasă" – a făcut în orice caz tipul cu mult mai *grosolan*: în special primii discipoli, pentru a înțelege ceva din aceasta, au transpus o existență făcută mai întâi în întregime din simboluri şi plutind în insesizabil, în propria lor cruzime – pentru ei tipul acesta a devenit o existență numai după ce a fost turnat în formele cunoscute date… Profetul, Mesia, viitorul judecător, profesorul de morală, făcătorul de minuni, Ioan Botezătorul – tot atâtea prilejuri pentru o greşită cunoaştere a

tipului… În sfârşit, să nu subapreciem *proprium*[58]-ul oricărei mari adorări, mai cu seamă sectare: adesea, ea şterge din fiinţa adorată trăsăturile şi idiosincraziile originale, de cele mai multe ori în mod neplăcut străine – *ea însăşi nu le mai vede*. *Ar* trebui să regretăm că în apropierea acestui cel mai interesant decadent nu a trăit un Dostoievski[59], adică, cred eu, cineva care ştie să resimtă tocmai farmecul emoţionant al unui asemenea amestec de sublim, boală şi copilăresc. Un ultim punct de vedere: acest tip ca un tip *decadent ar fi putut* să existe în realitate dintr-o ciudată îmbinare a multiplicităţii şi contradicţiei: o asemenea posibilitate nu este exclusă în totalitate. Totuşi, totul ne consiliază împotriva acesteia: în acest caz, tocmai tradiţia ar trebui să fie remarcabil de credincioasă şi de obiectivă; dar avem motive să admitem contrariul. Pentru moment, se deschide o contradicţie între predicatorul munţilor, lacurilor şi câmpiilor, a cărui apariţie are efectul unui Budha pe un tărâm foarte puţin indic, şi acest fanatic al atacului, duşman de moarte al teologilor şi al preoţilor, pe care reavoinţa lui Renan l-a glorificat

---

[58] *proprium* – propriu (lat)

[59] *Dostoievski* (1821-1881) – mare scriitor rus, autor al unor celebre romane ca *Idiotul*, *Crimă şi pedeapsă*, *Fraţii Karamazov*. Mult admirat de Nietesche pentru adâncimea şi fineţea analizei pshice.

ca „le grand maâtre en ironie”[60]. Eu însumi nu mă îndoiesc că o mare cantitate de fiere (şi chiar de sprit) s-a revărsat, din: cauza stării iritate a propagandei creştine, peste tipul maestrului; se cunoaşte din belşug lipsa de ezitare a tuturor sectanților de a face din maestrul lor justificarea propriei lor apologii. Când prima comunitate a avut nevoie de teologul care să judece, care se ceartă, se mânie, răutăcios subtil *împotriva*, teologilor, atunci ea şi-a creat „Dumnezeul” ei, conform cu nevoile sale: după care i-a pus în gură, fără a şovăi şi acele concepte total neevanghelice, la care nu se mai putea acum renunța, „reîntoarcerea”, „judecata, de apoi” şi orice fel de aşteptare şi promisiune în timp.

[60] *„Ce grand maître en ironie”* – Acest mare maestru al ironiei (fr). De comparat cu Renan, *Vie de Jesus*, Paris, 1863, p. 354.

32.

Încă o dată, mă opun faptului ca în tipul Mântuitorului să amestecăm fanaticul: cuvântul *impérieux* [61] pe care îl utilizează Renan, deja anulează tipul în el însuşi. „Bunavestire" constă tocmai în aceea că nu mai există opoziții; împărăția cerurilor aparține copiilor; credința care primeşte aici glas nu este o credință dobândită prin luptă – ea este dată, ea este de la-nceput, ea este oarecum ca o copilărie regresată în spiritual. Cazul pubertății întârziate şi rămasă ca o stare nedezvoltată în organism, ca un fenomen secundar al degenerescentei, este obişnuit cel puțin pentru fiziologi. O asemenea credința nu supăra, nu mustră, nu se apără; ea nu aduce „spada"[62] – ea nu bănuieşte deloc măsura în care ar putea odată să despartă. Ea nu se justifică pe sine nici prin minuni, nici prin recompensă şi promisiuni, nici chiar prin „Scriptură"; ea însăşi este în oricare moment minunea sa proprie, recompensa sa, justificarea sa, „împărăția lui Dumnezeu" Această credință nu se lasă formulată – ea *trăieşte*, se apără

---

[61] *imperieux* – imperios, poruncitor, trufaş (fr.)

[62] „*spada...*" – vezi *Sfânta Evanghelie după Matei* – „Nu socotiți că am venit să aduc pace pe pământ; n-am venit să aduc pace, ci sabie" (10; 34).

contra formulelor. Fireşte, accidentul mediului, limba, formația prealabilă determină o anumită sferă de concepte: cel dintâi creştinism a folosit *numai* concepte iudeo-semitice (mâncarea şi băutura la cina cea sfântă țin de ea, acest concept de care biserica a abuzat atât de rău, ca şi de tot de ceea ce este evreu). Dar să ne păzim de a vedea în asta mai mult decât un discurs de semne, o semiotică, o ocazie pentru parabole. Pentru acest antirealist condiția prealabilă a oricărei cuvântări, în general, este tocmai aceea că niciun cuvânt nu trebuie luat în sens literal. Printre indieni s-ar servi de conceptele lui Sankhyam[63], între chinezi de cele ale lui Lao-tze[64] – fără ca prin aceasta să simtă vreo deosebire. Cu o anumită toleranță în expresie, Isus s-ar putea numi un „spirit liber" – el nu are considerație pentru nimic din ceea ce este solid; cuvântul *ucide*, tot ceea ce este solid *ucide*. Conceptul, *experiența* vieții, aşa cum el singur le cunoaşte, contrazic orice fel de cuvânt, formulă,

---

[63] *Sankhyam* – una din cele şase şcoli filosofico-religioase heterodoxe ale Indiei antice. Întemeiată de Kapila (sec. VII î.e.), doctrina Sankhyam explică universul ca rod al interacțiunii a două realități primordiale: *prakrti* (natura) şi *purusa* (spiritul, conştiința).

[64] *Lao-tze* (sec. VII e.n.) – filosof antic chinez, întemeietor al unui sistem filosofic şi etic, daoismul expus în cartea Dao-de-tzi conceptul central de *Dao* desemnează principiul fundamental al ordinii universale, indicând calea de urmat în viață.

lege, credință, dogmă. El vorbeşte numai despre ceea ce este mai lăuntric: „viața" sau „adevărul" sau „lumina"[65] sunt cuvintele sale pentru ceea ce este mai lăuntric – tot restul, întreaga realitate, întreaga natură, însăşi limba, au pentru el numai valoarea unui semn, a unei parabole. În acest punct, nu este voie deloc să greşim, oricât de mare ar fi seducția care se află în prejudecățile creştine, vreau să zic *bisericeşti*[66]: o asemenea simbolică stă, *par excellence*[67], în afara oricărei religii, a oricărui concept al cultului, a oricărei istorii, a oricărei ştiințe a naturii, a oricărei experiențe a lumii, a oricăror cunoştințe, a oricărei politici, a oricărei psihologii, a oricăror cărți, a oricărei arte – „cunoaşterea" sa este tocmai *pura prostie* cu privire la faptul *că* ceva asemănător este dat. *Cultura* îi este cunoscută, nu o dată, numai din auzite, nu crede că, este necesară împotriva ei nicio luptă – el nu o neagă… Acelaşi lucru este valabil cu privire la *stat*, la întreaga ordine şi societate civilă, la *muncă*, *la* război – el nu a avut niciodată un motiv pentru a nega, „lumea", el nu a avut niciodată vreo părere

---

[65] *„lumina…"* – vezi *Sfânta Evanghelie după Ioan* – „Iisus I-a zis: Eu sunt calea, Adevărul şi Viața. Nimeni nu vine la Tatăl Meu decât prin Mine" (14; 6).

[66] *bisericeşti* – joc de cuvinte făcut de Nietzsche între *Christlich* (creştin) şi *Kirchlich* (bisericesc).

[67] *par excellence* – prin excelență (fr.)

privind noțiune a bisericească de „lume”. *Negarea* constituie pentru el tocmai ceea ce este cu totul imposibil… În mod asemănător, lipseşte dialectica, lipseşte reprezentarea că o credință, un „adevăr” ar putea fi dovedit pe bază de argumente – argumentele *sale* sunt „lumini lăuntrice”, senzații lăuntrice de plăcere, mai mult, „argumente ale forței” O asemenea doctrină nu poate contrazice: ea nu înțelege deloc că mai există şi alte doctrine, că *pot exista*, ea nu-şi poate închipui în niciun fel o judecată opusă… Unde dă peste aşa ceva, ea se mâhneşte, cu cea mai lăuntrică compasiune, din cauza acestei „orbiri” – căci ea vede „lumina” – dar nu face nicio obiecție.

33.

În întreaga psihologie a „Evangheliilor” lipsesc conceptele de vină şi de pedeapsă; la fel şi conceptul de răsplată. „Păcatul”, orice relație de distanță dintre Dumnezeu şi om este lichidată – *tocmai aceasta este* „buna vestire „Fericirea nu este promisă, ea nu este legată de anumite condiții; ea este singura realitate – restul nu este decât un semn, ca să vorbească despre aceasta…

Consecințele unei asemenea stări sunt proiectate într-o nouă *practică*, practica evanghelică propriu-zisă. Nu „credința” este cea care îi deosebeşte pe creştini: creştinul lucrează, el se di stinge printr-un *alt fel* de-a lucra. Nici prin cuvânt, nici în inimă, el nu se opune celui ce săvârşeşte un rău împotriva lui. Nu face nicio deosebire între străini şi indigeni, între iudei şi ne-iudei („aproapele”, de fapt tovarăşul de credință, este desigur iudeul). El nu se supără pe nimeni, nu disprețuieşte pe nimeni. El nu se lasă văzut nici în tribunale şi nici nu le ia în considerație („nu face niciun jurământ”)**.** În nicio împrejurare, nici chiar în cazul unei infidelități dovedite a femeii, el nu se desparte de femeia lui. În esență, toate acestea constituie un singur principiu, consecințele unui

singur instinct[68].

Viața Mântuitorului nu-a fost decât *această* practică – moartea sa, de asemenea, nu a fost nimic altceva… Mai mult, el nu a avut nevoie de nicio formulă de niciun rit pentru raporturile sale cu Dumnezeu – nici chiar de rugăciune. El a lichidat întreaga doctrină iudaică a ispăşirii şi a iertării; el ştie că doar *practica* vieții este cea prin care te poți simți „divin", „fericit"," evanghelic", un „copil al lui Dumnezeu", în orice timp. *Nu* pocăința, *nu* „rugăciunea pentru iertare" sunt căile către Dumnezeu; doar practica evanghelică duce către Dumnezeu, ea este însuşi, Dumnezeu"! — Ceea ce a fost *lichidat* prin Evanghelie a fost iudaismul conceptelor de „păcat" „iertarea păcatelor", „credință", „mântuire prin credință" – întreaga doctrină *bisericească* iudaică a fost negată în „bunavestire"

Cel mai adânc instinct pentru felul în care ar trebui să *trăim* pentru a ne simți „în ceruri", pentru a ne simți „veşnici", în timp ce prin orice altă atitudine nu ne simțim *deloc* „în cer": aceasta este singura realitate psihologică a „mântuirii" O nouă formă de viață, şi *nu* o credință nouă…

---

[68] *Consecințe ale unui singur instinct* – a se compara acest pasaj cu *Predica de pe munte* din *Sfânta Evanghelie după Matei* (5. 7).

34.

Dacă eu înțeleg ceva din acest mare simbolist, atunci aceasta este că el a luat ca realități, ca „adevăruri", numai realități lăuntrice – că restul, tot ceea ce este natural, temporal, spațial, istoric, le-a înțeles numai ca pe-un semn, ca pe-o ocazie pentru nişte alegorii. Conceptul de „fiu al omului" nu este o persoană concretă, care aparține istoriei, ceva individual, unic, ci o fatalitate „eternă", un simbol psihologic desprins din conceptul de timp. Acelaşi lucru este valabil încă o dată şi în cel mai înalt sens şi cu privire la Dumnezeul acestui simbolist tipic, la „împărăția lui Dumnezeu", la „împărăția cerurilor", la „copilăria lui Isus". Nu este nimic mai necreştin ca această *condiție bisericească* a unui Dumnezeu înțeles ca persoană, *a venirii* „împărăției lui Dumnezeu", a unei „împărății a cerurilor" dincolo, a unui „fiu al lui Dumnezeu", *a doua persoană* a trinității. Toate acestea sunt – să mi se ierte expresia – un pumn în ochii – oh, ce fel de ochi – Evangheliei: un *cinism al istoriei universale* în persiflarea simbolului... Însă se vede de la sine ce a fost atins prin simbolurile „Tatălui" şi „Fiului", deşi sunt de acord că nu pentru oricine: prin cuvântul „Fiu" este exprimată pătrunderea în sentimentul transfigurării generale a tuturor lucrurilor (fericirea), prin cuvântul „Tată",

însuşi acest sentiment, sentimentul eternității, al împlinirii. Mi-e ruşine să amintesc ce a făcut Biserica din acest simbolism: nu a aşezat ea oare istoria unui Amphitryon[69] în pragul „credinței" creştine? Şi, pe deasupra, o dogmă a „imaculatei concepții „?... *Dar în felul acesta, ea a murdărit concepția.*

„Împărăția cerurilor" este o stare a inimii – şi nu una „deasupra pământului" sau una ce vine „după moarte". Orice concept al morții naturale *lipseşte* din Evanghelie: moartea nu este un „pod", o trecere, ea lipseşte pentru că ea aparține unei cu totul alte lumi, aparente numai, folositoare doar ca simbol. „Ora morții" *nu* este un concept creştin – „ora", timpul, viața fizică şi cauzele sale nu există deloc pentru cel care ne învață „bunavestire". „Împărăția lui Dumnezeu" nu este ceva care se aşteaptă; nu are niciun ieri şi niciun poimâine, şi nici nu vine după „o mie de ani" – este o experiență a inimii; pretutindeni şi nu este nicăieri...

---

[69] *Amphitrion* – fiul lui Alceus şi soțul Alcmenei, personaj al mitologiei olimpice greceşti.

35.

Acest aducător al „buneivestiri” a murit precum a trăit, precum a *propovăduit* – *nu* pentru a-i „mântui pe oameni”, ci pentru a le-arata cum trebuie trăit. *Practica* este ceea ce el a lăsat omenirii în urma lui: atitudinea sa în fața judecătorilor, în fața zbirilor, în fața acuzatorilor, în fața a tot felul de calomnii şi batjocuri – atitudinea sa pe *cruce*. El nu se opune, nu-şi apără dreptul, nu face niciun pas care să-l apere de ceea ce este cel mai *rău*, mai mult, chiar îl *provoacă*… Şi se roagă, suferă, iubeşte *cu* aceia şi *în* aceia care-i fac rău[70], *nu* se apără, *nu* se mânie, *nu* face pe nimeni răspunzător… De asemenea, nu se opune răului – *îl iubeşte*…

[70] Urmează un pasaj în care Nietzsche citează imprecis Biblia. Referirile se fac la Matei 27; 54 – Luca 23; 47 – Marcu 15; 39. Pe acest motiv, pasajul lipseşte din ediția întâi din 1895.

36.

Noi, cei dintâi, noi, cei deveniți *spirite libere*, avem condițiile pentru a înțelege ceva ce nouăsprezece secole au înțeles greşit – orice corectitudine devenită instinct şi patimă, care duce război împotriva „minciunii sfinte” mai mult decât împotriva oricărei alte minciuni… Oamenii s-au îndepărtat nespus de neutralitatea noastră plină de iubire şi prevăzătoare, de acea onestitate a spiritului prin care este cu putință să se ghicească lucruri atât de străine, de delicate: cu un egoism impudic, omul a vrut, în toate timpurile, să găsească doar propriul *său* avantaj în aceasta şi şi-a construit *biserica* în opoziție cu Evanghelia…

Cel care ar căuta semnele că o divinitate ironică îşi muşcă degetele în spatele marelui joc al lumii, acela nu ar găsi nici cel mai mic punct de sprijin în neliniştitorul semn de întrebare ce se numeşte creştinism. Că omenirea îngenunchează în fața opusului acestuia, adică a ceea ce a fost originea, sensul, *dreptul* Evangheliei, că în conceptul de „Biserică” a declarat drept sfânt tocmai ceea ce cel care a adus „bunavestire” a simțit ca fiind sub el sau îndărătul său – am căuta zadarnic după o mare formă de ironie a istoriei universale.

37.

Epoca noastră se mândreşte cu semnificaţia sa istorică: cum a putut să facă credibil pentru sine acel nonsens că la începuturile creştinismului stă fabula *grobiană a făcătorului de minuni şi a Mântuitorului* – şi că tot ceea ce este spiritual şi simbolic a fost rezultatul unei evoluții ulterioare? Dimpotrivă: istoria creştinismului – mai ales începând cu moartea pe cruce – nu este decât istoria, ce înaintează pas cu pas, a răstălmăcirii mereu mai grosolane a unui simbolism *originar*. Cu fiecare răspândire a creştinismului în mulțimi de oameni mereu mai largi şi mai grosolane, care se îndepărtau mereu mai mult de condițiile în care acesta s-a născut, a fost necesar ca creştinismul să fie *vulgarizat*, să fie *barbarizat* – în felul acesta el a absorbit doctrine şi rituri ale tuturor cultelor *subpământene*, lipsa de sens a tuturor felurilor de boli mentale. Destinul creştinismului se află în necesitatea că însăşi credința sa a trebuit să fie atât de bolnavă, umilă, pe cât au fost de bolnave, josnice şi vulgare condițiile care au trebuit satisfăcute odată cu el. În sfârşit, ca Biserică, a insuflat, sub formă de putere, însăşi *barbaria bolnavă* – Biserica, adică această formă de ură mortală față de orice dreptate, față de orice *înălțime* spirituală, față de orice cultură a spiritului, față de

orice omenire sinceră şi bună. *Valorile creştine* – *valorile* nobile: mai întâi, noi, spiritele *devenite libere*, am restabilit această cea mai mare opoziție de valori care a fost dată cândva!

38.

În acest loc nu pot să-mi înăbuş un suspin. Sunt zile când mă bântuie un sentiment mai negru decât cea mai neagră melancolie – *disprețul față de* oameni. Şi cu asta nu las nicio îndoială cu privire la ce şi pe cine disprețuiesc: pe omul de astăzi, pe omul cu care în mod fatal sunt contemporan. Omul de astăzi – eu mă înăbuş în respirația lui murdară… La fel ca orice cunoscător, sunt de-o mare toleranță față de trecut, ceea ce înseamnă de o *generoasă* înfrânare; trec cu o întunecată prudență prin casa de nebuni a unor întregi mii de ani ai lumii, fie că aceştia se numesc „creştinism", credință creştină", „Biserică creştină" – mă feresc de-a face omenirea răspunzătoare pentru bolile sale mentale. Însă sentimentul meu se schimbă brusc; iese la suprafață imediat ce-am intrat în epoca modernă, în epoca noastră. Epoca noastră este cea care *ştie*… Ceea ce, odinioară, a fost numai bolnav, astăzi a devenit necuviincios – în zilele noastre este necuviincios să fii creştin. *Şi aici începe dezgustul meu.* Mă uit împrejurul meu: n-a mai rămas nici măcar un cuvânt despre ceea ce, odinioară, s-a numit „adevăr", noi nu mai suportăm ca un preot să-şi pună, nici măcar în gură, cuvântul „adevăr" Astăzi, chiar şi cu cea mai modestă pretenție de dreptate, *trebuie* să se ştie că

un teolog, un preot, un popă, cu fiecare propoziție pe care o rosteşte, nu numai că greşeşte, dar şi *minte* – că, mai mult, *nu-i este permis* să mintă din „nevinovăție", din „necunoştință de cauză". Chiar şi preotul ştie, la fel de bine, ca oricare altul, că nu mai există niciun „Dumnezeu", niciun „păcătos", niciun „Mântuitor" – că „libertatea voinței", „ordinea morală universală" sunt minciuni: – seriozitatea, adânca victorie a spiritului asupra sa însuşi nu-i mai permit nimănui să ignore asta... *Toate* conceptele Bisericii sunt cunoscute ca ceea ce sunt, ca cea mai rău intenționată falsificare de monedă din câte există, în scopul de a *devaloriza* natura, valorile naturale; preotul însuşi este recunoscut drept ceea ce este, ca cel mai periculos fel de parazit, ca adevăratul păianjen otrăvitor al vieții. Astăzi noi ştim, *conştiința* noastră ştie *cât* valorează, în general, la ce anume servesc născocirile preoților şi ale Bisericii – conceptele de „cealaltă lume", „judecata de apoi", „nemurirea sufletului" şi însuşi conceptul de „suflet" – prin care s-a atins starea de auto-dezonorare a omenirii, a cărei privelişte poate să producă scârbă; ele sunt instrumente de tortură şi formează sisteme ale cruzimii, datorită cărora preotul a devenit şi a rămas stăpân... Fiecare ştie asta şi, *în ciuda acestui fapt*, *toate rămân cum au fost*. Unde s-a dus ultimul sentiment de bunăcuviință, de respect față de sine

însuşi, dacă chiar oamenii noştri de stat[71], un soi de oameni, altminteri, lipsiți în întregime de idei preconcepute, şi în fapt anticreştini în deplină măsură, se mai numesc astăzi creştini şi se duc la împărtăşanie?... Un tânăr principe[72] în fruntea regimentelor sale, splendid ca expresie a egoismului şi orgoliului poporului său, – recunoscându-se însă, fără pudoare, pe sine drept creştin!... *Pe cine* neagă, deci, creştinismul? Ce înseamnă pentru el „lume"? Că omul este soldat, judecător, patriot; că se apără; că ține la onoarea sa; că îşi urmăreşte propriul avantaj; că este *mândru*... În zilele noastre, orice practică, în orice moment, orice instinct, orice judecată de valoare devenită faptă este anticreştină; ce avorton al falsității trebuie să fie omul modern dacă, în ciuda acestora, nu-i este ruşine să se mai numească creştin!

---

[71] *chiar oamenii noştri de stat* – referire la Bismarck, preşedinte al Consiliului de Miniştri al Prusiei din 1862, iar apoi din 1871 cancelar al Reichului până în 1890, când demisionează.

[72] *un tânăr principe* – referire la Wilhelm al II-lea, împăratul Germaniei. Cuvântul *tânăr* lipseşte din ediția întâi.

39.

Mă întorc şi povestesc istoria adevărată a creştinismului

— Cuvântul „creştinism” este deja o neînțelegere – în esență, a existat numai un creştin şi el a murit pe cruce. „Evanghelia” *a murit* pe cruce. Ceea ce s-a numit „Evanghelie” începând din acest moment era opusul a ceea ce *el* a trăit: o „*rea* vestire”, un, „*dys-angelium”*. Este fals până la nonsens să vezi într-o „credință”, credința mântuirii prin Christos, semnul distinctiv al creştinismului: numai *practica* creştină, numai o viață ca aceea pe care a *trăit-o Cel* care a murit pe cruce este creştină… *O asemenea* viață este încă posibilă şi astăzi, iar pentru *anumiți* oameni, este chiar necesară: creştinismul autentic, originar, va fi cu putință în toate timpurile… Nu o credință, ci un a face, un a *nu* face multe lucruri, o altă existență… stări de conştiință, o credință oarecare, de pildă, a considera ca adevărat *un lucru oarecare* – fiecare psiholog ştie aceasta – sunt pe deplin indiferente şi de al cincilea rang în raport cu valoarea instinctelor: vorbind mai riguros, întregul concept de cauzalitate spirituală este fals. A reduce modul de a fi creştin, creştinismul, la a considera ceva ca adevărat, la un fenomen de conştiință numai, înseamnă o negare a creştinismului. *În realitate nu a existat niciun creştin*. „Creştinul”,

ceea ce de două mii de ani se numeşte creştin, este numai o auto-neînțelegere psihologică. Văzut mai precis, *în ciuda tuturor*, „credințelor", au stăpânit în el numai instincte – *şi ce fel de instincte*! În toate timpurile, într-un mod exemplar la Luther, credința a fost numai o pelerină, un pretext, o *draperie*, în spatele căreia instinctele îşi joacă jocul lor – o *orbire* înțeleaptă privind domnia unor *anumite* instincte... „Credința" – eu am numit-o deja adevărata viclenie creştină – s-a vorbit întotdeauna despre „credință", s-a acționat, în totdeauna, numai din instincte... În lumea de reprezentări a creştinului nu se întâmpla nimic care să privească numai realitatea: dimpotrivă am recunoscut, în instinctul de ură *fața de* orice realitate elementul ce impulsionează, unicul impuls la rădăcinile creştinismului. Ce urmează din aceasta? Ca şi *în psyhologicus*, greşeala este aici radicală, ceea ce înseamnă că merge până la esență, adică se numeşte *substanțială*. Să scoatem de aici doar un concept şi să punem o singură părticică de realitate în locul acestuia – şi întreg creştinismul se rostogoleşte în neant! Privit de sus, acest cel mai ciudat dintre toate faptele, rămâne o religie nu numai determinată de erori, ci una care este exclusiv vătămătoare şi care este inventivă, ba chiar genială, doar în privința unor erori ce otrăvesc viața şi inima, un *spectacol pentru zei* –

pentru orice divinități care sunt, totodată, şi filosofi, şi cu care m-am întâlnit, de exemplu, în cursul acelor vestite dialoguri de la Naxos[73]. În momentul când *dezgustul* din ei cedează, ei devin recunoscători pentru spectacolul oferit de creştini: cea mai mizerabilă steluță, care se numeşte pământ, merită poate o privire dumnezeiască, un interes dumnezeiesc, *numai* din pricina acestui caz curios... Să nu depreciem pe creştin: creştinul, falsificat *până la nevinovăție*, stă cu mult deasupra unei maimuțe – în ceea ce îi priveşte pe creştini, o cunoscută teorie a descendenței devine curată amabilitate.

[73] *dialoguri de la Naxos* – referire la *Amurgul* idolilor, o lucrare a lui Nietzsche – ...o, cerescule Dionysos, de ce mă tragi de urechi? l-a întrebat odată Ariadne pe amantul ei filosof, la una din acele faimoase conversații în doi de pe insula Naxos. Descopăr un soi de humor în urechile tale, Ariadne: de ce nu sunt încă şi mai lungi?" (Nietzsche, *Ştiința voioasă. Genealogia moralei. Amurgul idolilor*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 1995. P. 512, trad. de Al. Al. Şahighian).

40.

Soarta Evangheliei s-a pecetluit prin moarte – a atârnat de „cruce”. Numai moartea, aceasta neaşteptat de ruşinoasă moarte, numai crucea care, în general, rămâne rezervată doar pentru *canalii*[74], numai acest înspăimântător paradox i-a adus pe discipoli în faţa întrebării propriu-zise: „*cine a fost acesta*? *ce a fost acesta*? Sentimentul, zguduitor şi adânc jignitor, bănuiala că o asemenea moarte ar putea fi *negarea* cauzei lor, groaznicul sem de întrebare „de ce tocmai aşa?” – această stare este destul de bine cunoscută. Aici totul *trebuia* să fie necesar, *trebuia* să aibă sens, raţiune, o raţiune înaltă; iubirea unui discipol nu cunoaşte întâmplarea. Numai acum s-a înfăţişat prăpastia: „*cine* l-a omorât? *cine* a fost duşmanul său natural?” – această întrebare a ţâşnit ca un fulger. Răspunsul: iudaismul *stăpânitor*, pătura sa conducătoare. Şi din acest moment, omul s-a simţit răzvrătit contra ordinii, l-a înţeles pe Isus retrospectiv *ca fiind răzvrătit contra ordinii*. Până acum *a lipsit* din imaginea sa această trăsătură războinică, acest a spune şi a face nu; mai mult încă, el a fost chiar contrariul acesteia. Este evident

---

[74] în original apare cuvântul francez *canaille*.

că mărunta comunitate *nu* a înțeles tocmai problema principală, caracterul exemplar al acestui fel de-a muri, libertatea, *superioritatea* asupra oricărui simțământ de *ressentiment*: dovada cât de puțin s-a înțeles, în general, din el. În sine, prin moartea sa, Isus nu putea să vroiască altceva decât să dea, în mod public, proba cea mai tare, *dovada* învățăturii sale.

Însă ucenicii săi erau departe de-a *ierta* această moarte – ceea ce ar fi fost evangelic în cel mai înalt grad; sau chiar *să se abandoneze* ei înşişi, în blânda şi plăcuta împăcare a sufletului, unei morți asemănătoare… Iarăşi sentimentul cel mai mult neevangelic, *răzbunarea*, a fost cel care a ieşit la suprafață. Era imposibil ca prin această moarte lucrurile să primească un sfârşit: era nevoie de, „răsplată", „judecată" (şi totuşi, ce poate fi mai neevanghelic ca „răsplata", „pedeapsa", „a ține judecată"!). Încă o dată, aşteptarea populară a unui Messia a ieşit în prim plan; un moment istoric a fost luat în seamă: „împărăția lui Dumnezeu" va veni să pronunțe judecata asupra duşmanilor lui… Însă cu aceasta totul a fost răstălmăcit: „împărăția lui Dumnezeu ca act final, ca făgăduială! Evanghelia a fost tocmai existența, împlinirea, *realitatea* acestei „împărății". Tocmai o asemenea moarte *a fost* „împărăția lui Dumnezeu". Numai acum, în tipul Maestrului, este introdusă întreaga

dispreţuire şi amărăciune împotriva fariseilor şi teologilor – şi cu aceasta *s-a făcut* din el un fariseu şi teolog! Pe de altă parte, veneraţia devenită sălbatică a acestor suflete devotate n-a mai· suportat acea egală îndreptăţire a fiecăruia de-a se considera, conform Evangheliei, fiul lui Dumnezeu, pe care Isus a predicat-o: răzbunarea lor a fost al înălţa pe Isus într-un fel exagerat, pentru a se rupe de el: pe de-a-ntregul, la fel ca odinioară iudeii, când, din răzbunare faţă de duşmanii lor, s-au despărţit de Dumnezeul lor şi l-au ridicat în înălţimi. Dumnezeul unic, Fiul unic al lui Dumnezeu: amândoi produse ale *ressentiment*-ului…

41.

Şi începând de acum iese la suprafață o problemă absurdă: „cum de *a putut* Dumnezeu lăsa una ca asta!” La asta, rațiunea tulburată a micii comunități a găsit un răspuns groaznic de absurd: Dumnezeu l-a dat pe fiul său ca jertfă pentru iertarea păcatelor. Cu aceasta, dintr-odată, s-a terminat cu Evanghelia! Jertfa *care mântuie*, şi asta în forma sa cea mai respingătoare, barbară, jertfa *nevinovatului*, pentru păcatele vinovaților! Ce păgânism înfiorător! Căci Isus a suprimat însuşi conceptul de păcat – el a negat orice fel de prăpastie între Dumnezeu şi om, el a trăit această unitate a lui Dumnezeu cu omul ca „bunăvestirea” sa. Şi nu ca un privilegiu! De-acum, în tipul Mântuitorului pătrunde puțin câte puțin doctrina despre judecată şi a doua venire, doctrina despre moarte ca o moarte prin jertfă, doctrina despre *reînviere*, prin care întreg conceptul de „fericire”, întrega şi unica realitate a Evangheliei este escamotată – în favoarea unei stări *de după* moarte!... Pavel, cu obrăznicia specific rabinică ce-l caracterizează în toate trăsăturile sale, a făcut mai logică această concepție, această imoralitate a concepției: „dacă Hristos n-a înviat din morți, atunci credința

noastră este zadarnică”. [75] Şi, dintr-odată, Evanghelia a devenit cea mai demnă de dispreț dintre toate promisiunile irealizabile; doctrina ruşinoasă despre nemurirea personală… Pavel însuşi a predicat-o numai ca o răsplată!

[75] *credința noastră este zadarnică* – vezi *Epistola întâia către Corinteni* a *Sfântului Apostol Pavel* – „Şi dacă Hristos n-a înviat, zadarnică este atunci propăvăduirea noastră, zadarnică şi credința voastră” (15; 14).

42.

Se poate vedea ceea ce s-a terminat prin moartea pe cruce: un avânt în întregime originar către mişcarea budhistă de liniştire, către o *fericire*, nu numai promisă, ci reală, pe *pământ*. Asta rămâne – am subliniat mai înainte – diferența fundamentală între cele două religii ale *decadenței*: budhismul nu promite, ci împlineşte, creştinismul promite totul, dar nu se *ține de nimic*... „Bunavestire" a fost urmată îndeaproape de *cea mai reavestire cu putință*, de cea a lui Pavel. În Pavel s-a încorporat tipul opus „bunului vestitor", geniul în ură, în viziunea urii, în logica neînduplecată a urii. Câte n-a sacrificat urii acest dysangelist![76] Înainte de toate, pe Mântuitor: l-a țintuit de crucea sa. Viața, exemplul, învățătura, moartea, sensul şi dreptul întregii Evanghelii – nu mai există nimic în afară de ceea ce înțelegea, în ura lui, acest falsificator de bani, de ceea ce îi putea fi lui de folos. *Nicio* realitate, *niciun* adevăr istoric!... Şi încă o dată, instinctul preoțesc al iudeilor a comis aceeaşi mare crimă împotriva istoriei – el a şters pur şi simplu pe ieri şi alaltăieri din creştinism *şi-a născocit pentru sine o istorie a creştinismului primitiv*. Mai mult

[76] *dysanghelist* – rău vestitor (gr.); opusul „bunului vestitor" – evanghelistul

încă: el a falsificat istoria lui Israel încă o dată, astfel încât ea să apară ca o preistorie a faptelor *sale*: toți profeții au vorbit despre „Mântuitorul" său... Mai târziu, Biserica a falsificat istoria omenirii pentru a face din ea preistoria creştinismului... Tipul mântuitorului, învățătura, moartea, sensul morții, chiar ceea ce urmează morții – nimic n-a rămas neatins, nimic n-a rămas măcar asemănător cu realitatea... Pavel a mutat pur şi simplu centrul de greutate al acestei existențe în spatele existenței de aici – în minciuna despre Isus cel care, „învie". În esență, el nu a avut nevoie deloc de viața Mântuitorului – el a avut nevoie de moartea pe cruce şi încă de ceva... De un Pavel care să-şi aibă patria sa în sediul principal al iluminismului stoic[77], care să fie luat drept cinstit când face, de regulă dintr-o halucinație, *dovada supraviețuirii* Mântuitorului sau chiar numai când vrea să dea crezare poveştii sale că el a avut această halucinație, ceea ce ar fi o adevărată *niaiserie*[78] din

---

[77] *iluminismul stoic* – stoicismul, curent filosofic din epoca elenistică întemeiat de Zenon din Citium. (334 – 262 î.e.n.). După o primă fază greacă, cunoaşte o largă răspândire în Roma antică fiind reprezentat de Epictet, Seneca, Marcus Aurelius. Face din fericire, înțeleasă ca şi cultivare rațională a virtuții, adevăratul scop al filosofiei; la acest ultim aspect se referă probabil şi Nietzsche când vorbeşte de iluminismul stoicilor.

[78] *niaiserie* – nerozie, negheobie (fr)

partea unui psiholog: Pavel a vrut scopul şi, în consecință, a vrut şi mijlocul... Ceea ce el n-a crezut, au crezut idioții, cărora le-a aruncat învățătura *sa*. Nevoia sa a fost *puterea*; cu Pavel, preotul a vrut, încă o dată puterea – el nu se putea folosi decât de concepte, doctrine, simboluri cu care să se tiranizeze masele, să se formeze turme. *Ce*-a preluat, mai târziu, Mahomed de la creştini? Născocirea lui Pavel, mijlocul tiraniei preoțeşti, a· formării de turme; credința în nemurire – adică *doctrina despre „judecată*".

43.

Dacă centrul de greutate al vieții nu este în viață, ci este mutat „dincolo” – *în nimic* – atunci vieții ca atare i s-a luat centrul de greutate. Marea minciună a nemuririi personale distruge orice rațiune, orice natură din instincte. — Tot ceea ce este binefăcător, ce promovează viața, ce garantează viitorul în instincte, stârneşte acum neîncrederea. A trăi în *aşa fel* încât să nu mai existe niciun *sens* de-a trăi, *aceasta* devine acum „sensul” vieții… La ce bun spiritul colectiv, recunoştința pentru origine şi predecesori, a promova şi a avea în vedere colaborarea, încrederea, un oarecare bine comun? Tot atâtea „încercări”, tot atâtea abateri de la „calea dreaptă”. „Un singur lucru este necesar!” Că fiecare „suflet nemuritor” este de rang egal cu celălalt, că în colectivitatea tuturor existențelor salvarea *fiecărui individ* poate să aibă pretenție la o importanță eternă, că nici ipocriții, pe trei sferturi nebuni, nu pot să-şi imagineze că din cauza lor legile naturii vor fi permanent *sfărâmate* – o asemenea intensificare în infinit a oricărui fel de egoism, până la *neobrăzare*, nu poate fi stigmatizată cu destul dispreț. Şi totuşi, creştinismul îşi datorează victoria acestei linguşiri, vrednice de milă, a vanității popoarelor – tocmai cu aceasta el a reuşit

să-i convingă pe toți ratații, pe cei cu gânduri revoluționare, pe cei aflați la strâmtoare, întregul gunoi şi toate rebuturile omenirii. „Mântuirea sufletului” – altfel zis: „lumea se învârte *în jurul meu*”! Otrava învățăturii despre „*drepturi egale* pentru toți „este ceea ce creştinismul a împrăştiat în modul cel mai eficient; pornind din cel mai tainic colț al instinctelor rele, creştinismul a făcut un război pe viață şi pe moarte împotriva oricărui sentiment de respect şi de distanță dintre oameni, adică împotriva *premisei* oricărei înălțări, a oricărei creşteri prin cultură – el şi-a făurit din *resentimentul* maselor *arma principală* împotriva noastră, împotriva a tot ceea ce-i nobil, vesel, mărinimos pe pământ, împotriva fericirii noastre pe pământ… „Nemurirea” acordată unui Petru şi Pavel a fost cel mai mare şi mai răuvoitor atentat de până acum la adresa omenirii nobile. *Şi* să nu depreciem această facultate care, din creştinism, s-a infiltrat până şi-n politică! Nimeni nu are astăzi curajul drepturilor speciale, al drepturilor de-a stăpâni, al sentimentului de respect față de sine şi față de semenii săi… — *al patosului distanței*… Politica noastră este *bolnavă* din această lipsă de curaj!… Aristocratismul modului de-a gândi a fost subminat, în modul cel mai subpământean, prin minciuna egalității sufletelor; şi, dacă credința în „drepturile celor mai mulți” face evoluție, şi *va fa*ce

– să nu ne îndoim de faptul că creştinismul este acela, că judecata de valoare *creştină* este aceea care transformă orice revoluție în sânge şi crimă. Creştinismul este o revoltă a tuturor celor care se târăsc pe pământ împotriva a ceea ce are înălțime: Evanghelia celor „mici” te face mic…

44.

Evangheliile sunt mărturii inestimabile despre corupția ajunsă de nestăvilit deja în *sânul* primei comunități creştine. Ceea ce Pavel a dus la bun sfârşit mai târziu, cu cinismul logic al unui rabin, a fost, totuşi, numai procesul de descompunere care a început cu moartea Mântuitorului. Aceste Evanghelii nu pot fi citite cu destulă prudență; ele îşi au dificultățile lor îndărătul fiecărui cuvânt. Mărturisesc, şi aceasta va fi în favoarea mea, că ele constituie tocmai din această cauză o plăcere de prim rang pentru un psiholog, anume ca *opusul* oricărei depravări naive, ca rafinamentul *par excellence*, ca măiestria în depravarea psihică. În felul lor Evangheliile există în mod independent. În general, Biblia nu suportă nicio comparație. Ne aflăm între evrei: acesta este primul punct de vedere pentru a nu pierde total firul. Această prefăcătorie de sine, de-a dreptul genială, în ceva „sfânt", în cărți sau între oameni, niciodată cu putință de atins, nici măcar de aproape, această falsificare ce apare în cuvinte şi în gesturi ca *artă,* nu este întâmplarea unei înzestrări individuale oarecare, a unei naturi de excepție oarecare. Pentru asta este necesară şi rasa. În creştinism, ca artă de-a minți cu sfințenie, întregul iudaism, un exercițiu şi o tehnică de mai multe secole, luate în

modul cel mai serios, ajung la desăvârşirea lor deplină. Creştinul, această *ultima ratio* [79] a minciunii, este încă odată iudeul – ba chiar de *trei ori* acesta… Voința fundamentală de-a întrebuința numai concepte, simboluri, atitudini care sunt dovedite prin practica preotului, refuz instinctiv al oricărei *alte* practici, al oricărei *alte* perspective de valoare şi de utilitate – aceasta nu este numai tradiție, aceasta este *moştenire*; numai ca moştenire ea acționează drept natură. Întreaga omenire, chiar şi cele mai bune capete ale celor mai bune vremuri (cu excepția unuia care, probabil, este numai un monstru) s-a lăsat înşelată. Evanghelia a fost citită ca o *carte a nevinovăției*… nici cel mai mic semn privind măiestria cu care s-a jucat comedia. Fireşte: dacă am *vedea*, fie chiar şi numai în trecere, aceşti ciudați sfinți fățarnici şi artificiali, am fi la sfârşitul lucrurilor – şi pentru că *eu* nu citesc niciun cuvânt fără a vedea gesturi, pentru mine *s-a sfârşit cu ei*… Au un anumit fel de a deschide ochii pe care nu-l pot suporta la ei. Din fericire, sunt cărți care pentru cei mai mulți dintre oameni contează numai ca *literatură*. Nu trebuie să-i lăsăm să ne inducă în eroare: „nu judecați”[80],

---

[79] *ultima ratio* – ultima rațiune (lat)

[80] „*Nu judecați*”, *spun ei* – vezi *Sfânta Evanghelie după Matei* – „Nu judecați, ca să fiți judecați” (7; 1).

spun ei, însă trimit în iad tot ceea ce le stă în drum. Întrucât ei îl lasă pe Dumnezeu să judece, de fapt judecă ei înşişi; întrucât ei îl preamăresc pe Dumnezeu, se preamăresc pe ei înşişi; întrucât *pretind* tocmai virtutea de care ei se arată capabili – mai mult încă, aceea de care au nevoie pentru a se menține, în general, sus – dau marea impresie că luptă pentru virtute, că luptă pentru domnia virtuții. „Trăim, murim, ne sacrificăm pentru bine" („adevărul", lumina", „împărăția lui Dumnezeu"); în realitate, ei fac ceea ce nu le este lăsat să facă. Întrucât ei se strecoară în felul cel mai perfid, se retrag în colțuri şi vieţuiesc ca umbrele în umbră, îşi fac o *datorie* din aceasta: ca datorie, viața lor apare ca umilință, ca umilință constituie o dovadă în plus a evlaviei… Ah, acest fel evlavios, cast, caritabil, de-a minți! „Pentru noi virtutea însăşi trebuie să depună mărturie"! Să citim Evanghelia ca pe o carte a seducerii morale: morala este sechestrată de aceşti oameni mici – ştiu ei ce folos să scoată din ea! Omenirea poate fi dusă de nas cel mai bine prin morală! — Realitatea este că înfumurarea *predestinării* celei mai conştiente de sine face pe modesta: o dată pentru totdeauna, „colectivitatea", „binele şi dreptatea", au fost puse de o parte, de cea a „dreptății" – iar restul, „lumea", de cealaltă parte… *Aceasta* a fost cea mai fatală formă de grandomanie din câte-au existat: mici

lepădături şi mincinoşi au început să pretindă pentru sine ideile de „Dumnezeu”, „adevăr”, „lumină”, „spirit” „iubire”, „înțelepciune, „viața”, ca şi cum ele ar fi sinonime cu ei înşişi, pentru ca, în felul acesta, să se delimiteze de „lume”; mici evrei, superbi, copți pentru orice casă de nebunii, au răsturnat, potrivit cu ei înşişi, valorile, ca şi cum „creştinul” ar fi sensul, pacea, măsura şi *judecata din urmă* a întregii lumi… Întregul destin a devenit posibil numai prin faptul că în lume era deja o formă înrudită, rasial înrudită, de grandomanie, cea *evreiască*: şi, imediat ce s-a deschis prăpastia dintre evrei şi creştinii evreilor, pentru aceştia din urmă n-a mai rămas de făcut nicio alegere, decât să întrebuințeze aceleaşi procedee ale conservării de sine pe care le-au folosit împotriva evreilor înşişi, sfătuiți de propriul lor instinct iudaic, în timp ce evreii le-au folosit până acum doar împotriva acelora care nu erau evrei. Creştinul nu este decât un evreu de o credință mai „liberă”.

45.

Dau câteva exemple cu privire la ceea ce şi-au băgat în cap aceşti oameni mici, cu privire la ceea ce *au pus* ei *în gura* Maestrului lor: mărturisiri zgomotoase de „suflete frumoase”

„Şi dacă într-un loc nu vă vor primi pe voi, nici nu vă vor asculta, ieşind de acolo, scuturați praful de sub picioarele voastre, spre mărturie lor. Adevărat grăiesc vouă: Mai uşor va fi Sodomei şi Gomorei, în ziua judecății, decât cetății aceleia” (*Marcu*, 6; 11). — Cât este de *evanghelic*![81]

„Şi cine va sminti pe unul din aceştia mici, care cred în Mine, mai bine i-ar fi dacă şi-ar lega de gât o piatră de moară şi să fie aruncat în mare” (*Marcu*, 9; 42) – Cât este de *evanghelic*.

„Şi de te sminteşte ochiul tău, scoate-l, că mai bine îți este ție cu un singur ochi să intri în împărăția lui Dumnezeu, decât, având amândoi ochii, să fii aruncat în gheena focului” (Marcu, 9; 47) – Nu este vorba chiar de ochiul în cauză…

„Şi le zicea lor: Adevărat grăiesc vouă că sunt unii, din cei ce stau aici, care nu vor gusta moartea, până ce nu vor vedea împărăția lui Dumnezeu, venind întru putere” (Marcu, 9; 1) – *Bine mințit*,

---

[81] Citatele biblice care urmează sunt după ediția indicată la nota 32 a traducerii româneşti a Sfintei Scripturi.

leule…[82]

„Oricine voieşte să vină după Mine, să se lepede de sine, să-şi ia crucea şi să-Mi urmeze Mie. Căci…" (*observația unui psiholog*. Morala creştină este contrazisă prin aceste „*căci*" ale sale: „cauzele" sale contrazic – aşa este creştineşte) ' (*Marcu*, 8; 34)

„Nu judecați, *ca să* nu fiți judecați. Căci, cu judecata cu care judecați, veți fi judecați, şi cu măsura cu care măsurați, *vi se* va măsura" (*Matei*, 7; l-2. Ce concept cu privire la dreptate şi despre un judecător „drept"!)…

„Căci dacă iubiți pe cei ce vă iubesc, *ce răsplată veți avea*? Au un fac şi vameşii acelaşi lucru? Şi dacă îmbrățişați numai pe frații voştri, *ce faceți mai mult*? Au un fac şi neamurile acelaşi lucru?" (*Matei*, 5; 46-47). Principiul „iubirii creştine"; să fie în cele din urmă bine *plătită…*

„Iar de nu *veți* ierta oamenilor greşealele lor, nici Tatăl vostru nu vă va ierta greşalele voastre" (*Matei*, 6; 15). Foarte compromițător pentru numitul „Tată"

„Căutați mai întâi împărăția lui Dumnezeu şi dreptatea Lui şi toate acestea se vor adăuga vouă" (*Matei*, 6; 33). — Acest „*toate*": adică, hrană, îmbrăcăminte, toate cele necesare vieții. O

---

[82] „*Bine mințit, leule*" – parafraza unui vers cunoscut din *Visul unei nopți de vară* de Shakespeare – Theseu – „Bine ai sfâşiat, leule!" (Act V, Scena 1; trad. Dan Grigorescu).

greşeală, chiar exprimându-ne moderat… Puțin înainte de aceasta, Dumnezeu apare ca şi croitor, cel puțin în anumite cazuri…

„Bucurați-vă în ziua aceea şi vă veseliți, *că*, iată, plata voastră multă este în cer; pentru că tot aşa făceau proorocilor părinții lor" (Luca, 6; 23). Turmă neruşinată! Deja se compară pe sine cu profeții…

„Nu ştiți, oare, că voi sunteți templu al lui Dumnezeu şi că Duhul lui Dumnezeu locuieşte în voi? De va strica cineva templul lui Dumnezeu, îl va strica *Dumnezeu pe el*, pentru că sfânt este templul lui Dumnezeu, care sunteți voi" (Sfântul Apostol Pavel – *Epistola întâia către Corinteni*, 3; 16-17). Asemenea lucruri nu pot fi disprețuite îndeajuns…

„Au nu ştiți că sfinții vor judeca lumea? Şi dacă lumea este judecată de voi, oare sunteți voi nevrednici să judecați lucruri atât de mici?" (Sfântul Apostol Pavel – *Epistola întâia către Corinteni,* 6; 2). Din păcate, nu sunt numai vorbele unuia din casa de nebuni… Acest *groaznic escroc* continuă vorba: „Nu ştiți, oare, că noi vom judeca pe îngeri? Cu cât mai mult cele lumeşti?"[83]

„Au n-a dovedit Dumnezeu nebună înțelepciunea lumii acesteia? Căci, de vreme ce întru înțelepciunea lui Dumnezeu lumea n-a cunoscut

---

[83] Citat din Sfântul Apostol Pavel, *Epistola către Corinteni*… (6; 3).

prin înțelepciune pe Dumnezeu, a binevoit Dumnezeu să mântuiască pe cei ce cred prin nebunia propovăduirii… că nu mulți sunt înțelepți după trup, nu mulți sunt puternici, nu mulți sunt de bun neam; *Ci Dumnezeu Şi-a ales* pe cele nebune ale lumii, ca să ruşineze pe cei înțelepți; Dumnezeu Şi-a ales pe cele slabe ale lumii, ca să le ruşineze pe cele tari; Dumnezeu Şi-a ales pe cele de neam de jos ale lumii, pe cele nebăgate în seamă, pe cele ce nu sunt, ca să nimicească pe cele ce sunt; ca niciun trup să nu se laude înaintea lui Dumnezeu." (Sfântul Apostol Pavel – *Epistola întâia către Corinteni*, 1; 20 şi urm.). Pentru a *înțelege* acest pasaj, o dovadă de prim rang pentru psihologia oricărei morale de tip Ciandala, să se citească măcar prima dizertație din *Genealogia moralei*; aici am pus pentru prima oară în evidență opoziția dintre morala *nobilă* şi morală de tip Ciandala, născută din *ressentiment* şi răzbunare neputincioasă. Pavel a fost cel mai mare dintre toți apostolii răzbunării[84]…

[84] În *Genealogia moralei*, *Prima disertație*, *Bine şi rău*: *Bun şi rău*, apare distincția dintre „morala aristocratică" şi „morală resentimentului", în § 10 (vezi Nietzsche, *Ştiința voioasă*… Bucureşti, Ed. Hmnanitas, 1995, p. 313; trad. de Liana Micescu).

46.

Ce urmează din asta? Faptul că bine facem punându-ne mănuşi când citim Noul Testament. Apropierea atâtor murdării aproape că te obligă la asta. Îi putem alege pe „primii creştini" ca societate tot atât de puțin ca pe evreii polonezi: nu pentru că împotriva lor ar fi necesară fie şi numai o obiecție… Niciuna nu miroase bine. Zadarnic am căutat în Noul Testament chiar şi numai o trăsătură simpatică; aici nu se găseşte nimic liber, bun, deschis, drept. Aici umanitatea încă nu şi-a făcut primele începuturi – instinctele de *puritate* lipsesc… Există numai instincte *rele* în Noul Testament, dar de fel curajul însuşi pentru aceste instincte rele. Aici totul e laşitate, totul este orbire, amăgire de sine. Orice carte devine mai clară dacă citim Noul Testament: ca să dau un exemplu, imediat după Pavel, am citit cu încântare pe cel mai grațios şi mai obraznic zeflemist, Petronius[85], despre care s-ar putea spune ceea ce Domenico Boccaccio scria despre Cesare Borgia[86] prințului

---

[85] *Petronius* (- *64* e.n.) – prozator roman, cunoscut personaj în anturajul curții lui Nero. Autor al romanului, păstrat doar în stare fragmentară, *Satyricon*.

[86] *Cesare Borgia* (*1476-1507*) – membru al celebrei familii aristocrate, de origine spaniolă, ce a avut un rol politic deosebit de important în istoria italiană a secolului al XV-lea şi începutul secolului al XVI-lea.

de Parma – „e tutto festo”[87] – nemuritor de nesănătos, nemuritor de senin şi de bine izbutit… Aceşti mici escroci se înşală în privința a ceea ce este principal. Ei atacă, dar tot ceea ce este atacat de ei devine, prin aceasta, *excepțional*. Dacă un „prim creştin” atacă pe cineva, acesta nu-i mânjit de el… Dimpotrivă, este o onoare ca cineva să aibă împotriva sa nişte „primi creştini”. Nu se poate citi Noul Testament fără o preferință pentru tot ceea ce este acolo maltratat – fără a mai vorbi despre „înțelepciunea acestei lumi”, pe care un agitator impertinent, „prin predici morale”, încearcă zadarnic s-o distrugă… Însă chiar fariseii şi scribii îşi trag un avantaj din această opoziție: trebuie că au o anumită valoare pentru a fi urâți într-un mod atât de necuviincios. Fățărnicie – un reproş pe care pe care *au îndrăznit* să-l facă „cei dintâi creştini”! La urma urmelor, au fost, de fapt, nişte *privilegiați*: aceasta este suficient deja, ura față de Ciandala nu mai are nevoie de nicio motivare. „Primul creştin” – şi mă tem că şi „ultimul creştin” *pe care*, *probabil*, *îl mai apuc în viață* – este un răzvrătit împotriva tuturor privilegiaților pornind din cele mai josnice instincte – el trăieşte, luptă întotdeauna pentru,

---

Metodele lor de a pune mâna pe putere nu excludeau corupția, şantajul, asasinatul, trădarea.

[87] *e tutto festo* – totul e sărbătoare (it.)

„drepturi *egale*” Mai exact privind, el nu are nicio posibilitate de alegere. Dacă cineva vrea ca persoana sa să fie un „ales al lui Dumnezeu” – sau „templul lui Dumnezeu”, sau „judecătorul îngerilor”, atunci *orice alt* principiu de alegere, de exemplu, conform dreptății, spiritului, bărbăției şi mândriei, frumuseții şi libertății inimii, este pur şi simplu, „lumea”, *răul în sine*… Morala: în gura unui „prim creştin” fiecare cuvânt este o minciună, orice fapt pe care îl face, un fals instinctiv – toate valorile sale, toate scopurile sale sunt ruşinoase, iar *pe cine* urăşte şi *ce* urăşte el este de valoare… Creştinul, preotul creştin în special, este un *criteriu de valoare*. Trebuie oare să mai spun că în întreg Noul Testament nu apare decât *o singură* figură care trebuie stimată? Acesta este Pilat[88], guvernatorul roman. El nu se lasă convins de faptul că o problemă evreiască ar putea fi luată *în serios*. Un evreu mai mult sau mai puțin – ce contează?… Nobila ironie a unui roman, în fața căruia s-a făcut un neruşinat abuz cu cuvântul de „dreptate”, a îmbogățit Noul Testament cu singurul cuvânt ce are *valoare* – care este critica, însăşi nimicirea sa:

---

[88] *Pilatus* – procuror roman în Cezareea, în timpul vieții lui Isus; deşi dispunea de puteri neîngrădite, nu are curajul să se opună sentinței de executare a lui Isus.

„ce este adevărul”.[89]

[89] *„Ce este adevărul*? „- *vezi Sfânta Evanghelie după Ioan* –, Pilat I-a zis: Ce este adevărul? Şi zicând aceasta a ieşit iarăşi la iudei şi le-a zis! Eu nu găsesc în El nici o vină…” (18; 38).

47.

Nu faptul că nu-l găsim pe Dumnezeu nici în istorie, nici în natură şi nici pe-ndărătul naturii, ci faptul că pe acela pe care îl onorăm drept Dumnezeu îl simțim nu „divin", ci vrednic de milă, absurd, vătămător, nu ca pe-o eroare, ci ca pe o crimă împotriva vieții... Îl negăm pe Dumnezeu ca Dumnezeu... Dacă ni s-ar arăta acest Dumnezeu al creştinilor, atunci am crede în el şi mai puțin. În formulă: *deus, qualem Paulus creavit, dei negatio*[90]. O religie ca cea creştină, care nu se atinge în niciun punct cu realitatea, care-şi pierde valabilitatea îndată ce, fie şi numai într-un singur punct, i s-a dat dreptate realității, trebuie să fie, pe bună dreptate, „înțelepciunea lumii", vreau să spun duşmana de moarte a *ştiinței* – ea va îngădui toate mijloacele prin care pot fi otrăvite, defăimate, *discreditate* disciplina spiritului, claritatea şi rigoarea în ce priveşte conştiința spiritului, nobila răceală şi libertate a minții. „Credința" că imperativ este un *veto* împotriva ştiinței – *in praxi*[91] o minciună cu orice preț... Pavel *a înțeles* că minciuna – că credința – este necesară; mai târziu,

---

[90] *deus qualem Paulus creavit, dei negația* – Dumnezeu, aşa cum l-a creat Pavel, este negarea lui Dumnezeu (lat.).
[91] *in praxi* – în practică (lat.).

Biserica l-a înțeles pe Pavel. Acest Dumnezeu, pe care Pavel l-a născocit pentru sine este un Dumnezeu, „care distruge”, „înțelepciunea lumii” (în sens restrâns, cele două mari adversare ale ori cărei superstiții, filosofia şi medicina), este, în realitate, numai *hotărârea* decisă a lui Pavel însuşi de-a numi Dumnezeu propria sa viață; thora[92] – este tot ceea ce e mai evreiesc. Pavel vrea să *distrugă* „înțelepciunea lumii”: duşmanii săi sunt *bunii* filologi şi medici de şcoală alexandrină – împotriva lor duce el război. Într-adevăr, nu poți fi filolog sau medic fără ca în acelaşi timp să nu fii împotriva creştinismului. Ca filolog te uiți *în spatele* „cărților sfinte”, ca medic, *în spatele* depravării fiziologice a creştinului tipic. Medicul zice: „incurabil”; filologul, „escrocherie”.

[92] *thora* — Legea, în limbajul Sfântului Apostol Pavel.

48.

S-a înțeles oare bine acea vestită istorioară care stă la începutul Bibliei – despre groaza infernală a lui Dumnezeu în fața *ştiinței*?... N-am înțeles-o. Această carte preoțească *par excellence* începe, cum i se şi cuvine, cu marile dificultăți interioare ale preotului: *el* cunoaşte numai o singură mare primejdie, *în consecință*, „Dumnezeu" cunoaşte numai o singură mare primejdie.

Dumnezeu cel vechi, în întregime „spirit", în întregime mare preot, în întregime perfecțiune, se plimbă în grădina sa: numai că se plictiseşte. Împotriva plictiselii, zeii înşişi se luptă zadarnic.[93] Ce face el atunci? Îl creează pe om – omul este amuzant... Dar uită că şi omul se plictiseşte. Mila lui Dumnezeu față de singura nevoie, aceea pe care o poartă în sine toate paradisurile, nu cunoaşte nicio limită: numaidecât, el creează alte animale. Prima greşeală făcută de Dumnezeu: omul găseşte că animalele nu sunt distractive – el domneşte asupra lor, el nu a vrut să fie vreodată animal. În consecință, Dumnezeu a făcut femeia. Şi într-adevăr, cu aceasta el a pus capăt plictiselii – dar şi altora încă! Femeia a fost a doua greşeală a

---

[93] *se lupta zadarnic* – referire la un vers din *Fecioara din Orleans* de Schiller.

lui Dumnezeu – conform naturii sale, fiecare femeie este un şarpe, Heva[94] – asta ştie orice preot; „de la femeie porneşte *orice* nenorocire în lume" – de-asemenea o ştie orice preot. În consecință, de la ea vine şi *ştiința*". De la femeie a învățat bărbatul, mai întâi, să guste din pomul cunoaşterii. Ce s-a întâmplat? Dumnezeu cel vechi a fost cuprins de-o frică infernală. *Cea mai mare* greşeală a devenit omul însuşi, prin el şi-a creat un rival pentru sine; ştiința îl face pe om *asemenea lui Dumnezeu* – s-a terminat cu preoții şi cu zeii atunci când omul cunoaşte! *Morala*: ştiința este lucrul interzis în sine – doar ea e interzisă. Ştiința e primul păcat, germenele oricărui păcat, păcatul *original*. *Morala este doar aceasta*. „Tu *nu* trebuie să cunoşti": restul urmează. Frica groaznică a lui Dumnezeu nu l-a împiedicat să fie viclean. Cum te poți apăra împotriva ştiinței? Pentru mult timp asta a fost problema lui principală. Răspunsul: afară cu omul din paradis! Fericirea, trândăvia duc la gândire – orice gândire este o gândire rea… Omul nu are voie să gândească. Şi „preotul în sine" inventează grijile, moartea, pericolul mortal al gravidității, toate felurile de mizerii, bătrânețea, grija, înainte de

---

[94] *Heva* – Nietzsche se referă aici la binecunoscuta etimologie a evreiescului Havvah (Eva); dar niciunul dintre cuvintele folosite pentru a denumi şarpele nu aminteşte de acest nume.

toate, *boala* – toate, pure mijloace în lupta contra ştiinței! Nevoile nu-i *permit* omului să gândească… Şi totuşi! Groaznic! Opera cunoaşterii se adună, avântându-se către cer, anunțând amurgirea zeilor – ce-i de făcut? Dumnezeu cel vechi inventează *războiul*, el desparte noroadele, el face ca oamenii să se distrugă unii pe alții (preoții au avut întotdeauna nevoie de război…). Războiul, între altele, este un mare deranj al ordinii ştiinței! De necrezut! Cunoaşterea, *emanciparea de sub domnia preoților*, sporeşte în ciuda războiului însuşi. Şi Dumnezeu cel vechi ajunge la o ultimă hotărâre: „omul a devenit ştiințific – *nu mai este nimic de făcut, trebuie înecat*”

49.

Am fost înțeles. Începutul Bibliei conține *întreaga* psihologie a preotului. Preotul cunoaşte doar o singură primejdie mare: ştiința – ideea sănătoasă a cauzei şi-a efectului. Însă ştiința, luată în ansamblul ei, prosperă numai în condiții favorabile – pentru „a şti" trebuie timp, trebuie un surplus de spirit… „În consecință, omul trebuie făcut nefericit" – asta a fost, în toate epocile, logica preoților. Se ghiceşte imediat ce este ceea ce, conform acestei logici, a intrat mai întâi în lume – „păcatul". Ideile de păcat şi de pedeapsă, întreaga „ordine morală universală" au fost născocite *împotriva* ştiinței – *împotriva* detaşării omului de preot… Omul trebuie să privească *nu* în afara sa, ci înăuntrul său; el nu trebuie să privească în lucruri cu isteține şi prevedere, ca un învățăcel, în general el nu trebuie să vadă: el trebuie *să sufere*… Şi el trebuie să sufere în aşa fel, încât să aibă întotdeauna nevoie de preot. Gata cu medicii! *Este nevoie de un mântuitor*. Ideile de păcat şi de pedeapsă, înțelegând prin ele şi doctrina despre „grație", „mântuire", „iertare" – toate aceste minciuni fără nicio realitate psihologică – sunt născocite pentru a distruge în om *simțul cauzelor*: ele sunt un atentat contra ideilor de cauză şi efect! Şi *nu* un atentat cu pumnul, cu cuțitul, cu onoarea urii şi-a iubirii! Ci

provenind din instinctele cele mai laşe, viclene, josnice! Un atentat *preoțesc*! Un atentat *de paraziți*. Un vampirism de palide lipitori subpământene!... Dacă consecințele naturale ale unui fapt nu mai sunt naturale, ci sunt gândite ca fiind traduse de nălucile conceptuale ale superstiției – „Dumnezeu", „spirite", „suflete" – ca pure consecințe „morale", răsplată, pedeapsă, avertisment, mijloc de educație, atunci premisa cunoaşterii este distrusă; şi cu *aceasta s-a produs cea mai mare crimă împotriva*, *omenirii*. Încă o dată spus, păcatul, această formă de auto - desconsiderare a omului *par excellence*, a fost inventată pentru a face cu neputință ştiința, cultura, orice înălțare şi noblețe a oamenilor; preotul domneşte prin născocirea păcatului.

50.

În acest punct îmi îngădui, aşa cum se cuvine, o psihologie a „credinței”, a „credincioşilor”, tocmai pentru folosul credincioşilor. Dacă şi astăzi cei care încă nu ştiu cât de *necuviincios* este să fii credincios nu se află în scădere – *sau*: întrucât aceasta este un semn de *décadence*, de voință de viață zdrobită – mâine deja ei o vor şti. Vocea mea ajunge şi la cei tari de urechi. Se pare, dacă, de altfel, eu nu am auzit greşit, că există la creştini un criteriu al adevărului, care este numit „dovada puterii”. „Credința te mântuie: *deci*, ea este adevărată”. Aici, s-ar putea reproşa, în primul rând, că tocmai mântuirea nu este dovedită, ci numai *promisă*: mântuirea este legată de condiția de a fi „credincios” – omul *trebuie* să fie mântuit *pentru că* crede… Dar, cum poate fi dovedit că *acest* „dincolo”, inaccesibil oricărui control, pe care preotul îl promite credinciosului, se va împlini în realitate? Pretinsa „dovadă a puterii” este, deci, în esență, iarăşi, numai o credință că efectul care a fost promis de credință nu va lipsi. În formulă: „cred că credința mă mântuie; *în consecință*, ea este adevărată”. Dar cu aceasta am ajuns la capătul problemei. Acest „în consecință” ca şi criteriu al adevărului ar fi *absurdul* însuşi. Cu o oarecare îngăduință, să admitem, totuşi, că mântuirea prin

credință este dovedită (*nu* este numai dorită, *nu* este doar promisă prin gura suspectă a unui preot): mântuirea – vorbind mai tehnic, plăcerea – ar putea fi vreodată o dovadă a adevărului? Atât de puțin, încât aproape ar putea fi bună drept contra-argument sau, în orice caz drept cea mai mare bănuială împotriva adevărului, dacă simțămintele de plăcere se amestecă în întrebarea „ce este adevărat?" Dovada plăcerii este o dovadă *pentru* „plăcere", nimic mai mult; de unde s-ar putea şti sigur că tocmai judecățile *adevărate* produc o plăcere mai mare decât cele false şi că, potrivit unei armonii prestabilite, atrag după sine, cu necesitate, sentimente plăcute? Experiența tuturor spiritelor riguroase şi profund dezvoltate ne învață contrariul. Pentru fiecare pas făcut în direcția adevărului omul a trebuit să se lupte, a trebuit să abandoneze aproape tot, la ceea ce ține inima, iubirea noastră, încrederea noastră în viață. Pentru aceasta este nevoie de măreție sufletească: serviciul adevărului este cel mai aspru serviciu. Ce înseamnă atunci a fi *corect* în treburile spirituale? Că omul este riguros împotriva inimii sale, că disprețuieşte „sentimentele frumoase", că din orice Da şi Nu face o problemă de conştiință! Credința ne mântuie: *în consecință*, ea ne minte…

51.

Că în anumite condiții credința mântuie, că mântuirea încă nu face dintr-o *idee fixă* o idee adevărată, că credința nu mişcă munții, ci pune munții şi acolo unde aceştia nu există: că o trecătoare vizită într-o casă *de nebuni* ne lămureşte suficient cu privire la aceasta. Fireşte, *nu* pe un preot: pentru că el neagă din instinct că boala e boală, că o casă de nebuni e casă de nebuni. Creştinismul *are nevoie* de boală cam tot atât cât elenitatea a avut nevoie de un surplus de sănătate – *a îmbolnăvi* este intenția ascunsă a oricărui sistem de proceduri, al Bisericii, în vederea mântuirii. Şi Biserica însăşi – nu este casa catolică de nebuni cel din urmă ideal? Pământul, în general, o casă de nebuni? Omul religios, aşa cum *îl vrea* Biserica, este un tipic *décadent*; timpul când o criză religioasă devine stăpână peste un popor e caracterizat, de fiecare dată, printr-o epidemie nervoasă: „lumea interioară" a omului religios seamănă, până la confuzie, „lumii interioare" a omului surexcitat şi istovit; stările, „superioare" pe care creştinismul le-a pus, ca valoare a tuturor valorilor, deasupra omenirii, sunt forme epileptoide. — Biserica n-a declarat ca sfinți decât

nebuni şi escroci *in majorem Dei honorem*[95]. Mi-am permis odată să consider întregul *trainig*[96] creştin al penitenței şi al mântuirii (pe care o putem studia astăzi cel mai bine în Anglia) ca o *folie circulaire*[97], metodic produsă, pe un teren deja pregătit pentru aceasta, ceea ce înseamnă în mod fundamental morbid. Nimeni nu este liber să devină creştin – omul nu este „convertit" la creştinism – trebuie să fie suficient de bolnav pentru asta… Noi, ceilalți, care avem *curajul* de-a fi sănătoşi *şi*, de asemenea, al disprețului, cum mai avem noi dreptul de a disprețui o religie care ne-a învățat să nu-înțelegem trupul! care nu vrea să se elibereze de superstiția sufletului! care face un „merit" din hrănirea insuficientă, care luptă împotriva sănătății ca şi împotriva unui duşman, unui diavol, unei ispite! care şi-a băgat în cap că se poate purta un „suflet desăvârşit" într-un cadavru şi care are nevoie pentru aceasta să-şi prepare un nou concept de „desăvârşire", o ființă palidă, bolnăvicioasă, idiot exaltată, aşa numita sfințenie – sfințenie care ea însăşi nu este decât un soi de simptomuri ale trupului sărăcit, enervat, incurabil de stricat!…

---

[95] *in majorem dei honorem* – pentru mai marea glorie a lui Dumnezeu (lat.)
[96] *training* – antrenament, şcolire (engl.)
[97] *folie circulaire* – nebunie circulară (fr.)

Mişcarea creştină, ca o mişcare europeană, este de la început mişcarea de ansamblu a tot felul de elemente uzate, ce constituie deşeuri (acestea vor să aibă puterea prin intermediul creştinismului). Ele *nu* exprimă decăderea unei rase, ele sunt un agregat al formelor de *decadență* de pretutindeni, care se îngrămădesc unele în altele şi se caută unele pe altele. Nu coruperea antichității însăşi, a autenticității nobile, este cea care a făcut cu putință creştinismul, precum se crede; nu poate fi combătut cu destulă tărie idiotismul savant care şi astăzi mai susține că fiind adevărat aşa ceva. În epoca în care straturile bolnave şi alterate ale Ciandalei s-au creştinizat în întreg *imperiul*, tocmai *tipul contrariu*, nobilimea, a existat în forma ei cea mai frumoasă şi mai coaptă. Au devenit stăpâni cei în număr mai mare: *a triumfat* democratismul instinctelor creştine… Creştinismul n-a fost național, nu era determinat rasial – el s-a adresat tuturor felurilor de dezmoşteniți ai vieții, şi-a avut pretutindeni aliații săi. Creştinismul a îndreptat *ranchiuna*[98] celor bolnavi până în măduva oaselor, instinctul *împotriva* celor sănătoşi, *împotriva* sănătății. Tot ceea ce este bine făcut, mândria, orgoliul, frumusețea înainte de toate, deranjează

[98] în original apare cuvântul francez *rancune*.

urechile şi ochii. Încă o dată, amintesc cuvântul de neprețuit al lui Pavel: „Ci Dumnezeu şi-a ales pe cele *nebune* ale lumii… pe cele *slabe* ale lumii… pe cele *de neam de jos* ale lumii, pe cele *nebăgate în seamă*…” [99] ; asta a fost formula, acest *în hoc signo*[100] *al decadenței* a învins. *Dumnezeu pe cruce* – nu se înțelege încă, nici acum groaznicul fundal de idei ascuns în spatele acestui simbol? Tot ceea ce suferă, tot ceea ce atârnă pe cruce este dumnezeiesc… Noi toți atârnăm pe cruce, în consecință, *noi* suntem divini… Noi toți suntem divini… Creştinismul a fost o victorie, prin el s-a prăpădit o convingere mai nobilă – creştinismul a fost cea mai mare nenorocire de până acum a omenirii.

---

[99] „Citat din Sfântul Apostol Pavel, *Epistola întâia către Corinteni* (*27*; *28*).

[100] *in hoc signo* – cu acest semn (lat.); aluzie la Constantin cel Mare, împăratul Bizanțului, căruia într-o vedenie înaintea unei lupte i s-a arătat pe cer o cruce şi cuvintele *în hoc segno vinces*, cu acest semn vei învinge. După victorie împăratul s-a decis definitiv în favoarea creştinilor.

52.

Creştinismul se află în opoziție cu orice lucru *spiritual* bine făcut: el se poate folosi ca rațiune creştină numai de rațiunea bolnavă, el ia partea a tot ceea ce este idiot, el rosteşte afurisenia împotriva „spiritului”, împotriva *superbiei* spiritului sănătos. Întrucât boala ține de esența creştinismului, *trebuie* ca şi starea tipic creştină a „credinței” să fie o formă de boală şi orice drum drept, cinstit, ştiințific, către cunoaştere trebuie înlăturat de Biserică *drept* un drum *interzis*. Deja îndoiala este un păcat. Lipsa totală de curățenie psihologică la un preot – care se vădeşte în privire – este un fenomen ce constituie *consecința decadenței*; sunt de observat din acest punct de vedere femeiuştele isterice, pe de o parte, copiii rahitici, pe de altă parte, pentru a se vedea cum în mod regulat falsitatea din instinct, plăcerea de a minți de dragul de a minți, incapacitatea de a privi şi-a merge direct este expresia *decadenței*. Credința înseamnă *a nu vrea* să ştii ceea ce este adevărat. Pietistul, preotul ambelor sexe este fals *pentru că* este bolnav: instinctul său pretinde ca adevărul să nu fie afirmat în niciun punct. „Ceea ce îmbolnăveşte este *bun*; ceea ce provine din plenitudine, prisosință, putere, este „rău”; aşa simte credinciosul. *Constrângerea de a minți* –

după ea ghicesc pe fiecare teolog predestinat. Un alt semn distinctiv al teologilor este *incapacitatea pentru filologie*. Prin filologie trebuie înțeles aici, într-un sens general, arta de a citi şi a înțelege bine – a putea citi faptele *fără* a le falsifica prin interpretare, *fără* a pierde, din dorința de a înțelege, prevederea, răbdarea şi finețea. Filologia ca *ephexis*[101] în interpretare: fie că este vorba acum de cărți, ştiri jurnalistice, destine, buletine meteorologice – pentru a nu vorbi de „mântuirea sufletului". Felul în care un teolog, indiferent că la Berlin sau la Roma, explică un „pasaj biblic" sau un fapt trăit, de exemplu, o victorie a armatei naționale prin lumina mai înaltă a psalmilor lui David, este întotdeauna în aşa măsură *îndrăzneață* că aceasta îl face pe un filolog să se urce pe pereți. Şi cu ce ar trebui el să înceapă când pietiştii şi alte vaci din țara Suabiei fac din mizerabila lor existență cotidiană şi cu miros stătut, cu ajutorul „degetului lui Dumnezeu", o minune a „grației", a „providenței", a „experiențelor mântuirii" Cea mai modestă risipă a spiritului, ca să nu mai spunem nimic despre respect, ar trebui să-i aducă pe a ceşti interpreți la convingerea caracterului în întregime copilăresc şi nedemn al unui asemenea abuz al

---

101 *ephexix* – nehotărâre (gr.)

calității divine. Dacă ne-ar stăpâni cu o pietate în aşa măsură de mică, Dumnezeu, care ne vindecă la timpul potrivit de guturai sau care ne urcă în trăsură chiar în clipa în care izbucneşte o ploaie torențială, un Dumnezeu atât de absurd ar trebui suprimat chiar dacă el ar exista. Un Dumnezeu, ca servitor, factor poştal, omul din calendar, în esență, un cuvânt pentru cel mai stupid mod de întâmplare… „Providența divină", aşa cum o vede astăzi fiecare al treilea om al, „Germaniei culte", ar fi un asemenea argument împotriva lui Dumnezeu, în comparație cu care unul mai tare nu ar putea fi gândit deloc. Şi, în orice caz, este vorba de un argument împotriva germanilor…

53.

Că martirii dovedesc ceva cu privire la adevărul unui lucru este atât de puțin adevărat, încât aş vrea să pun la îndoială că, în general, un martir a avut de-a face cu adevărul. Deja tonul cu care un martir îşi strigă în fața lumii ceea ce el ține ca fiind adevărat exprimă un grad atât de scăzut de corectitudine intelectuală, o asemenea *stupiditate* față de problema „adevărului", încât niciodată nu este nevoie să contrazici un martir. Adevărul nu este ceva pe care unii l-ar avea, iar alții nu l-ar avea: cel mult țăranii sau apostolii țărani, de felul lui Luther, ar putea gândi în felul ăsta despre adevăr. Poți fi sigur că în funcție de gradul de conştiinciozitate în cele spirituale, în acest punct modestia, *moderația* vor fi cu atât mai mari. *A fi cunoscător* în cinci lucruri şi a înlătura cu o mână îndrăzneață aceasta pentru ca *în loc* să ştim… „Adevărul", aşa cum îl înțelege orice profet, sectar, liber-cugetător, socialist, cleric, este un argument perfect pentru faptul că educația spiritului şi depăşirea de sine, care sunt necesare pentru aflarea unui adevăr mic oarecare – fie acesta oricât de mic – lipsesc încă. Moartea martirilor, în treacăt fie spus, este o mare nenorocire în istorie, ei au sedus. Concluzia trasă de toți idioții: – printre aceştia, femeile şi poporul – că un lucru pentru

care cineva merge la moarte (sau care chiar provoacă o epidemie a dorinței de moarte, precum primul creştinism) ar avea o valoare, această concluzie a devenit o frână de nespus împotriva cercetării, a spiritului de cercetare şi prevedere. Martirii provoacă vătămări adevărului... Şi astăzi este nevoie numai de o anumită cruzime a persecuției pentru ca o sectă, în sine încă atât de indiferentă, să-şi creeze un nume *onorabil*. Cum? Schimbă valoarea unui lucru faptul că cineva îşi dă pentru el viața? O greşeală care devine demnă de onoare este o greşeală care posedă o putere de fascinație în plus: credeți voi, voi domnilor teologi, că vă lăsăm ocazia de-a face martiri pentru minciunile voastre? Un lucru poate fi combătut, întrucât poate fi pus deoparte cu deplin respect; poate fi pus deoparte; în felul acesta se combat şi teologii... Prostia istorică universală a tuturor persecutorilor a fost tocmai aceea că ei au dat lucrului combătut aparența de onorabilitate – că i-au dat cadou fascinația martiriului... Până astăzi, femeia cade în genunchi în fața unei erori, dacă i s-a spus că pentru ea cineva a murit pe Cruce. *Este, aşadar crucea, un argument*? Însă, cineva deja a pronunțat despre toate aceste lucruri cuvântul de care de mii de ani ar fi fost nevoie – Zarathustra.

„Cu urme-nsângerate şi-au scris ei drumul, pe

care-l străbăteau, iar nerozia lor îi învăța că adevărul se mărturiseşte cu sânge.

Dar sângele este cel mai nepotrivit martor al adevărului; sângele învenineză cea mai pură învățătură, făcând din ea doar ură şi iluzie a inimilor.

Şi dacă unul pentru-nvățătura sa trece prin foc – ce dovedeşte aceasta! Mai bine ar fi, într-adevăr, ca-nvățătura noastră să se nască doar din jarul nostru" (VI, 134).[102]

[102] *Aşa grăit-a Zarathustra*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 1994, p. 150.

54.

Să nu ne lăsăm induşi în eroare: marile spirite sunt sceptice. Zarathustra este un sceptic. Tăria şi *libertatea*, provenite din forță şi din excesul de forță al spiritului se dovedesc prin *scepticism*. Pentru toate problemele fundamentale care privesc valoarea şi non-valoarea, oamenii cu convingeri nu intră deloc în socoteală. Convingerile sunt închisori. Cine nu vede destul de departe, acela nu vede ceea ce se află *sub* el; pentru a putea să intri în discuția cu privire la valoare şi non-valoare, trebuie să vezi *sub* tine – în spatele tău – cinci sute de convingeri… Un spirit care vrea ceva mare, care vrea, de asemenea, şi mijloacele pentru aceasta este, cu necesitate, un sceptic. Libertatea tuturor felurilor de convingeri, *capacitatea de a vedea liber aparține* celor tari… Marea privire, fundament şi putere a ființei sale, este mai luminată, mai despotică decât este el însuşi, pune toată inteligența sa în slujba ei; ea o face de negândit, ea îi dă curajul, curajul mijloacelor, chiar şi necucernice; ea îi permite, în anumite condiții, convingeri. Convingerea ca *mijloc*: multe se pot atinge numai prin intermediul unei convingeri. Marea pasiune are nevoie de convingeri, consumă convingerile, nu li se supune – ea se ştie suverană. Invers: nevoia de credință după ceva nedeterminat

între da şi nu, de Caryle-ism[103], dacă mi se trece cu vederea acest cuvânt, este o nevoie de slăbiciune. Omul credinței, „credinciosul" de orice fel, este, în mod necesar, un om dependent – un oarecine care nu poate să se afirme *pe sine* ca scop, care, în general, din sine, nu poate afirma scopuri. „Credinciosul" nu-şi aparține, el poate fi doar un mijloc, *el* trebuie *folosit*, el are nevoie de cineva care să-l folosească. Instinctul lui dă cea mai mare onoare unei morale a negării de sine: totul îl convinge de aceasta, inteligența, experiența, sănătatea sa. Orice fel de credință este ea însăşi o expresie a negării de sine, a înstrăinării de sine... Dacă luăm în considerare cât de necesară este pentru cei mai mulți o regulă diriguitoare, care să-i țină legați şi fixați din afară, şi că constrângerea, într-un înțeles mai general *sclavia*, este singura şi ultima condiție, pentru ca oameni cu voința slabă, în primul rând femeia, să poată prospera; vom înțelege astfel şi convingerea, „credinciosul" Omul convingerii îşi are în el însuşi coloana sa vertebrală. A *nu* vedea multe lucruri, a nu fi nepărtinitor din

---

[103] *Caryle* (1795-1881) – gânditor şi moralist englez de notorietate europeană în epoca sa. În concepția sa încearcă să definească datoriile clasei conducătoare şi rolul Angliei în lumea şi societatea modernă; critic al societății industriale de pe pozitii romantice. Opere: *Eroii*, *Sartor Resartus*.

niciun punct de vedere, a fi partinic în sensul cel mai deplin, a avea o optică riguroasă şi necesară cu privire toate valorile – numai asta condiționează faptul că un asemenea fel de om, în general, există. Însă, astfel, el este adversarul, în antagonism cu sinceritatea – cu adevărul... Credinciosului nu-i este permis, în general, să aibă o conştiință în problema „adevărului" şi „neadevărului": a fi corect în *această* privință ar însemna, imediat, pieirea sa. Condiționarea patologică a opticii sale face din omul convingerii un fanatic – Savanarola [104], Luther, Rousseau 105, Robespiere 106, Saint-Simon[107] – tipul opus spiritului puternic şi ajuns *liber*. Însă marea atitudine a acestor spirite *bolnave*, a acestor epileptici ai conceptului,

---

[104] *Savanarola* (1452-1498) – călugăr dominican, având un rol important în viața politică din Florența anilor 1494-1498; instaurează un intolerant regim teocratic ce duce, între altele, la distrugerea unor celebre opere de artă ale Renaşterii.

[105] *Jean-Jacques Rousseau* ([712-1778) – scriitor şi filosof francez de origine elvețiană. Reprezintă o reacție, în numele sentimentului, împotriva rațiunii rigide şi seci din care iluminismul îşi făcuse emblema sa. Opere: *Emil, Discurs asupra inegalității dintre oameni, Confesiuni, Noua Heloiză.*

[106] *Robespierre* (1758-1794) – democrat revoluționar francez, unul dintre conducătorii Revoluției burgheze din Franța (1789-1794). Ca şi conducător al iacobinilor a instituit „teroarea iacobină" (1793-1794).

[107] *Saint Simon* (*1760-1825*) – socialist utopist francez. A scris *Catehismul industriaşilor, Scrisorile unui locuitor din Geneva către contemporanii săi.*

lucrează asupra marilor mase – fanaticii sunt *pitoreşti*, omenirea vede cu mai multă plăcere gesturi decât să audă *argumente*...

55.

Să facem un pas mai departe în psihologia convingerii, a „credinței". Este mult de când am început să cercetez dacă nu cumva convingerile sunt un duşman mai periculos al adevărului decât minciunile („Omenesc, prea omenesc", I, aforismul 483).[108] De data asta aş vrea să pun întrebarea hotărâtoare: există, în general, o contradicție între minciună şi convingere? Toată lumea crede aşa; dar ce nu crede lumea! Orice convingere îşi are istoria sa, formele sale prealabile, tentativele şi formulările sale greşite; ea *devine* convingere după ce multă vreme *n-a fost* şi după ce şi mai multă vreme *abia* este. Cum? Sub această formă embrională a convingerii nu s-ar putea afla şi minciuna? Câteodată este nevoie numai de-o schimbare de persoane: pentru fiu va fi convingere ceea ce pentru tată mai era minciună. Numesc minciună dacă ceva ce vedem *nu* vrem să vedem, dacă ceva ce vedem nu, vrem să vedem *aşa* cum este: dacă minciuna s-a spus față de martori sau

---

[108] Vezi *Menschliches allzumenschlliches* (Omenesc prea omenesc) – „Feinde der Wahrheit… Überzeugungen sind gefährliche Feinde der Wahrheit als Lügen „(Duşmanii adevărului… convingerile sunt duşmani mai mari ai adevărului decât minciunile) – Aforismul 483 din Fr. Nietzsche, *Werke* (Taschen Ausgabe), Leipzig, Naumann Verlag, 1906, p. 363.

fără martori, asta nu intră în considerație. Minciuna cea mai obişnuită e cea prin care ne înşelăm pe noi înşine; cea prin care-i înşelăm pe ceilalți constituie, relativ, un caz de excepție. Acum, a *nu* vrea să vezi ceea ce se vede, acest a nu vrea să vezi *aşa* cum se vede este aproape condiția primă pentru toți cei care, într-un sens oarecare al cuvântului, sunt partinici: omul de partid este cu necesitate un mincinos. De exemplu, istoriografia germană este convinsă că Roma reprezenta despotismul şi că germanii au adus pe lume spiritul libertății: ce deosebire există între această convingere şi o minciună oarecare? „Mai este încă voie să ne mirăm că, din instinct, toate partidele, chiar şi istoricii germani, au în gură marele cuvânt de morală – că morala *continuă să existe* aproape numai pentru că omul de partid de orice fel are nevoie de ea în fiecare clipă? Aceasta este convingerea *noastră*! o recunoaştem în fața întregii lumi, trăim şi murim pentru ea – respect față de toți aceia care au convingeri!" – asemenea vorbe am auzit chiar şi din gura antisemiților. Dimpotrivă, domnii mei! Un antisemit nu va fi deloc mai cuviincios prin faptul că din principiu minte… Preoții, care în asemenea lucruri sunt mai subtili şi au înțeles foarte bine obiecția care se află în ideea de convingere, ceea ce înseamnă, într-o minciună principială, fiindcă e pusă în slujba unui scop, au

preluat de la iudei dibăcia de a introduce conceptul de „Dumnezeu", ; voința lui Dumnezeu", „revelația lui Dumnezeu" în acest loc. Chiar şi Kant, prin imperativul său categoric; se află pe aceeaşi cale: prin aceasta rațiunea sa a devenit *practică*. Există probleme în privința cărora omului *nu*-i este dat să decidă asupra adevărului sau neadevărului lor; toate problemele cele mai înalte, toate problemele supreme cu privire la valori trec dincolo de rațiunea omenească… A înțelege limitele rațiunii – numai *aceasta* este cu adevărat filosofia… Pentru ce a dat Dumnezeu omului revelația? Ar fi făcut Dumnezeu cu aceasta ceva inutil? Omul nu poate şti prin el însuşi ce este bun şi ce este rău, de aceea Dumnezeu l-a învățat voința sa… Morala: preotul *nu* minte – problema „adevărului" sau „neadevărului" nu se pune în chestiunile despre care vorbesc preoții, aceste lucruri nu permit în niciun chip minciuna. Căci, pentru a minți, trebuie să se hotărască asupra a *ceea ce* este aici adevărat. Dar tocmai aceasta nu *poate* omul; preotul este, astfel, numai muştiucul lui Dumnezeu. Un asemenea silogism[109] preoțesc, în felul acesta, nu este numai iudaic sau creştin; dreptul la minciună şi *viclenia* „revelației" aparțin tipului de preot,

[109] *silogism* – raționament deductiv în care din două premise date, una numită majoră, cealaltă minoră, derivă cu necesitate o concluzie.

preotului *decadent*, la fel de bine ca preotului păgân (păgâni sunt toți cei care spun Da vieții, pentru care „Dumnezeu" este cuvântul pentru marele Da spus tuturor lucrurilor). „Legea", „voința lui Dumnezeu", „cartea sfântă", „inspirația" – toate sunt numai cuvinte pentru condițiile *în care* preotul a ajuns să dețină puterea, *prin care* preotul își menține puterea – aceste concepte se găsesc la baza tuturor organizațiilor preoțești, a tuturor formațiunilor conduse de preoți sau filosofi. „Minciuna sfântă" este comună lui Confucius, Cărții legilor lui Manu[110], lui Mahomed[111], Bisericii creştine; ea nu lipseşte nici la Platon. „Adevărul este aici": asta înseamnă că se aude pretutindeni *că preotul minte*...

[110] *Cartea legilor lui Manu* – cea mai vestită lucrare a vechii literaturi juridice din India.

[111] *Mohamed* (*570-632*) – fondatorul tradițional al religiei musulmane, venerat ca profet unic al unicei divinități care este Allah. Probabil un personaj istoric real, autor parțial al textelor sacre ale mahomedanismului, adunate ulterior sub numele de *Coran*.

56.

În cele din urmă contează în slujba cărui *scop* minte. Că din creştinism lipsesc scopurile „sfinte”, *aceasta* este obiecția *mea* împotriva mijloacelor sale. Scopurile sunt numai *rele*: otrăvirea, defăimarea, negarea vieții, disprețul trupului, înjosirea şi auto-dezonoarea omului prin conceptul de păcat – *în consecință*, şi mijloacele sale sunt rele. Citesc cu un sentiment potrivnic *Cartea legilor lui Manu*, o operă incomparabil de spirituală şi superioară, pe care a o asemăna cu Biblia, fie şi numai în treacăt, ar fi un păcat contra *spiritului*. Se poate ghici imediat: are o adevărată filosofie în spatele ei, *în ea*, nu numai un iudaism, amestec rău mirositor de rabinism şi superstiție – există şi pentru psihologul cel mai răsfățat ceva de rumegat. Să *nu* uităm principalul; deosebirea fundamentală față de orice fel de Biblie: stările nobile: prin aceasta filosofii şi luptătorii țin în subordinea lor mulțimile; peste tot valori ale nobleței, un sentiment al perfecțiunii, un Da spus vieții, un sentiment triumfător al savurării sinelui şi a vieții – lumina soarelui străluceşte peste întreaga carte. Toate lucrurile, *pe care creştinismul le acoperă cu vulgaritatea sa de nemăsurat*, de exemplu concepția, femeia, căsătoria, devin aici serioase, sunt tratate cu seriozitate, dragoste, încredere. De

fapt, cum poate să stea în mâna copiilor şi femeilor o carte care conține aceste cuvinte josnice: „Dar din cauza desfrânării, fiecare să-şi aibă femeia sa şi fiecare femeie să-şi aibă bărbatul său… Fiindcă mai bine este să se căsătorească decât să ardă”.[112] Şi oare e voie să fii creştin, atâta vreme cât prin ideea de *immaculata conceptio* [113] a fost creştinizată, adică *murdărită* naşterea omului? Nu cunosc nicio carte în care să se fi spus atâtea lucruri plăcute şi bune femeii ca în *Cartea legilor lui Manu*, aceşti bătrâni cu barbă căruntă şi aceşti sfinți au un fel amabil de-a fi față de femei, care, probabil, n-a fost întrecut de atunci. „Gura unei femei – se spune într-un loc – sărutul unei fete, rugăciunea unui copil, fumul jertfei sunt întotdeauna pure”. Într-un alt loc: „nu există nimic mai pur decât lumina soarelui, umbra unei vaci, aerul, apa, focul şi respirația unei fecioare”. Un ultim loc – poate de asemenea o minciună sfântă: „Toate orificiile trupului de deasupra buricului sunt pure, toate cele de dedesubt sunt murdare. Numai la fecioare întreg corpul este pur”.

---

[112] Citat din Sfântul Apostol Pavel, *Epistola întâia către Corinteni*, 7 (2; 9).

[113] *immaculata conceptio* – imaculata concepție (lat)

57.

Prindem *in flagranti*[114] *ireligiozitatea* mijloacelor creştine *atunci* când măsurăm *scopul creştinismului* cu scopul *Cărții legilor lui Manu* – dacă punem în lumină puternică marea opoziție dintre cele două scopuri. Criticul creştinismului nu poate evita să facă creştinismul demn de *dispreț*. O asemenea carte de legi, ca cea a lui Manu, s-a născut ca fiecare carte bună de legi: a rezumat experiența, înțelepciunea, morala experimentată a unor lungi secole, ea concluzionează, nu creează nimic în plus. Condiția unei codificări de felul acesta este recunoaşterea faptului că mijloacele de a asigura autoritatea unui adevăr dobândit încet şi *cu risipă* sunt fundamental diferite de acelea prin care acest adevăr poate fi demonstrat. O carte de legi nu povesteşte niciodată nevoia, fundamentul, cazuistica din preistoria unei legi; tocmai prin asta şi-ar pierde tonul imperativ, acel „tu trebuie", condiția primă ca să fie ascultată. Problema constă tocmai în aceasta. Într-un anumit punct al dezvoltării unui popor, pătura sa prudentă, cea mai inteligentă, adică cea care priveşte înapoi şi înainte, consideră ca subînțeleasă experiența

---

[114] *in flagranti* – asupra faptului (lat.)

conform căreia trebuie – adică, *se poate* trăi. Scopul ei este ca din opera experimentelor şi a experienței rele *să strângă*, pe cât este cu putință, recolta cea mai bogată şi mai deplină. În consecință, ceea ce, înainte de toate, trebuie acum evitat, este de a continua experimentarea, dăinuirea pe mai departe a stării instabile a valorilor, *exprimarea*, *alegerea*, *critica practică* a valorilor *în infinitum*[115]. Acestora li s-a opus un dublu zid: o dată, *revelația*, adică acea afirmație după care rațiunea oricărei legi *nu* ar fi de origine omenească, nici căutată şi găsită încet şi prin intermediul unor erori, ci doar a fost comunicată ca având în întregime origine divină, perfectă, fără istorie, un dar, o minune… Apoi, *tradiția*, ceea ce înseamnă afirmația că legea exista deja din timpuri străvechi, că este *lipsă de pietate*, o crimă împotriva predecesorilor să te îndoieşti de ea. Autoritatea legilor se întemeiază pe tezele: Dumnezeu este cel care *a dat-o*, strămoşii, cei care *au trăit-o*. Rațiunea superioară a unei asemenea proceduri stă în intenția de a îndepărta pas cu pas conştiința de viață, al cărei caracter drept este recunoscut (aceasta înseamnă *dovedită* printr-o experiență extraordinar de mare şi riguros filtrată):

---

115 *in infinitum* – la/în infinit (lat.)

în felul acesta este atins automatismul complet al instinctului – această condiție a oricărui fel de măiestrie, a oricărui fel de desăvârşire în arta vieții. A elabora o carte de legi de felul celei a lui Manu înseamnă pentru un popor a fi, de acum înainte, stăpân pe sine, a deveni maestru, a ajunge desăvârşit – a se ambiționa pentru cea mai înaltă artă a vieții. *Pentru aceasta trebuie să-l facă inconştient*: acesta este scopul oricărei minciuni sfinte. *Ordinea de castă*, legea supremă, dominantă, este numai sancționarea unei *ordini naturale*, a unei legități naturale de prim rang, asupra căreia nu are putere nicio voință arbitrară, nicio „idee modernă". În fiecare societate sănătoasă se întâlnesc, determinându-se reciproc, trei tipuri fiziologice ce gravitează diferit, fiecare având igiena sa proprie, domeniul său de muncă propriu, propriul său fel de sentiment al perfecțiunii şi măiestriei. Natura – şi nu Manu – este cea care separă unul de altul tipul preponderent spiritual, cel preponderent cu muşchi tari şi temperament puternic şi un al treilea tip, care nu se remarcă nici în primul şi nici în al doilea, pe cei mediocrii – pe cei din urmă ca cei mai mulți la număr, pe cei dintâi ca cei aleşi. Casta superioară – pe ei îi numesc *cei mai puțini* – ca cea perfectă, are şi privilegiile celor mai puțini: de aceasta ține reprezentarea pe pământ a fericirii, a frumuseții, a binelui. Numai oamenii de

spirit au dreptul la frumusețe, la năzuința către frumos: numai la ei bunătatea nu este slăbiciune. *Pulchrum est paucorum hominum*[116]: binele este un privilegiu. Față de acesta nimic nu le este mai puțin îngăduit decât manierele urâte sau decât o privire pesimistă, un ochi care *urâțește* – sau chiar decât indignarea față de aspectul de ansamblu al lucrurilor. Indignarea este prerogativa Ciandalei; la fel pesimismul. *„Lumea este desăvârșită"* – astfel sună instinctul celor mai spirituali, instinctul care spune *Da*: nedesăvârșirea, orice fel de existență *de-desubtul nostru*, distanța, patosul distanței, Ciandala însăși aparțin încă acestei desăvârșiri. Oamenii cei mai de spirit, ca fiind *cei mai tari*, își găsesc fericirea acolo unde alții își găsesc pierirea: în labirint, în duritatea față de ei înșiși și față de alții, în căutare: plăcerea lor este de a se învinge pe ei înșiși; ascetismul devine la ei natural, nevoie, instinct. Sarcina dificilă contează pentru ei ca un privilegiu: a se juca cu poveri care pe alții îi zdrobesc, o *odihnă*... Cunoașterea – o formă de

---

116 *Pulchrum est paucorum hominum* – parafrază la versurile lui Horațiu — „Maecenas quamodo tecum? /hinc repetit; paucorum hominum et mentis bene sane" (*Satira X*; 1; v. 43-44) – „Dar, Mecena, te rog să-mi spui cinstit/Cu tine cum se poartă? El mulți prieteni n-are" (în Horațiu, *Opera omnia*, Ed. Univers, 1980, vol. II; trad. de Al. Hodoș și Th. Măinescu). Parafraza lui Nietzsche se poate traduce: „Puțini oameni sunt cei care au frumusețea"

ascetism. Ei sunt cel mai onorabil tip de oameni; asta nu exclude ca ei să fie cei mai veseli şi mai amabili. Ei sunt stăpâni nu pentru că vor, ci pentru că există; ei nu au libertatea de a fi al doilea. Al *doilea*: cei care stau pe loc: aceştia sunt paznicii dreptății, cei care au în grijă ordinea şi siguranța, aceştia sunt luptătorii nobili, acesta este, înainte de toate, *regele*, ca cea mai înaltă formulă a războinicului, a judecătorului şi susținătorului legii. Cei care stau pe al doilea loc sunt executorii celor mai spirituali, cei mai apropiați lor, care preiau tot ceea ce este *grosolan* în munca de a stăpâni – suita lor, mâna lor dreaptă, învățăceii lor cei mai buni. Încă o dată spus, în toate acestea nu este nimic arbitrar, nimic „făcut"; ceea ce este *altul*, este făcut – atunci, natura a fost distrusă... Ordinea de castă, *ordinea rangurilor*, formulează numai legea supremă a vieții însăşi: separarea celor trei tipuri este necesară pentru păstrarea societății, pentru a face cu putință tipul mai înalt şi cel mai înalt – *inegalitatea* drepturilor este prima condiție pentru a exista drepturi, în general. Un drept este un privilegiu. În felul său de a fi, fiecare îşi găseşte şi privilegiul său. Să nu disprețuim privilegiile *mediocrilor*. Cu cât ajungem *mai sus*, viața devine mereu mai aspră – creşte frigul, creşte responsabilitatea. O cultură superioară este ca o piramidă; ea nu poate sta decât pe o bază largă, ea

are nevoie, înainte de toate, ca o condiție a sa, de o mediocritate puternică şi sănătos consolidată. Meşteşugul, comerțul, agricultura, ştiința, cea mai mare parte a artelor, într-un cuvânt, întregul conținut al activităților profesionale este compatibil numai cu mediocritatea în putere şi în dorință; ar fi deplasat să trecem în rândul excepțiilor lucruri asemănătoare, instinctul ce aparține acestora ar contrazice atât aristocratismul, cât şi anarhismul. Ca omul să fie o utilitate publică, o roată, o funcție, pentru asta e nevoie de-o determinare naturală: nu societatea, ci *acel fel de fericire* de care numai cei mai mulți sunt capabili face din ei nişte maşini inteligente. Pentru mediocri, a fi şters este o fericire; măiestria în ceva anume, specializarea este un instinct natural. Ar fi total nedemn pentru un spirit mai profund să vadă în mediocritatea ca atare o obiecție în sine, este *prima* necesitate ca excepția să poată fi dată: o cultură înaltă este determinată de aceasta. Dacă un om de excepție se poartă tocmai cu mediocrii mai delicat decât cu sine însuşi şi cu cei egali lui, aceasta nu este numai o curtoazie a inimii – aceasta este pur şi simplu datoria sa.[117] Pe cine urăsc mai mult dintre adunăturile de astăzi? Adunătura socialistă,

[117] *datoria sa* – expresie din *Afinități elective*, de Goethe

apostolii Ciandala, cei care îngroapă instinctul, plăcerea, sentimentul de satisfacție al muncitorului cu mărunta lor existență – care îl fac invidios, îl învață să se răzbune… Nedreptatea nu se află niciodată în drepturile inegale, ci se află în pretenția la drepturi „egale” Ce este *rău*? Am mai spus-o deja: tot ceea ce provine din slăbiciune, invidie, *răzbunare*. Anarhistul şi creştinul au o origine comună…

58.

În realitate, se face o deosebire după scopul în care se minte: dacă, cu aceasta, păstrăm sau *distrugem* ceva. Se poate pune o perfectă egalitate între creştin şi anarhist: scopul lor, instinctul lor este orientat numai înspre distrugere. Dovada pentru această afirmație trebuie doar scoasă din istorie: ea o conține cu o precizie înspăimântătoare. Tocmai am cunoscut o legislație religioasă al cărei scop a fost ca *determinarea* supremă a propăşirii vieții, o mare organizare a societății, să fie „eternizată" – creştinismul şi-a găsit misiunea sa tocmai în distrugerea unei asemenea organizări, întrucât *ea face viața să prospere*. Acolo, rezultatele rațiunii, vreme de ani îndelungați de experimente şi nesiguranță, trebuiau să sprijine nevoile cele mai îndepărtate, iar roadele atât de mari, bogate şi depline pe cât era cu putință, trebuiau adăpostite: aici, a fost invers[118], în timpul nopții roadele au fost, *otrăvite*... Ceea ce exista: *aere perennius*, adică *imperium Romanum*, cea mai măreață formă de organizare din câte s-au realizat

[118] *aere perenius* – mai durabil decât arama. Vers din Horațiu, *Ode* – „Exegi monumentum aere perenis (III, XXX, v 1) – „Un monument înălțat-am, care e mai veşnic decât arama" (în Horațiu, op. cât.. Vol. 1, trad. de Traian Costa).

până acum în nişte condiţii dificile, în comparaţie cu care tot ce i-a premers şi tot ce i-a succedat este numai cârpăceală, lucru nedesăvârşit, diletantism – fiecare sfânt anarhist şi-a făcut o „pietate" din a distruge, lumea", *ceea ce* înseamnă *imperium romanum*, până ce nu mai rămâne piatră pe piatră – până când germanii şi alţi mitocani să poată deveni stăpâni peste el... Creştinul şi anarhistul: amândoi nişte *decadents*, amândoi incapabili de a acţiona altfel decât dizolvant, otrăvitor, vătămător, sugând sânge, amândoi având ură de moarte împotriva a tot ce există, a ceea ce este mare, a ceea ce durează, a ceea ce promite un viitor vieţii... Creştinismul a fost vampirul Imperiului roman – el a distrus peste noapte munca extraordinară a romanilor de a dobândi un teren pentru o mare cultură, *care îşi are timpul ei*. Tot nu înţelegem încă? *Imperium romanum* pe care îl cunoaştem, pe care istoria provinciilor romane ne face să-l cunoaştem mereu mai bine, această admirabilă operă de artă de mare stil, a fost un început. Zidirea lui a fost socotită, spre a fi *dovada* sa însuşi, pentru mii de ani: – până astăzi niciodată nu s-a mai construit astfel şi nici nu s-a visat să se construiască în măsura egală *sub specie eterni*![119]

---

[119] *sub specie eterni* – sub semnul eternităţii (lat.)

— Această organizație a fost suficient de puternică pentru a-i suporta pe împărații răi: întâmplarea persoanelor nu are nimic de a face în asemenea lucruri – *primul* principiu al tuturor marilor construcții. Însă el n-a fost suficient de puternic în fața *celei mai corupte* forme a corupției, împotriva *creştinilor*... Această râmă tainică, care, profitând de noapte, nori şi ambiguitate, s-a apropiat individual, pe furiş, de fiecare şi fiecărui individ i-a supt seriozitatea pentru lucrurile adevărate, instinctul pentru *realități* în general, această laudă laşă, feminină şi dulceagă a îndepărtat pas cu pas „sufletul" de această extraordinară construcție – acele naturi prețioase, nobil bărbăteşti, care au simțit în problema Romei problema lor proprie, seriozitatea lor proprie, *mândria* lor proprie. Fățărnicia bigotă, conventiculele secretoase, conceptele întunecate, ca un iad, jertfa nevinovaților, *unio mystico* [120] întru sorbirea sângelui, înainte de toate focul îndelung întețit al urii, al urii de tip Ciandala – *aceasta* a stăpânit Roma, aceeaşi formă de religie împotriva căreia, în forma ei preexistentă, deja Epicur [121] a pornit

---

[120] *unio mystica* – uniune mistică (lat.)

[121] *Epicur* (341-270 î.e.n) – filosof antic grec, întemeietor al şcolii epicureice, una din direcțiile principale ale gândirii eleniste. Este o doctrină preponderent morală, predicând salvarea individului prin

război. Să se citească numai Lucreţiu pentru a înţelege că nu păgânismul a fost cel împotriva căruia s-a luptat Epicur, ci creştinismul, vreau să spun, depravarea sufletului prin conceptul de vină, pedeapsă şi nemurire. El s-a luptat contra cultelor *subpământene* ale întregului creştinism latent – negarea nemuririi a fost pe atunci o adevărată mântuire. Iar Epicur ar fi învins, pentru că orice spirit onorabil în Imperiul roman a fost epicureian: *atunci apare Pavel*... Pavel, în care ura de tip Ciandala împotriva Romei; împotriva „lumii", a devenit trup şi geniu, evreul, eternul evreu *par excellence*... Ceea ce el a ghicit a fost cum se poate aprinde un „incendiu universal", cu ajutorul micilor secte ale mişcării creştine, laterale faţă de iudaism, cum prin mijlocul lui, Isus pe pe cruce" s-ar putea strânge la un loc, într-o uriaşă putere, toţi cei supuşi, toţi cei răzvrătiţi pe ascuns, întreaga moştenire a mişcării anarhiste din imperiu. „Mântuirea vine prin evrei"! Creştinismul ca formulă pentru a supralicita şi a aduna la un loc cultele subpământene de orice fel, de exemplu cel al lui Osiris[122], al marii Mame[123], al lui Mithras[124]:

---

cultivarea de către om a plăcerii ca şi scop al vieţii.

[122] *Osiris* – zeul cel mai cunoscut al vechii mitologii egiptene, desemnând moartea şi învierea periodică a naturii vegetale.

[123] *marea Mama* – Kybele, divinitate de proveniență frigiană, care în

în înțelegerea acesteia constă geniul lui Pavel. În această privință instinctul lui a fost atât de sigur, încât, cu o violență necruțătoare față de adevăr, a pus în gura acestui „mântuitor" pe care l-a născocit – şi nu numai în gură – reprezentările prin care a fascinat toate religiile de tip Ciandala şi *a făcut* din el ceva care ar putea fi înțeles şi de un preot al lui Mithras. Asta a fost viziunea sa pe drumul Damascului: el a înțeles că are nevoie de credința în nemurire pentru a devaloriza lumea; că ideea „infernului" va stăpâni chiar şi peste Roma – că prin „lumea de dincolo" se omoară viața… Nihilist şi creştin: rimează, unul cu celălalt[125], şi nu doar rimează…

---

mitologia greacă a ajuns să împlinească un rol teogonic de născătoare de zei, sub numele de „marea Mamă" (Magna Mater) a zeilor.

[124] *Mithras* – zeul solar din mitologia veche iraniană. Cultul său a fost inițiat sub domnia lui Artaxerxes al II-lea (405-362 î.e.n.). Apoi zoroastrismul a făcut din el un simbol moral mai complex care constituie expresia morală a fidelității.

[125] *rimează unul cu celălalt* – în germană, Christ şi nihilist rimează.

59.

Întrega muncă a lumii antice este *în zadar*: n-am niciun cuvânt care să-mi exprime sentimentul față de ceva atât de groaznic. Şi luând în considerare că munca sa era numai o muncă pregătitoare, că printr-o conştiință de sine, cu o tărie de granit, au fost puse temeliile pentru o muncă de mii de ani, întregul *sens* al lumii antice a fost în zadar!... Pentru ce au existat grecii? Pentru ce au existat romanii? Toate condițiile pentru o cultură savantă, toate *metodele* ştiințifice erau deja date aici, deja se stabilise marea, incomparabila artă de a citi bine – aceste premise pentru o tradiție culturală, pentru unitatea ştiințelor; ştiința naturii legată de matematică şi mecanică se afla pe cel mai bun drum – *înțelesul faptelor*, ultimul şi cel mai prețios dintre simțuri îşi avea deja şcoala sa, tradiția sa, veche deja de secole! Se poate pricepe aceasta? Se găsise tot ceea ce este *esențial* pentru ca treaba să poată merge: – metodele, trebuie spus asta de zece ori, iată esențialul şi, totodată, factorul cel mai greu şi, de asemenea, ceea ce are împotriva sa pentru cel mai îndelungat timp, obişnuințele şi lenea. Ceea ce, astăzi, am recucerit cu o nespusă stăpânire de sine – căci avem încă oarecum în trup cu toții instinctele rele, cele creştine – privirea liberă a realității, mâna prevăzătoare, răbdarea şi seriozitatea în cele mai

mici lucruri, întreaga *corectitudine* în cunoaştere – acestea sunt deja aici! Şi, cu mai mult de două mii de ani înainte! Şi, mai mult încă, exista tactul în gustul bun şi fin! *Nu aşa*, ca o dresură a creierului. *Nu ca* educație „germană" cu maniere bădărăneşti! Ci ca trup, ca gest, ca instinct – cu un cuvânt, ca realitate... *Toate acestea în zadar!* Într-o singură noapte numai, încă o amintire! Grecii! Romanii! Noblețea instinctelor şi a gustului, cercetarea metodică, genialitatea organizării şi administrației, credința şi voința în viitorul omului, marele Da rostit tuturor lucrurilor ca *imperium Romanum* sub formă vizibilă, vizibilă pentru toate simțurile, marele stil, nu doar că artă, ci devenit realitate, adevăr, *viață*... Şi nu un fenomen natural a fost acela care l-a îngropat sub dărmături într-o noapte! Nu germanii şi alții grei de picior. Ci a fost ruinată de vampiri vicleni, secreți, nevăzuți, setoşi de sânge! Nu a fost învins. I s-a supt doar sângele!... Setea ascunsă de răzbunare, mica invidie au devenit stăpâni! Tot ceea ce este mizerabil, suferind în sine, bântuit pe ascuns de sentimente rele, întreaga *lume de ghetou* a sufletului a ajuns, dintr-o dată, *deasupra*! Să se citească numai un agitator creştin oarecare, de exemplu, Sfântul

Augustin[126], pentru a înțelege, pentru a *simți* ce fel de figuri murdare au ajuns sus în felul acesta. Ne vom înşela cu desăvârşire, dacă vom presupune o oarecare lipsă de raţiune la conducătorii mişcării creştine – oh! Sunt inteligenți; inteligenți până la sfințenie, aceşti domni părinți ai Bisericii![127] Cu totul altceva le lipseşte. Natura i-a neglijat – ea a uitat să-i dăruiască cu zestrea modestă a instinctelor onorabile, plăcute, *pure*... Între noi fie spus, ei nici nu sunt bărbați... Dacă islamismul disprețuieşte creştinismul, are de mii de ori dreptate pentru aceasta: islamismul presupune bărbați...

---

[126] *Sfântul Augustin* (354-430) – cel mai de seamă reprezentant al patristicii latine ce încearcă să asimileze în cadrul creştinismului tradiția filosofiei şi culturii antice. A scris, *Confesiuni*, *Despre viața fericită*, *Soliloqui*.

[127] *părinți ai Bisericii* – în latină, *patres Eclesiae* – prima epocă, ce se întinde până în secolul V e.n., a gândirii medievale ce încearcă în principal să asimileze, de pe noile poziții ale creştinismului, materialul de idei lăsat moştenire de antichitatea păgână. Are o ramură greacă (Sf Vasile cel Mare, Sf Grigore de Nazians, Sf Grigore de Nysa) şi linia latină (Tertulian, Sf Augustin) – vezi E. Gilson, *Filozofia în Evul Mediu*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 1995, p. 15-165.

60.

Creştinismul ne-a păgubit de moştenirea culturii antice, iar mai târziu ne-a păgubit de moştenirea culturii islamice. Lumea minunată a culturii maure spaniole, în esență mai înrudită nouă, care spune simțului şi gustului nostru mai mult decât Roma şi Grecia, a fost călcată în picioare (eu nu spun ce fel de picioare), din ce cauză? Pentru că ea şi-a datorat naşterea unor instincte nobile, bărbăteşti, pentru că ea a spus Da vieții, şi încă cu finețea rară şi rafinată a vieții maure. Cavalerii cruciați au luptat mai târziu împotriva a ceva în fața căruia s-ar fi cuvenit mai bine să cadă în genunchi – o cultură față de care chiar şi secolul nostru al nouăsprezecelea ar putea să apară drept foarte sărac, foarte „întârziat". Fireşte, ei au vrut să prade: Orientul era bogat... Să fim, totuşi, nepărtinitori! Cruciadele – o piraterie mai înaltă, nimic altceva! Nobilimea germană – în fond, nobilimea vikingă, a fost, cu asta, în elementul ei: Biserica ştia prea bine *ce este dispusă să facă* nobilimea germană... Nobilimea germană, întotdeauna „garda elvețiană" a Bisericii, întotdeauna în serviciul tuturor instinctelor rele ale Bisericii – însă bine plătită... Că Biserica şi-a dus la capăt războiul ei pe viață şi pe moarte împotriva a tot ceea ce este mai nobil pe pământ tocmai cu

ajutorul spadei germane, a sângelui şi curajului german! Există în acest loc numeroase probleme dureroase. Nobilimea germană aproape că *lipseşte* în istoria culturii mai înalte: motivul se poate ghici… creştinismul şi alcoolul… cele două *mari* instrumente de corupere… Cât priveşte islamismul sau creştinismul în sine, ar trebui să nu existe nicio alegere; la fel de puțin ca în privința unui arab şi a unui iudeu. Hotărârea este dată; nu stă în putința nimănui să aleagă liber aici. Omul este sau Ciandala sau nici nu este… „Război până la moarte cu Roma! Pace şi prietenie cu islamismul": aşa a simțit şi aşa a făcut acel mare spirit liber, geniu între împărații germani, Friedrich al II-lea.[128] Cum? trebuie ca un german să fie mai întâi geniu, spirit liber pentru a avea simțăminte *cinstite*, cuviincioase? Nu înțeleg cum a putut vreodată un german să se simtă *creştin*…

[128] *Friedrich al II-lea* (1212-1250) – împărat german din familia Staufen, încoronat la 1220; aflat în conflict cu papii Grigore al IX-lea şi Inocențiu al IV-lea.

61.

Aici este necesar să ating o amintire de o sută de ori mai dureroasă pentru germani. Germanii au lipsit Europa de ultimul mare rod cultural pe care Europa ar fi putut încă să-l recolteze – acela al *Renaşterii*. În sfârşit, înțelegem, *vrem* să înțelegem, *ce* a fost Renaşterea? *Reevaluarea valorilor creştine*, încercarea de a duce la victorie contravalorile, valorile nobile, cu toate mijloacele, cu toate instinctele, întreprinsă cu tot geniul… Până acum a existat numai *acest* mare război, până acum nu a fost dată nicio punere hotărâtoare a problemei decât cea a Renaşterii – problema *mea* este problema sa – nu a existat până acum o formă de atac mai fundamentală, mai directă, mai riguroasă pe întregul front, îndreptată împotriva centrului! A ataca în locul hotărâtor, chiar în sediul creştinismului, a aduce aici pe tron valorile *nobile*, spunem a le aduce în însăşi instinctele, în cele mai joase nevoi şi dorinți ale celui aşezat pe tron… Eu văd în fața mea numai posibilitatea unei vrăji şi a unui farmec de culori cu totul suprapământean – mi se pare că ea străluceşte în toți fiorii unei frumuseți rafinate, că o artă atât de divină, atât de diabolic divină este pusă în operă, încât zadarnic am căuta, timp de sute de ani, după o a două asemenea posibilitate; eu văd un spectacol atât de

bogat în înțelesuri şi, totodată, atât de minunat-paradoxal, încât toate divinitățile Olimpului ar fi avut ocazia unui hohot nemuritor de râs – *Cezare Borgia ca papă*... Sunt de înțeles?... Într-adevăr, aceasta ar fi fost victoria pe care astăzi eu singur o cer: cu asta creştinismul ar fi fost suprimat.[129] Ce se întâmplă? Un călugăr german, Luther, vine la Roma. Acest călugăr, cu trupul plin de toate instinctele răzbunării ale unui preot nefericit, s-a răzbunat la Roma *contra* Renaşterii... În loc să înțeleagă cu cea mai adâncă recunoştință extraordinarul fenomen care s-a petrecut, învingerea creştinismului în chiar propriul său *sediu* – ura sa a înțeles din acest spectacol numai ce poate scoate ca hrană proprie. Un om religios se gândeşte numai la sine. Luther a văzut *corupția* papalității, în timp ce tocmai contrariul era vizibil: vechea corupție, *peccatum originale*, creştinismul nu mai era în scaunul papilor! În schimb era viața! Era triumful vieții! Era marele Da spus tuturor lucrurilor înalte, frumoase, îndrăznețe!... Şi Luther *a repus Biserica la locul ei*: el a atacat-o... Renaşterea – un fenomen fără niciun sens, o mare

---

[129] *ar fi fost suprimat* – în legătură cu aceasta sunt de văzut considerațiile lui J. Burckhardt, coleg şi prieten cu Nietzsche la Universitatea din Basel, din cartea *Cultura Renaşterii în Italia*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1969, vol. I şi II.

zădărnicie! Ah! aceşti germani, cât ne-au mai costat! Degeaba – asta a fost întotdeauna *opera* germanilor. Reforma; Leibniz; Kant în aşa-numita filosofie germană; războaiele de eliberare [130] ; Imperiul[131] – de fiecare dată o zădărnicire a ceva, a ceva care a trecut, a ceva *care nu mai poate fi adus înapoi*... O recunosc, aceşti germani sunt duşmanii mei: disprețuiesc în ei orice formă de murdărie în privința conceptelor şi valorilor, de laşitate față de orice Da şi Nu cinstit. De aproape o mie de ani ei au întreţesut şi au încâlcit tot ceea ce au atins cu degetele lor, ei au toate jumătățile de măsură pe conştiință – rezolvările de a treia, de a opta mână! — de care Europa este bolnavă; ei au pe conştiință şi cea mai murdară formă a creştinismului care a fost dată, cea mai incurabilă, de necontrazis: protestantismul... Dacă nu se va isprăvi cu creştinismul, apoi pentru asta vinovați vor fi germanii...

---

[130] *războaiele de eliberare* – este vorba de războaiele duse de germani între 1806-1812 împotriva ocupației napoleoniene.

[131] *Imperiul* – se referă la imperiul proclamat în 18 ianuarie 1871 de Wilhelm I care se încoronează în sala oglinzilor din Versailles ca împărat al Germaniei.

62.

Cu aceasta termin aici şi-mi rostesc judecata. *Condamn* creştinismul şi ridic împotriva Bisericii creştine cea mai groaznică dintre acuzaţii pe care vreodată un acuzator a avut-o pe buze. Dintre toate formele de corupţie care pot fi gândite, ea este pentru mine cea mai înaltă; ea a avut voinţa pentru ultima corupţie care este cu putinţă. Biserica creştină n-a lăsat nimic neatins de corupţia sa; a făcut din orice valoare o non-valoare, din fiecare adevăr o minciună, din orice corectitudine o ticăloşie sufletească. Să se îndrăznească numai să mi se spună despre binefacerile sale „umanitare”! *Lichidarea* unei nenorociri este împotriva celui mai adânc pragmatism al ei: ea a trăit din mizerii, *a dat naştere* la mizerii, pentru a se putea înveşnici *pe sine*... De exemplu, viermele păcatului: întâi Biserica a îmbogăţit, prima, omenirea cu această mizerie! „Egalitatea sufletelor în faţa lui Dumnezeu”, această falsitate, acest *pretext*, pentru *rancunes*[132] din partea tuturor celor dispuşi la josnicii, acest explozibil al ideii, care, în cele din urmă, a devenit revoluţie, ideea şi principiul modern al decăderii întregii ordini sociale – este

---

[132] în original apare cuvântul francez *rancune* – ranchiună.

dinamită *creştină*... Binefacerile „umanitare" ale creştinismului! A face din *humanitas* o contrazicere de sine, o artă a dezonorării de sine, o voință de-a minți cu orice preț, aversiune, un dispreț al tuturor instinctelor bune şi drepte! Acestea ar fi după mine binefacerile creştinismului! Parazitismul ca *singura* practică a Bisericii; cu idealul ei de cloroză şi de sfințenie a supt tot sângele, toată iubirea, orice speranță de viață; lumea de dincolo ca voință de a nega orice realitate; crucea ca semn de recunoaştere pentru cea mai subpământeană conjurație care a existat vreodată – împotriva sănătății, frumuseții, succesului, curajului, spiritului, *binelui*, sufletesc, *împotriva vieții înseşi*...

Această eternă acuzare a creştinismului vreau s-o scriu pe toate zidurile, pretutindeni unde există ziduri – am nişte litere pentru a-i face chiar şi pe cei orbi să vadă... Consider creştinismul drept unicul mare blestem, singura mare corupere internă, singurul mare instinct al urii, pentru care nu, există un asemenea instrument care să fie suficient de otrăvitor, secret, subpământean, *meschin* – îl numesc unica pată ruşinoasă, nemuritoare, a omenirii...

Socotim timpul după acest *dies nefastus*[133] care

---

[133] *dies nefastus* – zi nefastă (lat.)

a fost începutul acestei fatalități – după prima zi a creştinismului! *De ce nu, mai degrabă, după ultima sa zi? Din ziua de astăzi?*[134]

— Reevaluarea tuturor valorilor![135]

[134] *Din ziua de astăzi?* — Adică din ziua de 30 septembrie, 1888.

[135] *Reevaluarea tuturor valorilor!* — Acest ultim aliniat a fost scos din prima ediție.

Nietzsche şi critica creştinismului

*

Critica de pe poziții filosofice a religiei constituie unul din obiectivele preferate ale exercițiului filosofic german. Leibniz, care poate fi considerat adevăratul părinte al gândirii germane moderne şi, în orice caz, acela din a cărui concepție porneşte vasta mişcare a iluminismului german, mai căuta încă punctele de apropiere care să facă posibilă o împăcare între filosofie şi religie. Monadologia, ce exprimă concepția sa generală asupra existenței, făcând din Dumnezeu monada supremă în sistemul de monade ce alcătuiesc conținutul existenței, transformă filosofia într-o ontoteologie. Dar Kant deja, care în evoluția gândirii germane reprezintă punctul nodal unde se produc totodată împlinirea, criza şi depăşirea iluminismului german, cum notează W. Windelband[136], va adopta față de religie o atitudine în deplin acord cu tendințele iluministe care domină filosofia epocii sale, atitudine care în esența sa este una critică. „Secolul nostru – scrie Kant – este adevăratul secol

[136] W. Widellband, *Die Geschicte der neuren Philosophie*, Leipzig, Breitkopf und Härtel, 1919, vol. II, p. 2

al criticii, căreia totul trebuie să i se supună. Religia, prin *sanctitatea* ei, şi legislația, prin *majestatea* ei, vor de obicei să i se sustragă. Dar atunci ele provoacă împotriva lor bănuieli juste şi nu pot pretinde stima sinceră, pe care rațiunea o acordă numai aceluia care a putut face față examenului ei liber şi public”[137]. Rațiunea la care trimite criticismul este cea încorporată în manifestările filosofiei; astfel, rațiunea ca instanță critică în fața căreia religia este chemată să se justifice se confundă cu filosofia însăşi. Ansamblul problemelor specifice religiei nu ține de sfera de acțiune a rațiunii critice, a filosofiei: în privința acestor probleme – de pildă, cea fundamentală a existenței lui Dumnezeu – rațiunea nu se poate pronunța, întrucât cu aceeaşi tărie logică ea poate argumenta şi pro şi contra. În consecință, întreg acest ansamblu de probleme ce nu țin de competența rațiunii este expediat într-un alt plan, acela al credinței, ce rămâne strict la latitudinea individului, depinde de înclinațiile şi nevoile interioare ale acestuia.

Pe urmele lui Kant se formează o întreagă tradiție a criticii filosofice a religiei, care culminează prin concepția lui Hegel şi cea a lui Nietzsche. Cum

---

[137] I. Kant, Critica rațiunii pure. Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1969, p. 13.

observă Karl Löwith, prin atitudinea luată de cei doi în fața religiei se instituie o opoziție complementară: concepția lui Hegel reprezintă limita extremă a eforturilor filosofiei de a asimila religia, pe când Nietzsche limita extremă opusă, a respingerii religiei în numele filosofiei. „Cele două extreme, unire şi separare, sunt reprezentate de teologia filosofică a lui Hegel, pe de o parte, şi de filosofia anticreştină a lui Nietzsche, pe de altă parte”.[138] O trăsătură comună a tuturor acestor gânditori o constituie, după K. Lowith, faptul că critica lor este întreprinsă de pe pozițiile protestantismului. „Filosofii noştri, care se dedau la aceasta au fost cu toții protestanți de formație teologică şi critica lor a creştinismului porneşte de la forma sa protestantă”. [139] Un produs al protestantismului, apărut ca o reacție la adresa ortodoxiei rigide la care a dus evoluția acestuia, este pietismul. Cum s-a arătat de către numeroşi cercetători ai cazului Nietzsche, creştinismul său, de o factură atât de personală, poartă şi o evidentă marcă pietistă. La fel ca în cazul lui Kant, pietismul a fost întreținut cu ardoare încă din mediul familial, în care Nietzsche a fost format de către

---

[138] K. Löwith. *De Hegel a Nietzsche*, Paris, Gallimard, 1969, p. 338.
[139] Ibidem, p. 388.

mama sa.

*

Critica nietzscheiană a creştinismului trebuie înțeleasă în contextul mai larg al evoluției gândirii germane, care, în decursul secolelor al XVIII-lea şi al XIX-lea, a oscilat între două atitudini opuse, văzute ca un rezultat al maturizării tendințelor sale interne. Este vorba, pe de o parte, de o critică în stil iluminist a religiei şi a teologiei creştine, al cărei reprezentant tipic rămâne Lessing; pe de altă parte, la polul opus, se conturează o atitudine încărcată de nostalgii în vederea conservării pozițiilor cucerite de creştinism în mentalitatea omului modern. Mai cu seamă Hegel încearcă să realizeze un compromis stabil între religie şi filosofie în cadrul unui conglomerat de idei, în care Ideea absolută pare să joace, în anumite privințe rolul lui Dumnezeu din sânul teologiei creştine tradiționale. Fapt ce explică, de altfel, şi împrejurarea că critica hegelianismului de către urmaşii acestuia, un Feuerbach, Kirkegaard, dar şi un Nietzsche, s-a transformat şi într-o critică a teologiei şi a creştinismului în special. Critica nietzscheeană a creştinismului va denunța, de altfel, şi tendința de a găsi formula unui compromis stabil între filosofie şi religie, aşa cum apare această tendință la reprezentanții idealismului clasic german. Datorită ei, apreciază Nietzsche, filosofia germană a ajuns un fel de semi-teologie. În meditația a, 10-a din

Antichristul, Nietzsche se va referi în mod expres la „cei trei şvabi”, Hegel, Schelling şi Hölderlin, care au trecut în anii lor de studenție prin sălile de curs ale „seminarului din Tübingen”, făcând din el un adevărat simbol al acestei alianțe dintre filosofie şi teologie. „Între germani se-nțelege imediat dacă spun că filosofia a fost coruptă – spune Nietzsche – prin sângele teologilor. Pastorul protestant este bunicul filosofiei germane, iar protestantismul însuşi *peccatum originale* al ei. Definiția protestantismului: paralizia, pe de o parte, a creştinismului – şi, pe de altă parte, a rațiunii... Trebuie doar să rostim cuvântul „seminarul din Tübingen” pentru a pricepe *ce* este luată în fundamentele sale filosofia germană – o teologie *perfidă*” (*Antichristul*, fr.).

*

Pentru cel care urmăreşte în timp evoluția spirituală a lui Nietzsche, este suficient de clar, de la început, că liniile interioare după care aceasta se petrece trebuia să-l împingă inevitabil către o confruntare radicală cu creştinismul. Pe parcursul acestei evoluții, în personalitatea sa spirituală figura filosofului se estompează treptat, pentru a ceda locul imaginii obsedante şi autoritare a profetului. Se poate spune că pentru Nietzsche tipul psihologic al profetului constituie o atracție constantă, care îl însoțeşte pe parcursul întregii evoluții a gândirii sale. Ca şi profet al lumii care urmează să se nască, pe care o vesteşte în numele unei noi scări de valori, Nietzsche devine inevitabil adversarul vechiului profet, cel care, prin intermediul religiei pe care a întemeiat-o, a dat conținut şi formă lumii creştine. Personaje mitice ca Dionysos ori Zarathustra, ce populează spațiul ideatic al filosofiei sale, în fond tot atâtea măşti ale lui Nietzsche însuşi, se definesc ca duşmani ai profetului creştinismului, Iisus Christos.

Încă din lucrarea sa de tinerețe, *Naşterea tragediei* din 1871, dedicată problemei originii tragediei greceşti, în fond, însă, o cercetare stilistică întreprinsa asupra culturii greceşti din dublă perspectivă a apollinicului şi a dionysiacului,

Nietzsche realizează un adevărat elogiu al personalității mitice a lui Dionysos. Interpretat ca un simbol, Dionysos dă expresie laturii iraționale a sufletului grec, în opoziție cu Apollo, în care se încarnează latura opusă, rațională. Dionysos reprezintă în viziunea lui Nietzsche principiul totalității, al confuziei şi al absurdului, aşa cum apar acestea în muzica şi în dansul grecesc; Dionysos înseamnă revărsarea sufletului în afară de sine şi descoperirea în exterior a libertății, care se defineşte ca lipsă de ordine şi măsură. Prin Dionysos este dat confuzul şi absurdul, dezacordul interior ce trece peste interdicțiile oricărei cenzuri a rațiunii, pentru a se manifesta liber în exaltarea beției. Mai târziu, evoluția ideilor sale l-a dus pe Nietzsche la formularea deschisă a opoziției dintre Dionysos şi Isus Christos. — „Am fost oare înțeles? — Se întreabă el în *Ecce Homo* – Dionysos împotriva celui răstignit…” [140] Scrise aceste rânduri prin 1888/89, la un an înainte de prăbuşirea definitivă în boală, ele reprezintă, într-un fel, concluzia ultimă a gândirii lui Nietzsche: opoziția dintre păgânism şi creştinism văzută în persoana celor doi pe care autorul *Antichristului* i-a investit cu

---

[140] Fr. Nietzsche, *Ecce Homo*, Bucureşti, Ed. Centaurus S.R.L., 1991, p. 78; trad. de Liana Micescu.

funcția de profeți: Dionysos şi Isus Christos. Cele două fenomene religioase, cel dionisiac şi cel creştin, se opun într-un fel ce le separă radical, prin evaluarea dată durerii şi suferinței umane. „În învățătura misterelor, *durerea* – scrie Nietzsche – este declarată sacră: „durerile facerii" sfințesc durerea în genere - orice evoluție şi creştere, tot ceea ce garantează viitorul *fac necesară* durerea... Pentru ca să existe lumina veşnică a creației, pentru ca voința de viață să se confirme etern pe sine însăşi, *trebuie* să existe veşnic şi „chinul născătoarei". Cuvântul Dionysos în seamă toate acestea: nu cunosc o simbolistică mai măreață decât această simbolistică greacă a dionsiacelor. În ea este resimțit religios cel mai profund instinct al vieții, cel al vieții viitoare, al vieții eterne – însăşi calea spre viață, calea *sacră* a zămislirii..." [141] Dionisiacul este afirmarea vieții la modul superlativ şi o va mărturisi chiar Nietzsche: – „Dar această credință este cea mai înaltă dintre toate credințele posibile; eu am botezat-o cu numele lui Dionysos"[142]. În opoziție, creştinismul a provocat o diminuare a substanței vitale din om, o devitalizare printr-o religie a milei ce se raportează negativ la

[141] Fr. Nietzsche, *Amurgul zeilor*. Cluj-Napoca, Ed. ETA, 1993, p. 68; trad. de Vasile Frățeanu şi Camelia Rus.

[142] Fr. Nietzsche, op. cit., p. 62.

durere şi suferință. „Şi pornind de aici, opoziția dintre Dionysos şi Christos se desfăşoară, punct cu punct, ca afirmarea vieții (extrema sa apreciere) şi negarea vieții (extrema sa depreciere). Mânia dionisiacă se opune mâniei creştine; entuziasmul dionisiac unui entuziasm creştin; sfâşierea dionisiacă, crucificației; resurecția dionisiacă, resurecției creştine; transvaluarea dionisiacă, transubstanțializării creştine. Căci există două feluri de suferință şi de suferinzi”.[143] Soluția lui Nietzsche se arată pe atât de radicală, pe cât este de categorică situația: replica, în fața devitalizării nu poate fi decât cea a revitalizării, ce implică o reevaluare a tuturor valorilor, având ca efect impunerea unei noi scări de valori. Acesta este de altfel şi ultimul cuvânt cu care Nietzsche îşi încheie rechizitoriul în *Antichristul*: _ „Socotim timpul după acest *dies nefastus* care a fost începutul acestei fatalități – după prima zi a creştinismului! *De ce nu, mai degrabă, după ultima* zi? *Din ziua* de *astăzi*? — Reevaluarea tuturor valorilor!…” (fr. 62)

Unul din motivele pentru care Nietzsche respinge creştinismul este şi acela că acesta a înfipt ideea păcatului ca un ghimpe dureros în chiar miezul

---

[143] Gilles Deleuze, *Nietzsche et la philosophie*, Paris, Presses Universitaires de France, 1988, p. 18.

conştiinţei omeneşti. O asemenea idee, crede autorul *Antichristului*, este de natură să degradeze demnitatea condiţiei umane, făcând din om, „sănătos" prin natură, un „om bolnav". Orice fapt este real pentru om în funcţie de ecoul pe care îl provoacă proiectarea sa pe ecranul luminos al conştiinţei, deci, altfel spus, ca fapt de conştiinţă. Creştinismul i-a conştientizat însă omului ideea unui păcat originar prin care a deformat, totodată, întrega sa istorie, pe care o interpretează numai ca tentativă zadarnică de a ispăşi acest păcat, dat ca un blestem şi o pedeapsă. Inculcând în conştiinţa omului ideea unui păcat originar, creştinismul îl face pe om nu doar mai slab, dar, de fapt, adoptă o schemă de gândire cauzală, în fond străină mentalităţii teologice, pe care o aplică în explicarea mizeriei, suferinţelor şi durerilor omului ca efecte ale acestui presupus păcat originar. „Apariţia Dumnezeului creştin ca cea mai înaltă expresie a divinului, atinsă până acum, a adus pe lume şi cel mai adânc resentiment al vinovăţiei".[144] Cultivând la om conştiinţa păcatului său originar, creştinismul produce cea mai radicală răsturnare a scării de valori în raport cu totalitatea valorilor

---

[144] Fr. Nietzsche, *Ştiinţa voioasă. Genealogia Moralei. Amurgul idolilor*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 1995, p. 370.

promovate de lumea antică, păgână. Soluția propusă de Nietzsche este la fel de radicală pe cât a fost răsturnarea produsă de triumful creştinismului, ateismul: „Admițând că am intrat treptat în mişcarea *inversă*, din declinul nestăvilit al credinței în Dumnezeul creştin s-ar putea deduce, cu o nu prea mică probabilitate, că acum ar exista de fapt un declin considerabil al conştiinței umane a vinovăției omului; şi nu este exclusă nici perspectiva că victoria totală şi definitivă a ateismului ar putea elibera omenirea de acest simțământ al datoriilor avute față de începuturile ei, față de *causa prima*. Ateismul şi un fel de *a doua nevinovăție* se împletesc".[145] Ateismul are efectul invers celui obținut de creştinism, eliberând conştiința omului de ideea păcatului originar, redând acesteia curățenia sa originară. În primul rând, perspectiva valorică superioară, de pe poziția căreia poate fi anulat efectul demoralizator pentru om al ideii de păcat şi vinovăție, poate fi obținută prin situarea „dincolo de bine şi de rău". O asemenea suspendare, de fapt un vid valoric, anulează orice act de judecată. Omul în sine nu este un păcătos, mai degrabă este neutru axiologic, nici bun şi nici rău; inoculându-i ideea de păcat,

[145] Ibidem, p. 370.

creştinismul l-a aruncat pe om în câmpul minat al problematizării specifice unei conştiințe morale, obligându-l să se zbată indecis între polii opuşi ai binelui şi răului. În al doilea rând, pentru a conduce la victorie campania sa împotriva creştinismului şi pentru a-şi împlini propriul său program de „reevaluare a tuturor valorilor", prin scoaterea lor în afara perimetrului mentalității creştine, Nietzsche îşi face un aliat din lumea antică păgână al cărei simbol este identificat tot într-o figură de profet, cea a lui Dionysos. În opoziție cu profetul Isus Christos, Dionysos se transformă într-un adevărat anti-profet; sau, poate mai apropiat de intențiile lui Nietzsche, am putea spune că, în opoziție cu adevăratul profet al reafirmării nestingherite a vieții, Dionysos, Isus Christos este cel care apare, de fapt, ca un anti-profet care neagă viața din rădăcini. Desigur, se produce aici un interesant joc al perspectivelor istorice avute în vedere: în lupta sa contra creştinismului, pentru a impune propriul său nou, Nietzsche se sprijină pe vechi, un trecut mult îndepărtat al istoriei omenirii, antichitatea greacă, valorificată dintr-o perspectivă unilaterală şi deformatoare, cea a fenomenului dionisiac, la rândul său interpretat şi el într-o manieră foarte personală.

*

Un alt cap de acuzare *adus* de Nietzsche creştinismului este anti-naturalismul pe care acesta îl susține. Vechea religie iudaică a intrat într-un moment dat al istoriei sale într-un proces de „denaturalizare a valorilor naturale" (fr.25), din care s-a născut creştinismul ca religie promotoare a unor valori prin excelență ne- sau chiar antinaturale. Conținutul acestui proces este surprins de Nietzsche în esențialitatea sa profundă: o religie ce se constituie ca o expresie a conştiinței puterii, bucuriei, speranței, izbânzii unui popor asupra duşmanilor săi şi asupra sa însuşi, ce se baza pe o raportare corectă față de realitatea înconjurătoare, se transformă în contrariul ei: „Dumnezeu cel îmbătrânit nu mai putea nimic din ceea ce odinioară mai putuse. Ar fi trebuit lăsat să plece. Ce s-a întâmplat de fapt? S-a *schimbat* conceptul său – s-a denaturalizat conceptul său: cu acest preț a fost păstrat Jahve, Dumnezeul dreptății – el deja *nu* se mai identifică cu Israel, *nu mai* este o expresie a sentimentului de sine național: ci numai un Dumnezeu condiționat… Conceptul său a devenit un instrument în mâna agitatorilor preoți care interpretează toată fericirea numai ca o răsplată, orice nefericire că pedeapsă pentru nesupunerea față de Dumnezeu, ca păcat;

cea mai mincinoasă manieră de a interpreta o pretinsă „ordine universală morală" prin care, o dată pentru totdeauna, concepte naturale precum acelea de „cauză" şi „efect" sunt răsturnate. Dacă, mai întâi prin răsplată şi pedeapsă, lumea, cauzalitatea naturală este alungată din realitate, atunci este nevoie de o cauzalitate antinaturală: urmează, de acum înainte, întreg restul celor nenaturale. Un Dumnezeu *care pretinde* – în locul unui Dumnezeu care dă ajutor, care oferă sfaturi, care în esență este cuvântul pentru fericita inspirație a curajului şi a încrederii în sine… *Morala* nu mai este expresia vieții şi a condițiilor de dezvoltare ale unui popor, nici instinctul său de viață cel mai primitiv, ci ceva care a devenit abstract, ceva opus vieții – morala ca deteriorare fundamentală a fanteziei, ca şi „piază rea" pentru toate lucrurile. *Ce* este morala iudaică şi *ce* cea creştină? Întâmplarea care şi-a pierdut nevinovăția sa; nenorocul – murdărit de conceptul de „păcat"; „bunăstarea" ca pericol, ca „ispită"; indispoziția fiziologică otrăvită de viermele conştiinței…" (fr.25). Acest lung-pasaj, citat din opera lui Nietzsche, clarifică pe deplin esența atitudinii pe care autorul *Antichristului* o ia față de creştinism.

Procedând la o imensă „falsificare" a conceptului de Dumnezeu – continuă Nietzsche – creştinismul, ajuns în mâna preoților care îl supun la tot felul de

denaturări, produce, în cele din urmă, o falsă morală. Rezultatul acestei falsificări, la care s-a dedat tagma preoțească, îl constituie Biblia, care, în conținutul ei esențial, nu este decât un act de „falsificare a istoriei" – „ei – notează Nietzsche, referindu-se la preoți – au tradus în plan religios trecutul lor național propriu, ceea ce înseamnă că au făcut din el un mecanism stupid de mântuire de păcatul împotriva lui Jahve şi pedeapsă pentru el, de pietate față de Jahve şi răsplată pentru ea. Noi am resimți cu mult mai dureros acest act plin de ruşine al falsificării istoriei, dacă interpretarea istorică *bisericească* în vigoare de milenii nu ne-ar fi făcut aproape insensibili față de pretenția corectitudinii *in historicis* „(fr.26). Apoi, tagma preoțească şi-a găsit în decursul istoriei un aliat pentru intențiile sale în cea a filosofilor; pe fundamentele platonismului, cu credința sa în existența unor valori ideale, eterne, dincolo de spațiu şi timp, absolute, asimilat deja de creştinism prin munca spirituală a primelor secole de gândire patristică, filosofii epocii moderne dând *curs* aceleiaşi intenții, au aşezat – apreciază Nietzsche – „minciuna" existenței unei „ordini morale universale" ce statuează şi valori absolute. Peste acest eşafodaj intelectual, astfel constituit de eforturile conjugate ale preoților şi gânditorilor epocii moderne, tronează ca o supremă expresie a

Absolutului conceptul teologico-filosofic de Dumnezeu. El reprezintă reperul existențial Absolut, în funcție de care se orientează întreaga procesualitate a realității, inclusiv omul cu toate faptele sale. „Ce înseamnă «ordine morală universală?» se întreabă Nietzsche, pentru a răspunde tot el: – „Că, odată pentru totdeauna, există o voința a lui Dumnezeu care hotărăşte ce face omul, ce poate să facă; că valoarea unui popor sau individ se măsoară după cum ascultă, mai mult sau mai puțin, de voința lui Dunmezeu; că în destinul unui popor sau al unui individ se arată ca fiind stăpână voința lui Dumnezeu, adică drept una ce pedepseşte şi răsplăteşte conform gradului de supuşenie arătat" (fr.26). Critica nietzscheiană a creştinismului denunță rolul nefast îndeplinit de Paul, Sfântul Apostol Pavel pentru creştini, în actul acestei mistificări religioase a istoriei reale a poporului iudeu – „cu o obrăznicie specific rabinică, ce îl caracterizează în toate trăsăturile sale" (fr.41), el a deturnat datele realității de la adevăratul lor sens aşezând în slujba noii credințe, ca principal mijloc de a atrage masele largi populare de partea creştinismului, doctrina religiei şi filosofiei antice greceşti cu privire la nemurirea sufletului. Desigur, după ce a trecut-o prin filtrul unei imense falsificări. Şi rezultatul este următorul – „dacă Christos nu a înviat din morți, atunci

credința noastră este zadarnică. Şi dintr-o dată Evanghelia a devenit cea mai demnă de dispreț dintre promisiunile de neîmplinit, ruşinoasa doctrină despre nemurirea personală... Pavel însuşi a predicat-o numai ca o răsplată!" (fir. 41). De fapt, în acest caz, un concept central în ansamblul vechii religiozități păgâne, acela de jertfă, cunoaşte o revalorificare specifică în cadrul noii credințe creştine. Dumnezeul creştin, în cea mai curată manieră păgână, îşi jertfeşte propriul său fiu pentru a mântui omenirea de păcat. Ideea jertfei mântuitoare devine esențială pentru creştinism, care în această lumină apare ca şi împlinirea eforturilor de salvare a individului, care animează filosofiile greceşti păgâne ale epocii elenistice, în special stoicismul şi epicureismul. Cu această idee dispare şi concepția proprie religiei păgâne a unei prăpastii care îl desparte pe om de Dumnezeu. Ca reprezentant tipic pentru tagma preoților, Pavel nu este aducătorul „bunei vestiri", un evanghelist, ci un dysanghelist, aducătorul „relei vestiri". „Viața, exemplul, învățătura, moartea, sensul şi dreptul întregii Evanghelii – nu mai există nimic în afară de ceea ce înțelegea în ura lui acest falsificator de bani – cum îl considera Nietzsche pe Sfântul Apostol Pavel - de ceea ce îi putea fi lui de folos. *Nicio* realitate, *niciun* adevăr istoric! (*fr.42*). În concluzia considerațiilor sale,

întrucât Sfântul Apostol Pavel este cel care a introdus în cadrul creştinismului ideea de păcat şi, din această perspectivă, a interpretat moartea lui Isus Christos pe cruce ca una menită să răscumpere păcatele omenirii, pentru Nietzsche adevăratul întemeietor al creştinismului nici nu poate fi considerat Isus Christos, ci este Sfântul Pavel.[146]

[146] Gilles Deleuze, op. cit., p. 165.

*

Identificarea unei formule care să asigure demnitatea omului ca om a constituit una din direcțiile în care s-au îndreptat constant strădaniile culturii europene. După eşecul înregistrat de marile filosofii greceşti ale epocii clasice – Socrate, Platon, Aristotel – şi de cele ale epocii elenistice – mai cu seamă stoicismul – ca o continuare a acestor eforturi, creştinismul încearcă propria sa tentativă de a da un fundament în plan absolut demnității condiției omului în lume. Încercarea sa eşuează, însă, fiind prea intim legată de un anumit context istoric concret, care este şi acela în care au evoluat şi filosofiile greceşti păgâne ale epocii elenistice, în primul rând epicureismul şi stoicismul, dar în felul lor şi scepticismul sau, în alt plan, neoplatonismul, considerate toate drept nişte filosofii ale „mântuirii", ale „salvării". În contextul istoric concret al epocii elenistice, astfel îmbibat de filosofiile amintite cu ideea de „mântuire" şi de „salvare", a apărut şi creştinismul ca o religie tipică a „mântuirii" şi a „salvării" Şi, dacă după o luptă şi lungă şi îndârjită, creştinismul ca religie a mântuirii a reuşit să triumfe asupra filosofiilor păgâne ale mântuirii, faptul se explică prin împrejurarea că creştinismul a venit cu exemplul simplu şi convingător al dramei

pur omeneşti a lui Iisus Christos, trimis ca prin jerfa morții sale să înalțe omenirea la o viață eternă. Desigur că un asemenea mesaj şi-a găsit o cale mai directă către simțirea şi înțelegerea marilor mase populare de asupriți din Imperiul Roman, decât complicatele speculații dialectice ale unui Produs sau Damascius, reprezentanți ai neoplatonismului vremii, ce au fost concurentul cel mai periculos al creştinismului. De fapt, creştinismul a căutat şi a găsit o formulă de întemeiere a dramei fenomenului uman, dar profund tributară unui context istoric concret, la fel ca şi rivalele sale, filosofiile greceşți păgâne ale „mânturii" De aici porneşte şi nemulțumirea lui Nietzsche față de creştinism: el căula o fundamentare pe deplin înrădăcinată în absolut a demnității de a fi om. În această tentativă a sa preferințele lui nu merg către tipul de „om universal" făurit de creştinism din aliajul filosofiei greceşti, peste care au fost turnate idealurile noii credințe, ci, mai degrabă, către tipul uman, de „erou" apărut în Renaştere. Este de văzut în acest sens condamnarea aspră, fără menajamente, a lui Luther şi a Reformei protestante, care au pus capăt avântului umanist al Renaşterii printr-o restaurare religioasă: „Un călugăr german, Luther, vine la Roma. Acest călugăr, cu trupul plin de toate instinctele răzbunării ale unui preot nefericit, s-a răzbunat la Roma contra Renaşterii... În loc de a

înțelege cu cea mai adâncă recunoştință extraordinarul fenomen care s-a petrecut, învingerea creştinismului în chiar propriul său *sediu* – ura a înțeles din acest spectacol numai ce poate scoate ca hrană proprie" (fr.60). Iar pe filiera acestei preferințe manifestate față de Renaştere, Nietzsche se întoarce înapoi în timp la tradițiile originare ale umanismului antic păgân, reinstituind, astfel, opoziția dintre creştinism şi păgânism, pe care o tranşează clar în favoarea păgânismului. El va identifica, fără ocolişuri, în acesta din urmă, expresia cea mai realizată cultural a manifestărilor puterii de viață din om, pe când în cel dintâi va vedea doar o vehementă negare a vieții.

Nietzsche este rezultatul îndepartării progresive a umanismului de-a lungul istoriei sale de una din cele două surse de la care s-a adăpat: creştinismul. Dar cu aceasta umanismul s-a îndepărtat în certă măsură şi în mod inevitabil şi de cealaltă sursă a sa: antichitatea. Mai mult decât atât, în interpretarea lui Berdiaev, Nietzsche reprezintă o asemenea poziție limită în evoluția umanismului, încât acesta se întoarce împotriva lui însuşi. Şi în această aprecire făcută de Berdiaev intră în considerație, cu o mare pondere, critica nietzscheiană a creştinismului. Nietzsche este condanmat să se simtă admiratorul fervent al unei

Renaşteri din care sunt scoase, desigur, în proporţii diferite, atât filonul antic, cât şi cel creştin, şi din care el reţine doar o exaltare a eroismului, cultul puterii, care pentru a se defini pe sine are nevoie permanent să-şi ridice în cale obstacole pe care apoi să le învingă spre a-şi dovedi superioritatea. Nietzsche" - observă Berdiaev – este copilul umanismului timpurilorl moderne şi victima lui.

În destinul lui Nietzsche, umanismul, se transformă în contrariul lui. Nietzsche simte că omul este „ruşine şi umilinţă". El este setos să-l vadă că se înalţa; voinţa sa aspiră la supraom. Morala lui Nietzsche nu admite valoarea personalităţii omeneşti; ea rupe cu umanismul şi predică asprimea faţă de om în numele scopurilor supraumane, în numele viitorului şi al sublimităţii. „Supraomul – şi în aceasta tindem să-i dăm drepatate lui Berdiaev - înlocuieşte la Nietzsche pe Dumnezeul pierdut. El nu poate şi nu vrea să se menţină numai în uman. Cu individualismul supraumanal lui Nietzsche, imaginea omului dispare".[147]

---

[147] N. Berdiaev. *Un nou ev mediu*, Craiova. Ed. Omniscop, 1995, p. 38.

*

Impresionează în biografia lui Nietzsche conştiinţa de sine tot mai acută pe care o dobândeşte în ultima parte a vieţii, din care, desigur, nu putea lipsi, întocmai ca în cazul lui Hölderlin, nici conştiinţa clară a bolii de care suferă. Capitolul ultim, *De ce sunt un destin*?, din *Ecce Homo* (1888/89) începe cu o zguduitoare declaraţie ce mărturiseşte presimţirea de către Nietzsche a tragicului său destin. – „Îmi cunosc soarta. Într-o zi de numele meu se va lega amintirea despre ceva neobişnuit, despre o criză cum n-a mai existat pe pământ, despre cea mai proftindă ciocnire a conştiinţelor, despre o *decizie împotriva*, a tot ceea ce a fost crezut, cerut, sfinţit până acum. Eu nu sunt un om, sunt o dinamită." [148] Omul Nietzsche, chinuit de presimţirea prăbuşirii sale definitive, îşi va pune încă din 1886, în Prefaţa la ediţia a II-a din *Ştiinţa voioasă*, problema raportului dintre sănătate şi filozofie.[149] Impresionează în cazul său distanţa, pe care o ia în mod deliberat, faţă de propriul destin împărtăşit ca un inexorabil fatum. „Încă mai aştept

---

[148] Fr. Nietzsche, *Ecce Homo*, Ed. Centaurus S.R.L. Bucureşti, 1991, p. 72.

[149] Fr. Nietzsche *Ştiinţa voioasă. Genealogia moralei. Amurgul zeilor*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 1995, p. 10, 12.

ca un medic filosof în sensul excepțional al cuvântului – scrie Nietzsche în acelaşi loc – unul care să urmărească problema sănătății generale a poporului, a epocii, a rasei, a umanității – să aibă curajul de a împinge bănuiala mea la extrem, îndrăznind să susțină că în toate filosofările nici n-a fost vorba până acum despre «adevăr», ci despre altceva, să spunem despre viitor, sănătate, creştere, putere, viață". Filosofia echivalează cu o manifestare a prea-plinului puterilor de viață sădite într-un om, este o dovadă de sănătate, prin care se asigură fundamentarea existențială a actului de gândire. Dar, tocmai în aceasta rezidă şi pericolul: prea plinul forțelor de viață înseamnă totodată o trăire la un grad maxim de intensitate a ideilor proprii; de fapt, o identificare între cele două planuri, al vieții şi al filosofiei, care este de natură să împingă în cele din urmă, pe nesimțite, ca un fel de soluție finală, în refugiul bolii. Şi acesta a fost şi cazul lui Nietzsche, ce ilustrează într-un mod tipic această formulă de gândire. „Nu suntem – declară el – broaşte gânditoare, aparate de obiectivare şi de înregistrare cu mădularele puse la gheață – noi trebuie să naştem permanent ideile din durerea noastră, însoțindu-le părinteşte cu tot ceea ce avem în noi ca sânge, inimă, foc, bucurie, patimă, suferință, conştiință, soartă, fatalitate. A trăi înseamnă pentru noi a preschima permanent în

lumină şi flacără tot ceea ce suntem, precum şi tot ceea ce ne-atinge, nici *nu putem* altfel. Iar cu privire la boală, nu am fi aproape tentați să întrebăm dacă de fapt ne-am putea lipsi de ea?" Boala putea oferi în acestă situație un mijloc de acomodare, o sursă de supraviețuire, întrucât nebunia, resimțită ca un blestem divin, eliberează omul de cea mai grea dintre presiunile la care este supus în permanență, aceea a conştiinței sale lucide. Ca formă a evaziunii din fața contactului prea dur, insuportabil, cu caracterul nemaleabil al vieții, ca şi pentru Hölderlin – pentru a invoca iarăşi cazul său – nebunia înseamnă şi la Nietzsche a fi scos dintre cei vii, dar rămânând între ei, o formă de duplicitate ea însăşi, în sensul de absență în prezență sau prezență în absență. Boala incurabilă, ce anulează, de obicei, atât trecutul, ce rămâne doar simplă amintire şi nu un dat efectiv în trupul prezentului, cât şi viitorul, în lipsa oricărei perspective, înseamnă concentrarea exclusivă în prezent, până la totala lui epuizare, ceea ce înseamnă amplificarea paroxistică a datului. Împrejurarea intensificării trăirii până aproape de ultima ei limită posibilă explică şi în situația lui Nietzsche vehemența, rară chiar şi la el, a expresiei, ca efect al unui asemenea grad înalt al trăirii şi ea caracterizează paginile *Antichristului*.

Antichristul, care datează din 1888 şi a văzut

lumina tiparului numai după moartea celui care l-a scris, este ultima lucrare pe care Nietzsche a mai apucat s-o redacteze, înainte ca, la 3 ianuarie 1889, geniala sa minte să fi intrat cu totul şi definitiv sub puterea tenebrelor. „Văzut în contextul gândirii nietzscheiene – notează Karl Lowith – *Antichristul* nu este un original „obiect de scandal" şi nicio redescoperire a creştinismului original. *Antichristul* este rezultatul unui travaliu critic care începe cu *Considerațiile inactuale*"[150]. Dacă Nietzsche a pus mai multă tărie în acest ultim atac decât în *Considerații*... unul din motive este, desigur, şi acela că evoluția în timp a gândirii sale l-a dus la precizarea tot mai clară a pozițiilor propriei sale concepții. Ea face parte dintr-un proiect mai vast de „reevaluare a tuturor valorilor" în care Nietzsche intenționa să se angajeze, dar care, evident, nu a mai apucat să fie dus până la capăt. Grandiosul proiect urmărea să deschidă un proces, istoric vorbind, mult întârziat, al valorilor fundamentale pe care se sprijină lumea modernă, valori pe care creştinismul le-a colorat inconfundabil cu spiritul ce-i este specific. Fără îndoială, apariția creştinismului a frânt în două

[150] K. Löwith, op. cit., p. 435.

istoria omenirii, într-o eră pre-creştină şi una post-creştină, într-o formulă în care ruptura continuității, discontinitatea, se asociază cu continuitatea. În reevaluarea pe care Nietzsche o intenționează, creştinismul este vizat, deci, în primă linie. Această împrejurare este de natură să clarifice într-o arumită măsură o anume ambiguitate de sensuri pe care îl comportă, de la început, titlul lucrării. Walter Kaufmann a observat referitor la cuvântul german „der Antichrist", ce dă titlul acestei ultime lucrări nietzscheiene, că îl desemnează pe Antichrist-ul din Apocalipsă, dar, în acelaşi timp, exprimă şi ideea de anti-creştin pur şi simplu. Întrucât înțelegerea tipului uman al profetului l-a preocupat pe Nietzsche în permanență, credem că acest dublu sens nu poate fi tranşat nici într-un fel şi nici în celălalt.[151]

[151] Walter Kaufmann, *The Portable Nietzsche*, Edited an Translated by Walter Kaufmann. Penguin Books, Harmondsworth, Middlesex, 1982, p. 565.

*

Care este impactul bolii omului Nietzsche asupra destinului operei filosofului din el? Desigur, mâna destinului ce a intervenit nemilos în existența omului, căruia i-a adus incurabila boală, nu a permis ca opera filosofului să prindă un contur definitiv. Ea a fost întreruptă în mod tragic, condamnată să rămână ceva neisprăvit, un tors. Apoi, creşterea intensității trăirii, odată cu apropierea bolii, aduce cu sine şi o schimbare a caracteristicilor scrisului lui Nietzsche: acesta devine tot mai nervos, frazele sunt scurte, se prăvălesc una peste alta cu un zgomot parcă de stânci. Lapidaritatea de acum a celor mai multe fraze face ca ele să fie de o extremă concentrare a gândirii, deosebit de dense în conținut, nişte adevărate dinamite, cum avea să spună odată Nietzsche despre el însuşi. Desigur, această ultimă formă pe care o îmbracă evoluția stilistică a autorului lui Zarathustra corespunde cu concepția intimă a acestuia privind natura şi funcțiile limbajului. Ea se opune – cum observă într-un pătrunzător studiu Michel Haar – atât doctrinei nominaliste, ce vede în limbaj rezultatul unei simple convenții, cât şi punctului de vedere susținut în *Cratylos*-ul lui Platon, după care cuvintele ar deriva din natura lucrurilor; limbajul

corespunde accidentelor interioritatii subiective a omului, exprimă stările acesteia, exprimând prin sonoritatea lor, tonalitatea lor şi ritmul lor mişcările psihismului, sau manifestând prin mijlocirea cutărui sau cutărui cod cutare tip al voinței de putere, cuvintele traduc nu anumite esențe ale lucrurilor, ci esența subiectivității."[152] Caracteristicile limbajului din *Antichristul* lui Nietzsche s-au mulat fidel pe evoluția sa psihică de acum. N-au întârziat să apară unii comentatori şi interpreți care au identificat în aceste caracteristici un semn al maturității depline a scrisului lui Nietzsche, devenit acum un fel de stăpân absolut peste resursele de expresie ale limbii germane, o adevărată performanță a filosofului în mânuirea mijloacelor lingvistice aflate la dispoziția sa.[153]

---

[152] Michel Haar, *Nietzsche et la maladie du langage*, Revue philosophique de la France et de l'etrauger, nr. 4 oct. - dec., 1978, şi din acelaşi cap. VI – *La maladie* native *du language*, în vol. *Nietzsche et la metaphysique*, Paris, Gallimard, 1993.

[153] R.J. Holingdale, *Nietzsche*: *The Man and His Philosophy*, Lousiana State Universsity Press, Baton Rouge, 1965, p. 238.

*

După ce vor fi citit provocatoarele şi incendiatoarele pagini scrise de Nietzsche în *Antichristul*, unii dintre cititorii cărții se vor putea întreba asupra rostului publicării ei, într-un asemenea moment de adâncă criză spirituală, deci, şi morală, ce caracterizează actuala stare istorică? Ce impact poate avea asupra marelui public de cititori o critică de o asemenea virulență a creştinismului, a Bisericii şi a slujitorilor ei? Dimpotrivă, credem că tocmai într-un asemenea moment de criză spirituală, când Biserica trebuie să-şi asume rolul de una din cele mai importante forțe de regenerare morală ale societății româneşti, cartea lui Nietzsche, invitație la o meditație sinceră şi profundă, poate constitui şi temeiul pentru o atitudine socială responsabilă.

VASILE MUSCĂ